

UFUK ÇOLAK

**T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**11 EYLÜL SONRASI
ABD’NİN ORTA ASYA POLİTİKASI**

UFUK ÇOLAK

Temmuz- 2009

A.İ.B.Ü. 2009

**T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**11 EYLÜL SONRASI
ABD’NİN ORTA ASYA POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ufuk ÇOLAK**

**Danışman:
Doç. Dr. Kamer KASIM**

Bolu- 2009

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Ufuk ÇOLAK'a ait “11 Eylül Sonrası ABD'nin Orta Asya Politikası” adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS YETERLİLİK TEZİ olarak kabul edilmiştir. (06/07/2009)

Akademik Unvan ve Adı Soyadı

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Kamer KASIM

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ARI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali YAMAN

Prof. Dr. Gönül ÜLKER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**11 EYLÜL SONRASI ABD’NİN ORTA ASYA POLİTİKASI****Ufuk ÇOLAK****Yüksek Lisans Tezi****Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kamer KASIM****Temmuz 2009, 194 Sayfa**

Doksanlı yılların hemen başında Sovyet İmparatorluğu’nun çöküşü, özellikle Orta Asya tarihi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu çözülmeye birlikte Orta Asya’da, beş Cumhuriyet bağımsızlığını ilan etmiş ve tarih sahnesinde yeni bir çehreyle yerini almıştır. Böylece petrol ve doğalgaz gibi önemli enerji kaynaklarına sahip bu ülkeler uluslararası konjonktürde önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada, bu ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmesinin ardından ABD’nin bu ülkelere yönelik izlediği politikalar ortaya konulmuştur. Yapılan tez çalışması, ABD’nin Orta Asya politikası, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden 11 Eylül’e ve 11 Eylül sonrası olmak üzere iki dönem halinde incelenmiştir. Genel olarak ABD’nin Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrasında, Orta Asya enerji kaynaklarının dünya enerji piyasasına ulaştırılma çabaları; son dönemlerde uluslararası literatürü en çok meşgul eden terörizme karşı verilen mücadele; Orta Asya’da ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma rekabeti ve 11 Eylül’den sonra uluslararası konjonktürde kaybolmaya başlayan prestijini tekrar yakalamaya çalışması gibi nedenlerle Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerine ayrı bir önem verdiği gözlemlenmiştir. ABD’nin Orta Asya açılımı, bölgede hegemonyasını tesis etme, Doğu-Batı enerji koridoru oluşturma, terörizmle mücadele ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirme çerçevesinde değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Orta Asya ülkelerinin, bölgeye yönelik küresel ve

bölgesel güçler arasında yaşanan güç mücadelesinde Rusya ve Çin ağırlıklı politikalardan ziyade ABD eksenli politikalara yöneldikleri ortaya çıkmaktadır. Orta Asya devletlerinin ABD eksenli dış politikaları, son dönemlerde Hegemonya kavramından uzaklaşan ve çatışmacı bir dış politika izlemeye başlayan ABD'nin kendine olan güvenini sağlamasına katkı sağlayacağı kanaatine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, 11 Eylül, Orta Asya, Hegemonya, Güç Mücadelesi

ABSTRACT**THE CENTRAL ASIA POLICY OF THE UNITED STATES AFTER 11TH
SEPTEMBER****Ufuk ÇOLAK****Master Thesis****Department of International Relations****Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Kamer KASIM****July 2009, 194 Pages**

The collapse of Soviet Empire in the early nineties is very important especially for the history of Central Asia. With this dissolution, 5 new republics declared independence and they became established in the stage of history with their new faces. Hence, these countries which have important energy resources as oil and natural gas have found very important places in international conjuncture. In this study, the policies which the US have been following on these countries after their independence are introduced. In this dissertation, Central Asia policy of the US is studied in two periods as the period from the end of the Cold War to September 11 and the period of Post September 11. In general, it is observed that the US has been attaching a special importance to its relations with Central Asia countries since the Cold War and September 11 due to some reasons as the transfer efforts of energy sources of Central Asian countries to world markets, the struggle against terrorism which has been discussed widely in relevant literature recently, the competition on the Central Asia for filling political power gap, and to regain its prestige which has been disappearing in international arena since September 11. The Central Asia expansion of the US is generally evaluated in forming hegemony in the region,

constructing an Eastern-Western energy corridor, fighting against terrorism and developing its relations with regional countries. Similarly, it is clearly seen that the Central Asian countries are edging towards the US based policies as to Russian and Chinese weighted policies in the power struggle among global and regional players at present. It is concluded that the US based foreign politics of Central Asian states are going to make a contribution to the US for gaining its self-reliance.

Key Words: US, September 11, Central Asia, Hegemony, Power Struggle

Aileme, sevgili eşime, hayatıma renk katacak olan çocuğuma ve
“Yolu bilimden geçen herkese”

TEŞEKKÜR

Yoğun iş tempoma ve tez çalışmama büyük bir sabırla hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan destek veren sevgili eşim Elif'e; bana dualarıyla moral kaynağı olan anneme ve babama; manevi desteklerini esirgemeyen kardeşlerime ve yeğenlerime; Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün saygıdeğer hocalarına, başta Doç. Dr. Muhittin ATAMAN'a, mesai mefhumu gözetmeksizin büyük bir özveri ile bilgi birikimlerini benimle paylaşan saygıdeğer bilim adamı, danışmanım sayın Doç. Dr. Kamer KASIM'a teşekkürlerimi sunarım.

Temmuz 2009
Ufuk ÇOLAK

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. ABD'nin Orta Asya Ülkelerine 1992- 2002 tarihleri Arasında Yaptığı Yardımlar.....	81
Tablo 4.1. 2007 Yılı Verileri ile Dünya Yakıt Rezervleri.....	90
Ek A. 1992 -2000 Mali Yıllarında Orta Asya'ya Yapılan ABD Güvenlik Yardımları.....	169
Ek B. 2006 Yılı Verileri İle Hazar enerji havzasındaki petrol ve doğalgaz rezervleri.....	172

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. 2007 Yılı Doğalgaz Rezervlerinin Coğrafik Dağılımı.....	88
Şekil 4.2. 2007 Yılı Petrol Rezervleri Coğrafik Dağılımı.....	89
Şekil 4.3. Bölgelerarası Petrol Ana Ticaret Yolları.....	93
Şekil 4.4. Bölgelerarası Doğalgaz Ana Ticaret Yollar.....	94
Şekil Ek. C. 1997-2007 Yıllarında Dünya Mal Ticaret Hacminde ve GSYİH’da Büyüme.....	175

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 3.1. Orta Asya Tanımı.....	49
Harita 4.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	110
Harita 4.2. Hazar Merkezli Mevcut ve Potansiyel Boru Hattı Projeleri.....	113

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Devletler
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
CDP	BD-İsrail Ortak Kalkınma Programı
CENTRASBAT	Central Asian Peacekeeping Battalion
EBRD	Avrupa Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası
ECU	Avrupa Para Birimi
FREEDOOM	Rusya ve Yeni Ortaya Çıkan Avrasya Demokrasileri İle Serbest Pazarlarının Özgürlüğünün Desteklenmesi Kanunu
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	Uluslararası Kalkınma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMU	Özbekistan İslami Hareketi
MASHAV	İsrail Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Destek Birimi
NABUCCO	Hazar Geçişli Doğalgaz Hattı
NAFTA	Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması

OPIC	Deniz Ötesi Özel Yatırım Şirketi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TCF	Trilyon Kübik Feet
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
USAID	ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı
USDA	ABD Tarım Bakanlığı
US-CDR	ABD-İsrail Ortak Kalkınma Araştırma Programı
İ.İ.B.F.	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
çev.	Çeviren
ed.	Editör
vb.	Ve benzeri
s.	Sayfa
vs.	Vesaire

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
KAPAK.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İTHAF.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
HARİTALAR DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	xiv

BÖLÜM I: GİRİŞ	1
BÖLÜM II: HEGEMONYA.....	22
2.1 HEGEMONYA KAVRAMI	22
2.1.1 Hegemonya Kavramının Tanımı	22
2.1.2. Amerikan Hegemonyası.....	24
2.2.GÜNÜMÜZ AMERİKAN HEGEMONYASI.....	27
2.2.1 Amerikan Hegemonyasının Nükleer Silahlar Üzerindeki Etkisinin Azalması.....	27
2.2.2. Ekonomi.....	33
2.2.2.1. ABD'nin Genel Ekonomik Durumu.....	33
2.2.2.2. Dünya Ekonomisinin Kontrolünü Kaybeden ABD.....	34
2.2.3. ABD'nin Küresel Terör Mücadelesi: Devletin Yeniden İnşası....	39
2.2.4. ABD'nin Güvenlik Sorunu: Terörle Mücadele.....	43
BÖLÜM III: ABD'NİN ORTA ASYA PERSPEKTİFİ.....	48
3.1. ORTA ASYA.....	48
3.1.1. Orta Asya'nın Sınırları.....	48
3.1.2. Orta Asya'nın Önemi.....	49
3.1.3. Amerikan Dış Politikası'nda Orta Asya'nın Önemi.....	52
3.2. AMERİKA'NIN ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ.....	54
3.2.1. ABD- Kazakistan İlişkileri.....	54
3.2.2. ABD- Özbekistan İlişkileri.....	60
3.2.3. ABD- Kırgızistan İlişkileri.....	66
3.2.4. ABD- Türkmenistan İlişkileri.....	72
3.2.5. ABD- Tacikistan İlişkileri.....	77
3.3. EKONOMİ: DIŞ YARDIMLAR.....	80
3.3.1. Kredi Şeklindeki Dış Yardımları.....	80
3.3.2. Doğrudan Dış Yardımlar.....	82
3.3.3. Dolaylı Dış Yardımları.....	83

3.3.4. Uluslararası Örgütler Aracılığıyla Yapılan Dış Yardımlar.....	83
3.3.5. İsrail Aracılığıyla Yapılan Dış Yardımlar.....	84
BÖLÜM IV: ENERJİ: ENERJİ NAKİL SORUNU.....	86
4.1. ENERJİ KAYNAKLARI VE ORTA ASYA.....	86
4.2. ENERJİ BORU HATTI STRATEJİLERİ	91
4.2.1. Orta Asya’da Enerji Rekabeti.....	91
4.2.2. ABD’nin Enerji stratejileri.....	95
4.2.3. Rusya’nın Enerji Stratejileri.....	97
4.2.4. Çin’in Enerji Hamleleri.....	99
4.3. ORTA ASYA ENERJİ VE DOĞALGAZ REZERVLERİ.....	100
4.3.1. Kazakistan’ın Yer Altı Kaynakları.....	102
4.3.2. Türkmenistan’ın Yer Altı Kaynakları.....	103
4.3.3. Özbekistan’ın Yer Altı Kaynakları.....	104
4.3.4. Kırgızistan’ın Yer Altı Kaynakları.....	105
4.4. ENERJİ NAKİL HATLARI.....	105
4.4.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	108
4.4.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı: Asrın Projesi.....	108
4.4.1.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı’nın Açılışı.....	112
4.4.2. Güney Eksenli Enerji Nakil Hattı Projesi.....	114
4.4.3. Trans-Afgan Doğalgaz Boru Hattı.....	115
4.4.4. Nabucco Boru Hattı Projesi.....	116
4.4.5. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı.....	120
BÖLÜM V: KARŞI CEVAP: RUSYA VE ÇİN’İN ORTA ASYA POLİTİKASI; ŞİÖ.....	123
5.1. ŞİÖ.....	123
5.2. RUSYA VE ORTA ASYA POLİTİKASI.....	124
5.2.1. Rusya’nın Orta Asya Açılımı.....	124
5.2.2. ABD Bağlamında Rusya’nın Orta Asya Politikası.....	130
5.2.3. Rusya ve ŞİÖ İlişkileri.....	135
5.3. ÇİN’İN ORTA ASYA POLİTİKASI.....	137

5.3.1. Çin'in Orta Asya Yaklaşımı.....	137
5.3.2. ABD Bağlamında Çin'in Orta Asya Politikası.....	139
BÖLÜM VI: SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	153
EKLER.....	167
Ek A. 1992 -2000 Mali Yıllarında Orta Asya'ya Yapılan ABD Güvenlik Yardımları.....	168
Ek B. Hazar enerji havzasındaki petrol ve doğalgaz rezervleri.....	171
Ek C. Dünya Ekonomisinin Genel Durumu.....	174
ÖZGEÇMİŞ	177

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.GİRİŞ

1990'ların başında SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi gerek dünya siyaseti açısından gerekse jeopolitik güç merkezlerinin dağılımı açısından, yeni açılımları da beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde, SSCB'nin dağılmadan önce elinde bulundurduğu, Orta Asya coğrafyası bu yeni açılımın bir parçası haline gelmeye başlarken; SSCB'den sonra hem küresel güç ABD hem de bölgesel güçler arasında bölgeye yönelik yeni politikalar üretilmeye başlanmıştır. Bu bölgenin, son zamanlarda tüm dünyayı etkisi altına alan ve giderek de önemi her geçen gün artan, doğal kaynaklara/enerji kaynaklarına sahip olması bölgenin önemini bütün dünya devletleri için arttırmaktaydı.¹ Orta Asya konusunda uzman olan Brzezinski'nin de belirttiği üzere, *“Önümüzdeki yirmi-otuz yıl içerisinde dünyanın enerji tüketimi daha da artacak ve bu artış en belirgin olarak Uzakdoğu'da görülecektir. Bu durum Orta Asya Bölgesi ve Hazar Denizi Havzası'nın kaynaklarına ulaşmak ve zenginliklerini paylaşmak için ulusal hırsları, tüzel çıkarları harekete geçirerek yayılımcı duyguları canlandıracak ve uluslararası rekabete neden olacaktır. Bölgedeki güç boşluğu ve istikrarsızlık durumunu daha da belirsiz kılacaktır”*.² Gerçekten de uluslararası

1 **Bülent Uğrasız**, “Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.IV/sayı 3 (2002), s.227.

2 **Zbigniew Brzezinski**, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Kitabevi / Siyaset Dizisi, 2005, s. 143.

literatürde enerji konusundaki hassasiyet ön plana çıkmaya başlayınca, bölgeye yönelik ilgide de ciddi anlamda bir artış gözlemlenmiştir. Artan bu rekabetle birlikte istikrarsızlıkta kendini göstermeye başlamıştır. Bu rekabet, öncelikle bölgede bulunan enerji kaynaklarının, özelde Batı Dünyası'na genelde ise tüm dünya pazarlarına çıkışının hangi güzergâhlardan geçeceği konusunu gündeme getirmeye başlamış ve bu konuda birçok “oyun teorileri” ortaya atılarak çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Ancak Orta Asya'yı günümüzde daha önemli hale getiren olay ise, 11 Eylül 2001 tarihinde New York ve Pentagon'a yapılan saldırıların ardından ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nin “topyekün terörle savaş” konseptine dayanarak, NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)'nün da desteği ile, Afganistan'a operasyon düzenlemesi ve hemen arkasından bölgeye yerleşmiş olmasıdır.

ABD'nin Orta Asya ülkeleriyle askeri ilişkileri 11 Eylül 2001'den önce başlamıştı. Bağımsızlıklarının ardından 1993 yılında, iç savaş yaşayan Tacikistan hariç Orta Asya ülkeleri Amerika'dan askeri eğitim alanında yardım almaya başladılar. 1994 yılında NATO ile uyum sağlayabilmek adına NATO'nun “Barış İçin Ortaklık” programına katılmışlardı. 1995'ten 11 Eylül'e kadar geçen sürede NATO'nun “Barış İçin Ortaklık” programına katılan Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan, 1995 yılında Amerikan Merkez Komutanlığı'nın desteğiyle CENTRASBAT (Central Asian Peacekeeping Battalion) adı altında bir askeri birlik kurdular. Bu birlik 11 Eylül sürecinin yaşanmasına kadar NATO'nun yıllık askeri tatbikatlarına katıldı.³ 11 Eylül 2001 olaylarının yaşanmasının ardından ise “*BM (Birleşmiş Milletler) Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül (1368) ve 28 Eylül (1373) tarih ve sayılı kararları Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 51'inci maddesini kelime kelime tekrarlayarak ABD'nin teröre karşı bireysel ve ortak meşru müdafaa hakkını açıklıkla tanıdı. Bunun, bir hak olduğunu da vurgulamayı ihmal etmedi. Bunun üzerine NATO terörizme karşı mücadeleyi, Kuzey Atlantik Paketi'nin 5'inci maddesinde öngörülen ortak savunma*

³ Ferhat Pirinççi, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, *Avrasya Terör Dosyası*, c.12/sayı 3 (2006), s.221.

yükümlülüklerinin kapsamı içine aldı.”⁴ Bu kararın hemen akabinde NATO’nun Washington Antlaşması’nın 5’inci maddesine dayanılarak terörle mücadele kapsamında Afganistan’a askeri operasyon gerçekleştirildi. Aslında Afganistan operasyonu Amerika Birleşik Devletleri açısından Orta Asya coğrafyasında var olmanın ötesinde bir durumu ortaya koyması açısından önemli bir konudur. Zira Soğuk Savaş sonrasında hegemonyasını sağlamlaştırmaya çalışan ABD, 11 Eylül 2001 saldırıları ile bu konumundan uzaklaşmaya başlamıştı. Hemen ardından gerçekleştirilen Afganistan operasyonu ve küresel terörle mücadele politikası Amerikan ekonomisinde kara deliklerin açılmasına yol açmakla kalmamış; ekonomik kayıpların yan etkisi olarak ABD’nin uluslararası arenada prestij kaybına neden olmuştur. Bu kayıplar ise ABD’yi çatışmacı bir dış politika çizgisine taşımıştır.

ABD’nin bölgeye yerleşmesi ile birlikte küresel güç ABD ile bölgesel güçler arasında, bölgeye yönelik, yaşanan kıyasıya rekabet Orta Asya’yı önemli bir güç merkezi haline getirirken; ABD’nin Orta Asya’daki varlığı başta Çin ve Rusya olmak üzere diğer bölge ülkelerini rahatsız etmiştir. ABD’nin bölgedeki etkisini giderek arttırması, bir anlamda, bölgesel güç olan hem Çin’i hem de Rusya’yı abluka ve baskı altına alması anlamını taşımakla birlikte, her iki ülkenin de bölge devletleri üzerindeki etkilerinin azalmasını ifade etmekteydi. Bu tarihten sonra ABD’nin bölgede etkinliğini arttırmasının ve bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmesinin ardından, Rusya ve Çin bölgedeki ABD etkisini kırabilmek ve kendi ağırlığını koymak adına, bölge ülkeleri ile işbirliğine dayanan politikalar geliştirmeye çaba göstermişlerdir.⁵ Küresel ve bölgesel güçler arasında bölgeye yönelik devam eden bu kıyasıya rekabet bölge ülkelerinin, dağılan SSCB’nin ardından ortaya çıkan güç boşluğunu kimin tarafından doldurulması gerektiği konusundaki tercihlerinde etkili olmaya başlamıştır. Zira bölgede meydana gelen Amerikan destekli “Kadife Devrim”lerle demokrasiye adım atma çabaları ve Çin ve Rusya liderliğindeki kurulmaya çalışılan bölgesel ekonomik/siyasi/askeri işbirliği örgütleri ülkelerin hangi küresel veya bölgesel güce yakınlık göstereceğini belirlemesi noktasında etkin

⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, “Afganistan Savaşı’nın Transatlantik İlişki Boyutu”, **Zaman Gazetesi**, 27 Kasım 2001.

⁵ “ABD, Orta Asya Siyasetini Gözden Geçiriyor”, **Zaman Gazetesi**, 13 Mart 2007.

olmuştur. Yaşanan tüm bu gelişmeler, Orta Asya coğrafyasının son dönemlerde uluslararası arenada öneminin ne kadar arttığını ortaya koymaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere ABD'nin Orta Asya'ya yönelik algısının daha da artması 11 Eylül sonrasına rastlamaktadır. Bu tarihten önce, *“1990'ların sonuna kadar Irak'ın Kuveyt'i işgali, Ortadoğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ve NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi gelişmelerle meşgul olan Washington, Orta Asya bölgesine ikincil önem atfetmeye devam etti”*.⁶ 11 Eylül ise bu sürecin değişmesine neden olmuştur. 11 Eylül'le birlikte ABD Orta Asya politikasında önemli bir açılım yapmıştır. ABD'nin dış politikasında Orta Asya'yı önemli hale getiren etkenleri ise şu şekilde sıralayabiliriz: Her şeyden önce Rusya'nın, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'ya yakınlaşma çabalarının sonuçsuz kalması ve hemen ardından, 1993'te “Yakın Çevre Doktrini”ni kabul etmiş olmasıdır. Bu doktrinle Rusya Orta Asya'ya yönelerek bu ülkeler üzerindeki etkinliğini tekrar kurmak istemektedir. İkinci olarak, AB (Avrupa Birliği)'nin “Avrupa- Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru” ve “Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşıma” projelerini ortaya atmaya başlamasıdır. Üçüncü olarak, Uzak Doğu'da ekonomik değerlerini yükselterek, dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya aday hale gelen Çin'in Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanarak, enerjiye olan talebini karşılayabilme adına, bölgeye yönelik stratejiler geliştirmesi ve kendi varlığını hissettirmeye başlamasıdır. Dördüncü olarak, ABD karşıtı İran'ın bölge ülkeleri ile olan dinsel bağlarını ön plana çıkararak, bölgeye kendi rejimini ihraç etme girişimlerinde bulunmaya çalışmasıdır. Beşinci olarak, dağılan SSCB'nin ardından bölge ülkeleriyle yakın ve tarihi bağlar içerisinde bulunan Türkiye'nin bölge üzerinde beklenen etkinliğini bir türlü gerçekleştirememesidir. Bunların yanı sıra en son olarak, ABD patentli petrol şirketlerinin, Orta Asya'daki çıkarlarının ön plana çıkmaya başlamasıdır. İşte bu etkenler ABD'nin, 21. yüzyıla girerken bölgeye yönelik “beklenen ilgisini” arttırmaya yetmişti.⁷ Bu faktörler ışığı altında 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD Orta Asya'daki yaşamsal çıkarlarının giderek farkına

6 Çağrı Erhan, “ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”, *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi*, c.VI/sayı 9 (2003), s. 1.

7 a.g.m., s.2.

varmaya başlamış ve buna paralel olarak, Amerikan ulusal güvenlik stratejilerinde bu bölgeye yönelik stratejiler üreterek Orta Asya açılımına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişmeler, Orta Asya coğrafyasının ABD dış politikasında 11 Eylül’le birlikte merkezi bir öneme sahip olmaya başladığını göstermektedir.

Orta Asya coğrafyasını, ABD için önemli hale getiren gelişme 11 Eylül 2001 saldırıları olurken, hemen ardından gerçekleştirilen Afganistan operasyonu ise ABD’nin bölgedeki yerini perçinlemesine neden olmuştur. Böylece bölgedeki yerini sağlamlaştıran ABD, Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerini kademeli olarak arttırmaya başladı. Aynı dönemde dünyada doğalgaz kaynaklarının önemli hale gelmesi, ABD’nin 2001 yılından itibaren “Terörle Topyekün Savaş” konseptine dayanarak Orta Asya’ya girmeye istekli hale getirmiş ve bu yıl itibariyle bölgeye askeri bir operasyonla yerleşmiştir. Zaten SSCB’den sonra 1990’ların ikinci yarısından itibaren, bölgeye elini güçlendirerek girmeye çalışan ABD, Afganistan Operasyonunu kullanarak Orta Asya’ya yönelik askeri açılımını başlatmış oldu. ABD’nin bölgeye girişi, terörle yapacağı mücadele adı altında olması sebebiyle bölge ülkelerinin ABD’ye iyimser bir tavır çizmelerine neden olmuştur. Hatta Rusya bu söylem karşısında “sessiz” kalırken, diğer bölge ülkeleri, ABD’ye operasyon konusunda destek vereceklerini belirtmişlerdir.⁸ Ancak ABD’nin bölgeye kendinden emin adımlarla girmesi bir süre sonra, başta ABD’nin bölgeye girmesine ılımlı yaklaşan, diğer rakipleri Çin ve Rusya’nın yanı sıra bölgesel güç İran’ı da rahatsız etmiştir. Çünkü başlangıçta ABD’nin bölgede sadece terörle mücadele etmesine taraftar olan bu ülkeler, zamanla ABD’nin bu söylemi dışında hareket ettiğini fark etmeleri üzerine ABD karşıtlığı içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda ABD, bölge ülkelerinin Soğuk Savaş sonrasında yaşamış oldukları geçiş sürecini, ABD eksenli politikalardan yana tercih etmeleri için, Orta Asya politikasına hizmet edecek şekilde bu ülkelere askeri teçhizatla birlikte ekonomik yardımda bulunmuştur. Bu gelişmelerle birlikte ABD bir süre sonra, bu ülkeler üzerindeki etkinliğini arttırırken, bölgedeki bazı ülke toprakları üzerinde askeri üsler kurmuştur. Bu durum, her geçen gün bölgede Amerikan üstünlüğünün perçinlenmesi anlamına gelmekteydi. İşte bu

8 Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, c.III/ sayı 11 (2006), s.5.

gelişmelerin yaşanmasına Rusya ve Çin tarafından karşı bir atakla cevap verilmiştir. Çin ve Rusya ABD'nin bölge üzerinde hâkimiyet kurma çabasını, kendi aralarında yakın işbirliği içine girerek (Şanghay İşbirliği Örgütü gibi) ve bu oluşumun içerisine bölge ülkelerinin katılmaları yönünde baskı/ikna yapmaya başlamışlardır.

ABD, Çin ve Rusya'nın bölge üzerindeki ikna edici ve baskı unsuru taşıyan dış politikaları bölge ülkelerinin tercihleri konusunda etkin ama düşündürücü bir unsur haline dönüştürmektedir. Çünkü bir taraftan ABD'nin yardımları diğer taraftan ise Rusya ve Çin'in baskıları ülkeleri zorlamakla beraber, yine de güç boşluğunun henüz tam olarak hangi ülke tarafından doldurulacağı konusu kendi çıkmazını korumaya devam etmektedir. Fakat ABD'nin bu konuda diğer rakiplerine oranla daha avantajlı olduğu söylenebilir. ABD'nin Orta Asya ülkelerine yönelik dış politikası, bu ülkelerin ekonomilerinin istikrara kavuşması ve dünya konjonktüründe uygulanan serbest piyasa ekonomisine katılmalarını sağlayıcı yönündedir. ABD'nin bu tavrı bölge ülkelerinin de kendi ekonomilerinde görmek istedikleri bir durumu yansıtmaktadır. Bu anlamda ABD'nin bölge üzerinde daha etkin olması muhtemel görünmekle beraber, ülkelerin ABD aracılığıyla kalkınmaları ve bölgedeki ABD egemenliğine destek vermeleri yönünde bir seyir izlenmektedir.

ABD'nin 11 Eylül Sonrası Orta Asya Politikası çalışmasının amacı, Soğuk Savaş sonrası Orta Asya coğrafyasında ortaya çıkan güç mücadelesinde, ABD'nin bölge ülkelerine yönelik izlediği politik, askeri ve ekonomik stratejilerle diğer bölgesel ve bölge dışı güçler karşısında daha avantajlı olup olmadığının tespit edilmeye çalışılmasıdır. Bununla birlikte, 11 Eylül terör saldırılarının ardından Afganistan operasyonu ile Orta Asya'ya yerleşen ABD'nin, bölgede ortaya çıkan güç rekabetine ve terörle mücadele konseptine dayanarak hegemonyasını bu bölgede tesis etmek için nasıl bir açılım yaptığına işaret edilmesidir. Ayrıca Orta Asya politikasının bir parçası olarak Rusya ve Çin'i abluka altına almaya çaba gösterdiğini vurgulamaktır. Bunların yanında Orta Asya bölgesi enerji kaynaklarını Batı ülkelerine taşımak amacıyla Doğu-Batı enerji koridoru oluşturmak adına ortaya attığı veya desteklediği projelerle bunu gerçekleştirmek için ne kadar kararlı olduğunun belirtilmesidir. Günümüzde uluslararası konjonktüre bakıldığında ve ABD'nin Orta

Asya politikası incelendiğinde, Orta Asya'ya yerleşen ABD'nin, hem Rusya ve Çin'in çevrelenmesi hem de Doğu-Batı enerji koridoru oluşturma politikasına yavaş ama sağlam adımlarla ilerlediği gözlemlenmektedir. ABD'nin Orta Asya dış politikasının bir yansıması olan bu gözlemden yola çıkarak, ABD'nin Doğu-Batı enerji koridoru oluşturma ve Rusya ile Çin'i çevreleme politikasındaki bu kararlı tavrı ortaya konulmak istenilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 11 Eylül 2001 tarihine kadar Orta Asya coğrafyasına önemli denilebilecek bir açılım yapmayan ABD, 11 Eylül'le birlikte uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler çerçevesinde bu coğrafyaya yönelik yeni bir açılım yapmış ve dış politikasında merkezi bir önem atfetmeye başlamıştır. Buradan hareketle bölgenin sahip olduğu konumu göz önünde bulundurduğumuzda (enerji kaynaklarının varlığı, bölgesel güçler Rusya ve Çin'e yakınlığı ve terör faaliyetleri gibi) ve uluslararası arenada yaşanan gelişmeleri incelediğimizde (Doğu-Batı enerji koridoru oluşturma ve bölgeye yönelik güç rekabeti) Orta Asya coğrafyasının ABD dış politikasındaki kendi merkezi önemini koruması kaçınılmaz görünmektedir.

Amerikan dış politikasında Orta Asya coğrafyasının konu edilmesinin sebeplerinin başında; hızla küreselleşen dünyada enerji konusunun hızlı bir gelişim sürecine girmesi ve buna paralel olarak geline nokta bu coğrafyada ortaya çıkan, özellikle SSCB'nin dağılmasıyla, güç boşluğunun küresel, bölgesel ve bölge dışı güçler tarafından doldurulmaya çalışılmasının önem kazanmasıdır. Özellikle teknolojik gelişimlerin vazgeçilmezi haline gelen enerjinin, dünya genelinde azlığı ve son yıllarda Orta Asya'da enerji kaynaklarının varlığı ve bu kaynakların dünya pazarlarına dağıtılması konusu ABD başta olmak üzere tüm ülkelerin önemini çekmektedir. Enerji konusu, Orta Asya coğrafyasının önemini göstermektedir. Yapılan çalışma, ABD'nin 11 Eylül 2001'de yaşadığı terör olayları sonrasında Orta Asya coğrafyasına yönelik geliştirdiği politikalara ışık tutması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Seçilen coğrafya için yapılan Amerikan Dış Politikası çalışmasında çeşitli materyaller kullanılmıştır. Amerikan Politikalarının kapsam ve esasları açıklanırken, hegemonya kavramından yola çıkılarak Amerikan Hegemonyasının günümüzdeki durumu, dünya genelinde globalleşen terör, enerji nakil sorunları ve projeleri, ABD'nin Orta Asya devletlerine yönelik dış yardımları

ile buna karşı koymaya çalışan Rusya ve Çin'in Orta Asya yaklaşımları diğer bölümlerde detaylı olarak anlatılmıştır.

Yapılan çalışmada literatür (yazılı kaynak) taraması gerçekleştirilmiştir. Bu tarama çalışmanın genel çerçevesini oluşturmada ve ortaya çıkan soruları cevaplama önemli bir dayanak olmuştur. Literatür taramasında ABD, 11 Eylül, Orta Asya, Hegemonya, Güç Mücadelesi gibi ilgili anahtar sözcüklerden yararlanılmıştır. Literatür araştırması, üniversitelerin kütüphanelerinden ve daha önce benzer konularda yapılmış olan araştırmalardan faydalanılarak ve internet aracılığıyla yapılmıştır. Ayrıca literatür araştırmasında hegemonya kavramı, ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen politikaları, Orta Asya stratejileri, enerji sorunu, terör, ikili devlet ilişkileri, Rusya ile Çin'in (ŞİÖ Şanghay İşbirliği Örgütü) yaklaşımları v.b.(ve benzeri) gibi konularla ilgili bilgi toplanmıştır. Bu bilgiler toplanırken, ABD'nin 11 Eylül sonrasında “terörle topyekün savaş” konseptine dayanarak yeni bir dış politika açılımı başlatması ve bu çerçevede dış politikasında Orta Asya coğrafyasını ve bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini ön plana çıkartması etkili olmuştur. ABD dış politikası ve uluslararası sistemle ilgili konularda çeşitli kitap ve makaleler yazan uzman kişilerin çalışmaları analiz edilerek, bu kişilerin Orta Asya ile ilgili gözlemlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Orta Asya konusunda uzmanlaşmış, bölge uzmanı kişilerin eserleri ile bölgeye yönelik düşünce kuruluşlarının Orta Asya ve ABD çalışmaları irdelenmiştir. Bu konularda yazılmış kitap, dergi, makale, tez ve internet kaynaklarından faydalanılarak çalışma ortaya konulmuştur.

Yapılan literatür taramasında ABD'nin Orta Asya politikasına yönelik görüşler şu şekilde ele alınmıştır. ABD'nin Orta Asya politikasının ne olması gerektiğini açıklayan Zbigniew Brzezinski, “*Büyük Satranç Tahtası*” isimli kitabında, ABD'nin önümüzdeki yüzyılda ana jeo-stratejik hedefinin Kafkasya ve Orta Asya'daki petrol/doğalgaz alanlarına hâkimiyet kurmak zorunda olduğunu, bu çerçevede, bölgedeki belirleyici güç olan Rusya'nın kontrolüne karşı mücadele etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Brzezinski Amerikan yönetimlerinin bu iki bölgeyi, Rusya'nın “doğal arka bahçesi” olarak görmelerini büyük hata olarak yorumlamaktadır. Ona göre bu bölge üzerinde küresel ve bölgesel aktörler tarafından

kurulan masada taktiksel düzeyi yüksek bir Satranç oynanmaktadır. Bu mücadelenin aktörleri Rusya, ABD ve Çin'dir. Orta Asya jeopolitik boşluğu içinde bu üç ülke arasında salınıp duran ülkeler ise Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dır. Brzezinski "Büyük Satranç Tahtası"nda bu ülkelere Kafkasya, İran ve Türkiye'yi de dâhil ederek bir bölge oluşturmakta ve bu bölgeye "Avrasya Balkanları" adını vermektedir. Etnik çatışmaları ve büyük güçlerin rekabetlerini ifade etmek içinde "Balkanlar" benzetmesini yapmaktadır. "Satranç Tahtası"nda Amerika'nın öncelikli menfaatini, hiç bir gücün bu jeopolitik alanın kontrolünü eline geçirmemesi, bölgeye hâkim olacak hasım bir hegemon gücün ortaya çıkmasının engellenmesi ve küresel topluluğun buradaki enerji kaynaklarına engelsiz olarak erişmesinin sağlanması teşkil etmektedir. Brzezinski'ye göre ABD, Avrasya'nın tümü için bütünleşmiş kapsamlı ve uzun vadeli bir jeostrateji oluşturmalıdır. Ona göre, ABD bu gün tek süper güçtür ve Avrasya yerkürenin merkezi arenasıdır. Dünya devleti olmanın yolu Avrasya üzerinde kontrol sahibi olmaktan geçmektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak Brzezinski, Avrasya üzerinde etkinlik kazanmak yolunda çalışmanın esas olacağından bahsetmektedir.⁹ Ayrıca başka bir eserinde Brzezinski, "Tercih: Küresel Hâkimiyet mi?/ Küresel Liderlik mi?" "Balkanlar" teriminin bütün özelliklerini taşıyan bu geniş alanın siyasi olarak şekillendirilmesinin Avrupa Birliği'nin desteği ile ABD tarafından üstlenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁰

Ortaya atmış olduğu tezle bir hayli gündem konusu olan Samuel P. Huntington "Madeniyetler Çatışması" kitabında, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan bölgeyi, bir "enerji koridoru" olarak adlandırmaktadır. Ona göre, ABD, Avrupa, Rusya bu "koridor" üzerinde çatışmakta ve bu "koridor" hemen hemen tamamen Müslüman ülkelere aittir. Aynı kitapta Nükleer Silahlar konusundaki ana argümanını ise şu şekilde açıklamaktadır: "Nükleer Silahlar, Batı'yı daha doğrudan da tehdit edebilir. Çin ve Rusya, nükleer başlıklarla Avrupa ve Kuzey Amerika'ya erişme kapasitesi taşıyan balistik füzelerle sahip. Kuzey Kore, Pakistan

⁹ Brzezinski, a.g.e., s.51-211.

¹⁰ Zbigniew Brzezinski, *Tercih: Küresel Hâkimiyet Mi? Küresel Liderlik Mi?*, çev.Cem Küçük, Ankara: İnkılap Kitapevi, 2005, s.114-136.

ve Hindistan, güdümlü füzelerinin menzilini artırıyor; bu ülkeler, bir noktada, Batı'yı hedef alma kapasitesine sahip gibiler. Terörizm ve nükleer silahlar, birbirinden bağımsız olarak, Batılı-olmayan güçsüzlerin silahlarıdır. İkisi birleşecek olduğunda veya birleştiğinde, Batılı- olmayan zayıflar da güçlü konumuna gelecektir. Soğuk Savaş sonrası dünyada, kitlesel imha silahları ve bu silahları kullanma araçları geliştirmeye yönelik çabalar, İslam devletleri ve Konfüçyusçu devletlerde yoğunlaştı. Nükleer ve diğer kitlesel imha silahlarının artışı, çok medeniyetli bir dünyada gücün yavaş ama kaçınılmaz dağılımının merkezi fenomenidir".¹¹

ABD'nin sert gücünden ziyade yumuşak güç kullanması gerektiğinden bahseden Joseph Nye, "Yumuşak Güç" kavramını şöyle tanımlamaktadır: "Bir ülke dünya politikasından istediği sonuçları başka ülkeler onun peşinden gitmek istediği, onun değerlerine hayran olduğu, teşkil ettiği örneğe gıpta ettiği, onun refah ve açıklık düzeyine erişmeyi arzuladığı için de alabilir. Böyle bir durumda politikasının gündemini belirlemek ve diğer ülkeleri cezp etmek, onları askeri ve ekonomik silahlarla tehdit ederek veya bunları kullanarak değiştirmeye zorlamak kadar önemli bir etkiye sahiptir. Bu güç veçhesine, yani istediğin şeyi başkalarının da istemesini sağlamaya, yumuşak güç adını vermektedir".¹² Bu kavramdan yola çıkarak ABD'nin Orta Asya politikasında çelişkilerin olduğu aşikârdır. "Yumuşak Güç" kavramı insan hakları, demokrasi, hukuk, liberal ekonomik değerler gibi kavramaların başka ülkelere ihraç edilmesi anlamını ifade etmektedir. ABD tarafından Orta Asya'ya "Kadife Devrimler" yoluyla aşılarmaya çalışılan "Yumuşak Güç" kavramına bölge ülkeleri tarafından karşı çıkılmaktadır. Bölgedeki mevcut iktidarlar kendi rejimleriyle ters düşen ABD'nin demokrasi söylemlerini benimsemediklerini her fırsatta dile getirmektedir. ABD'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kavramları, Orta Asya devletlerindeki iktidarlarda bir tehdit algılamasına yol açmaktadır. Mevcut iktidarlar ABD'nin bölgede bu kavramları yayması halinde kendi iktidarlarını kaybedecekleri endişesini yaşamakta ve ABD'nin bu politikasına karşı çıkmaktadır.

¹¹ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan- Y.Z. Cem Soydemir, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2005, s. 274-282.

¹² Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s.10-11.

ABD'nin Afganistan operasyonu ile Irak'a müdahalesini “*Devletin Yeniden İnşası*” süreci olarak tanımlamaya çalışan Fukuyama'ya göre, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Balkanlar'dan Kafkaslara, oradan da Ortadoğu, Orta Asya ve Güney Afrika'ya kadar uzanan bölgede pek çok başarısız ve zayıf devlet ortaya çıkmıştır. Devletin çöküşü ya da zayıflığı, 1990'lı yıllar boyunca, Somali, Haiti, Kamboçya, Bosna, Kosova ve Doğu Timor'da insan hakları ve insanlık felaketlerinin yaşanmasına yol açmıştır. “*Birleşik Devletler ve diğer bazı ülkeler bir süre, bu sorunlar bölgesel nitelikteymiş gibi davrandılar ama 11 Eylül olayı, devlet yetersizliğinin devasa bir stratejik meydan okuma olduğunu kanıtlamıştır. Radikal İslamcı terörizmin kitle imha silahlarının erişilebilirliğiyle bir araya gelmesi, zayıf yönetimlerin yarattığı sorunlar yüküne ciddi bir güvenlik boyutu ekledi. Birleşik Devletler, yürütülen askeri harekâtların ardından, Afganistan ve Irak'ta devlet inşası için önemli sorumluluklar üstlendi. Devletin etkinliğini ve kurumları hiç yoktan yaratmak ya da var olanları destekleme becerisi, birdenbire gündemin ilk sırasına yerleşti ve bu, dünyanın önemli bölgelerindeki güvenliğin temel şartı olacağına benzemektedir. Dolayısıyla, devlet zayıflığı, hem ulusal hem uluslararası boyutları olan bir gündem maddesidir. Soğuk Savaş'tan bu yana, zayıf ya da başarısız devletler, uluslararası düzen için en önemli sorun haline gelmiştir. Zayıf ya da başarısız devletler, insan hakları ihlallerinde bulunur, insanlık felaketlerine yol açar, kitlesel göç dalgaları yaratır ve komşularına saldırırlar*”.¹³ “Devletin Yeniden İnşası” kitabında bunları yazan Fukuyama, 11 Eylül'den sonra bu devletlerin, Birleşik Devletler ve diğer gelişmiş ülkelere ciddi zarar verebilen uluslararası teröristleri barındırdıklarını öne sürmektedir. Ayrıca ABD'nin bu zayıf, başarısız ve güvenliği tehdit eden ülkelerle mücadele etmesi gerektiğini ve bu ülkelerin tekrar inşası sürecinde ise uluslararası toplumun ABD'ye yardımda bulunması gerekliliğini savunmaktadır.

ABD'nin en önemli stratejistlerinden olan Henry Kissinger, “*Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*” adlı kitabında, Orta Asya konusunda ABD ile Rusya'nın çıkarlarının uyuştuğunu iddia etmekte ve Orta Asya'da İslami

¹³ Francis Fukuyama, *Devlet İnşası*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005, s.8-112.

radikalizmin yayılması halinde bunun Ortadoğu'yu da etkileyeceğini söylemektedir. Ona göre, “Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ortaya çıkan Orta Asya ve Kafkasya’daki Müslüman devletler, İslami kimlikleri güçlendiği takdirde ABD’nin önderliğindeki dünya sistemi için ciddi bir sıkıntı oluşturabilirlerdi. Bu nedenle bu devletlerin kontrol altına alınmaları ve bölgedeki potansiyel İslami gelişmeye set çekilmesi gerekiyordu. Amerika’nın bunu uzaktan tek başına gerçekleştirmesi ise oldukça zordu, yerel “taşeron”lara ihtiyaç vardı. Yeltsin’in Rusya’sı, bu noktada ABD için son derece uygun bir müttefik olarak belirdi”.¹⁴ Kissinger, İslami radikalizmin ‘en şiddetli biçimde’ Rus çıkarlarına da aykırı olduğunu, dolayısıyla ABD’nin Rusya ile işbirliği yapabileceğini açıklamaktadır. Başta Çin olmak üzere Amerika’nın potansiyel rakibi durumundaki ülkelerin ve bölgesel güç olduklarını şimdiden teyit eden ülkelerin jeostratejik konumları ile İslamcı terörle mücadele adına Amerika’nın fiilen el koyduğu bölgeler arasındaki ilişkiye iyi bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Amerika’nın kendi kıtasına çekilmek yerine muhtemel rakipleriyle yapmak zorunda kalacağı pazarlıkta elini güçlendirmek için stratejik hedeflere askeri olarak yerleştiğini yazan Kissinger, Çin, Rusya, Hindistan ve Orta Asya’nın merkezi olarak gösterdiği Afganistan’ı, bu durumun iyi bir örneği olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵

Fransız yazar Oliver Roy “Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların Yeniden İmal Edilişi”nde, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi 1990’larda bağımsızlık ilan ederek kurulan bu yeni ulus-devletlerin hepsinin dil, toprak ve etnik nüfus yapısı anlamında birer Sovyet icadı oldukları tarihsel gerçeğini kavranmaksızın bugün çizdikleri manzaranın anlaşılamayacağını altını çizmektedir.¹⁶ Thomas L. Friedman “Dünya Düzdür” de şunları vurgulamaktadır, “Teknolojiye ve teknolojiyle ilgili insan kaynaklarına yatırım yapmış, kendilerini uluslarötesi sermayeye açmış ve küreselleşmenin gerektirdiği maddi ve kültürel altyapıyı kurabilmiş Hindistan, Brezilya, Çin gibi ‘eski’ çevre ekonomiler, hem

14 Henry Kissinger, *Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, çev. Tayfun Evyapan, Ankara: ODTÜ Yayıncılık ve İletişim A.Ş., 2002, s.98.

15 a.g.e., s.97-147.

16 Oliver Roy, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların Yeniden İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s.87-245.

rekabet koşullarında hem de şirket ve bireylerin kazanç için dünyanın her tarafındaki benzerleriyle işbirliğine girebilmeleri anlamında merkez ekonomilerle eşit düzeye gelmişlerdir. ‘Düzlük’, budur’.¹⁷ Friedman kitabında, ABD’nin yaratıcılığa, rekabetçi deneyselliğe ve bilimsel atılıma yön veren üniversite sistemi ile yeni fikirleri ürün ve hizmete dönüştürmek için dünyanın en iyi düzenlenmiş etkin sermaye piyasasını elinde bulundurduğunu ancak buna rağmen ulusal basketbol takımından başlayarak ABD’nin sessiz bir kriz içinde olduğunu ifade etmektedir.¹⁸

“*El Kaide: Modern Olmanın Anlamı*” kitabının yazarı John Gray, Afganistan ve Irak başta olmak üzere özelde İslam dünyasında genelde ise tüm dünyada işgal ve yağmalamalara devam eden ABD’nin, kendi iç çelişkileri nedeniyle derin bir mali kriz içine girdiğini savunmaktadır. Ona göre, Amerikan egemenliğiyle beraber tarihin sonunu ilan eden Amerika, kendi sonuyla yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca Amerika’nın küresel liderlik dönemi sona ermekte ve Amerika’nın serbest piyasa öğretisi kendi kendini imha etmektedir. Gray kitabında, ABD’de yaşanan finansal krizin, Amerika’nın tek kutuplu dünyadaki süper güç statüsünü sarsmaya başladığından bahsetmektedir. Aynı şekilde askeri açıdan Afganistan ve Irak’ta sıkıntılı bir dönem geçiren ABD’nin, bir darbe de finansal olarak birçok ülkeyi de etkileyen krizle yaşadığını iddia etmektedir. Gray, ABD’de yaşanan bu derin krize ideolojik olarak bakılması gerektiğini ve bu şekilde bakıldığında ise, kendi piyasaları çöküntüye uğradığı takdirde ABD’nin serbest piyasa politikasını savunmasının da daha da zorlaşacağını ileri sürmektedir.¹⁹

ABD’nin Orta Asya politikasını derinden inceleyen Şatlık Amanov “*ABD’nin Orta Asya Politikaları*” kitabında, siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik açıdan yeniden yapılanma sürecinde olan beş yeni bağımsız devletin (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) ortaya çıkışını, uluslararası ilişkiler sisteminde Orta Asya alt sisteminin oluşumunu ifade etmesi açısından son

¹⁷ Thomas L.Friedman, *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, çev. Levent Cinemre, İstanbul: Boyner Yayınları/İnceleme Dizisi, 2006, s.5.

¹⁸ a.g.e., s.5-17.

¹⁹ John Gray, *El Kaide: Modern Olmanın Anlamı*, çev. Zehra Savan, İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s.75-87.

derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bu bölge Türkiye, Rusya, Çin, İran, Pakistan gibi komşu ülkelerin yanı sıra, bölge dışı güçlerin de çıkarlarının kesiştiği ve nüfuz mücadelesinin yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Amanov, ABD'nin Orta Asya'daki dış politika hedeflerini, Afganistan'daki operasyonlarını sürdürmek için askeri varlığını artırmanın yanı sıra diplomasi, ikili ilişkiler ve dış yardım gibi bileşenleri uygulayarak gerçekleştirdiğini ve Orta Asya'ya yönelik ABD güvenlik politikasının dönüşümünün, Amerikan ulusal güvenlik stratejisinin kilit unsuru olacağını ifade etmektedir.²⁰ Kamer Kasım “*ABD'nin Orta Asya Politikasındaki İkilem*” adlı makalesinde, 11 Eylül sonrası oluşan ortamda terörle mücadele konsepti içerisinde bölge ülkelerinin ve Rusya'nın desteğini alan ABD'nin, Afganistan harekâtı ile birlikte bölgeye askeri anlamda da yerleştiğini ve bunun bir parçası olarak bölgede askeri üslere sahip olduğunu ifade etmektedir. Kasım, ABD'nin askeri varlığının hem bu güvenlik endişelerini azaltacağını hem de bu sayede Batılı sermaye ve yatırımın geleceğini düşünen Orta Asya Cumhuriyetlerinin ABD ile işbirliğine gittiğini ortaya koymaktadır. Makalede, bu ülkelerin rejimlerinin zamanla ABD'den tehdit algıladıkları ve yönlerini yeniden Rusya'ya çevirmeye başladıkları vurgulanmaktadır. ABD dış politikasında yeri olan demokratikleşme söyleminin Orta Asya'daki rejimler tarafından tehdit olarak algılandığının altını çizen Kamer Kasım, “*ABD'nin ne kadar rol oynadığı veya süreçteki konumunun tartışmalı oluşunu*” iddia ettiği “renkli devrimler”in, ABD'nin istemediği rejimleri demokrasi söylemini kullanarak devirebildiği şeklinde bir bakış açısına yol açtığını vurgulamaktadır.²¹ “*Rusya'nın Rol Arayışı ve ABD'yle İlişkileri*” makalesinde İlyas Kamalov'a göre, 11 Eylül olayları aslında Rusya'nın dış politikasını gözden geçirmesi için iyi bir fırsat yaratmış ve 11 Eylül olayları Rusya ile başta ABD olmak üzere, Batı'yı birbirine yaklaştırmıştır. Kamalov, uluslararası terörizm ile mücadeleye, Orta Asya'daki sorunların çözümünde görev paylaşımına, Rusya ile NATO'nun yakınlaşmasına, enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik ortak planlar ve stratejilerin bu yakınlaşmanın birer göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bu yeni

²⁰ Şatlık Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007, s.17-23.

²¹ Kamer Kasım, “ ABD'nin Orta Asya Politikasındaki İkilem”, *Stratejik Gündem*,

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=782&type=48>, 14.09.2007, erişim: 19.02.2009.

stratejinin hayata geçirilmesi sürecinde Rusya, ABD'nin Afganistan müdahalesini desteklemiş, ABD'nin Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri üsler açmasına karşı çıkmamıştır. Ayrıca ABD'nin Irak müdahalesinin bile Rus-Amerikan ilişkilerini bozmadığını vurgulamaktadır. Ancak, Gürcistan ve ardından da Ukrayna'da, ABD başta olmak üzere Batı'nın da desteğiyle renkli devrimlerin gerçekleşmesini, Rusya'nın kendi çıkarları ve dış politikasındaki öncelikleri için bir tehlike olarak algıladığını ileri süren Kamalov, iki ülke arasındaki “romantik ilişkiler”in bu olaylarla sona erdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Kamalov'a göre, Amerika'nın “yayılmacılık politikası”nın her geçen gün Rusya'nın çıkarlarını daha fazla tehdit etmekte ve bu “yayılmamanın” sonucu olarak iki ülke arasındaki ilişkiler her geçen gün biraz daha olumsuz etkilenmektedir.²²

Geçmişten günümüze Orta Asya'daki güç mücadelesine vurgu yapan Haktan Birsell, “*Orta Asya Jeopolitiği*”nde, Orta Asya'nın merkezini teşkil ettiği Avrasya coğrafyasının, tarih boyunca, bütün dünya devletleri için ulaşılması ve elde tutulması yönünde en önemli ana hedef olarak görüldüğünü yazmaktadır. Bu nedenle de, tarihin her bir döneminde bu coğrafyanın, dünya güç mücadelesinin her boyutunun yaşandığı, acımasız bir arena görümüne sahip olduğunu vurgulamaktadır.²³ Çağrı Erhan ise konuya ilişkin şunları yazmaktadır, “*Orta Asya bölgesi, Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda da ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almadı. Ancak 1990'ların ikinci yarısında ABD'nin Orta Asya'daki yaşamsal çıkarlarının giderek farkına varmasına paralel olarak, Amerikan ulusal güvenlik stratejilerinde bu bölgeye ayrılan yer de artmaya başladı. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ise ABD, Orta Asya cumhuriyetleriyle yakın işbirliği yapmaya başladı*”.²⁴ Kamer Kasım “*11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları*” başlıklı makalesinde, Rus dış politikasındaki değişime dikkat çekmiştir. Aynı makalede, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra bölgede yeni bağımsız devletlerin ortaya çıktığını ve bölgesel güçlerin ise bu ülkeler

22 İlyas Kamalov, “Rusya'nın Rol Arayışı ve ABD'yle İlişkileri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VII/sayı 84 (2007), s.30-35.

23 Haktan Birsell, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, İstanbul: IQ Yayınları, 2006, s.45-57.

24 Erhan, a.g.m., s. 1.

üzerinde etkili olabilmek için bir rekabet içerisine girdiklerini açıklamaktadır. Kasım, Rusya’da 1992 yılından sonra hakim olan Avrasyacı bakış açısının ve ‘Yakın Çevre’ politikasının, yeniden bölgeye Rusya’nın aktif olarak girmesine yol açtığını vurgulamaktadır. Kasım, 11 Eylül terör eylemleri sonrası Rusya, Türkiye ve İran gibi ülkelerin bölgeye yönelik stratejilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kaldıklarına ve 11 Eylül’den sonra ABD’nin ise, Kafkasya güvenlik politikalarına aktif bir biçimde dâhil olduğuna işaret ediyordu.²⁵ Ferhat Pirinççi “*Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler*” makalesinde, Orta Asya’nın Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikası açısından hayati öneme sahip bir bölge olarak addedilmediğini ancak SSCB’nin dağılmasının ardından, Orta Asya’ya yönelik Amerikan angajmanı başladığını yazmaktaydı. Bununla beraber Pirinççi makalede şuna dikkat çekmektedir: “*Bölge ilk dönemde ABD açısından Orta Doğu gibi hayati çıkarların bulunduğu stratejik bir bölge olarak değerlendirilmemişti. 11 Eylül saldırıları öncesinde bölge, Amerikan karar vericileri açısından 1990’ların ilk yarısında SSCB’den arta kalan nükleer kapasiteler nedeniyle, 1990’ların ortalarında özellikle Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının yeniden keşfedilmesiyle ve 1990’ların sonundaysa demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi konularla dikkati çekmişti*”.²⁶ Pirinççi’ye göre, 11 Eylül saldırıları sonrasında yürütülen uluslararası terörizmle savaş doğrultusunda Orta Asya’nın stratejik önemi giderek artmaya başlamış ve bölgede Amerikan askeri üsleri kurulmuştur. Pirinççi, 1990’lı yıllarda temel olarak Amerikan ticari çıkarlarının korunması ve enerji güvenliğinin sağlanması şeklinde ortaya çıkan ABD’nin Orta Asya politikasının, 2000’li yıllara gelindiğinde güvenlik unsurunun daha ön planda olduğu bir içerik kazandığının önemini ortaya koymaktadır.²⁷

Orta Asya uzmanlarından Gökçen OĞAN, zamanla tek adam yönetimlerini güçlendiren Orta Asya liderlerinin, iktidardaki varlıklarını uzatmayı, ülkelerinde istikrarı sağlamak için vazgeçilmez olmalarıyla açıklamaktadır. Oğan, Orta Asya

25 **Kamer Kasım**, “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, *OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, c.I/Sayı 1 (2006), s.19-35.

26 **Pirinççi**, a.g.m., s.219-220.

27 **Pirinççi**, a.g.m., s.221.

liderlerinin genel olarak temel meselelerinin siyasi katılım, ekonomik liberalleşme, özgür basın ve insan hakları gibi konular yerine, toprak bütünlüğü, ulusal güvenlik ve toplumsal birlik vurgusu yaptıklarını ve bu konulara daha fazla öncelik verdiklerini öne sürmektedir. Oğan'a göre, önceleri bölgeyi uzaktan izlemeyi tercih eden ancak, 1995'ten sonra daha çok zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin işletilmesiyle ilgilenen Batı'nın, genel olarak Soğuk Savaş sonrasında bölgesel istikrarın korunmasına hizmet eder görünen otoriter rejimlere karşı uzun süre tepkisiz kalmıştır. Oğan, ABD başta olmak üzere bölgeye yönelik politikalarda yaşanan farklılaşmanın Orta Asya'yı değişime zorlayan başat etkenlerden biri haline geldiğini belirtmektedir.²⁸ Kamer Kasım "*Terörle Mücadelede Bölgesel İşbirliği*" makalesinde şunu ifade etmiştir, "*11 Eylül terör saldırılarından sonra NATO'nun Washington Antlaşması'nın 5. maddesine dayanarak terörün yuvalandığı Afganistan'a askeri operasyon yapılmıştır. 11 Eylül terör saldırıları sonrasında Orta Asya'da görülen terörle mücadele amaçlı girişimler ve bölgesel yapılanmalar devletlerarasında güç ve etki sahibi olmak için yaşanan rekabeti yansıtmış ve terörle mücadeleden çok diğer bloğa bağlı ülkelere karşı yapılanmalara dönüşmüştür. ABD üslerinin kapatılması ya da ABD üslerinin olduğu ülkelerde kendisinin de üs sahibi olması politikasını izleyen Rusya, terörle mücadelede de ABD ve Batı'nın yapılanmalarının dışında ayrı bölgesel birimler kurmaya yönelmiştir. Kırgızistan'da üs sahibi olan Rusya, Bişkek'te Bağımsız Devletler Topluluğu Terörle Mücadele Merkezini açmıştır. Yine ABD'nin kendi sınırında asker konuşlandırmasını tehdit olarak algılayan Çin'de ikili güvenlik düzenlemelerine gitmiş ve ayrıca Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Taşkent'te Terörle Mücadele Merkezi açılmasına öncülük ettiğini açıklamaktadır*".²⁹ Turgut Demirtepe, ABD'nin Orta Asya politikası konusunda, özellikle 11 Eylül sonrası süreçte ABD'nin, bölgede etkinliğini giderek arttırdığını ve küresel güvenliğe tehdit olduğunu düşündüğü terörist yapılanmaları yok etmek amacıyla Afganistan üzerinden bölgeye açıldığını ifade etmiştir. Demirtepe, ABD'nin, politika yapımcılarının söylemlerinde sıklıkla dile getirdikleri

28 Gökçen Oğan, "Yeni Büyük Oyun ve Orta Asya: Küresel Güç Mücadelesinin Daimi Sahnesi", *Stratejik Öngörü*, c.1/ Sayı 1 (2006), s. 12-13.

29 Kamer Kasım, "Terörle Mücadelede Bölgesel İşbirliği", <http://www.usakgundem.com/yazar/839/ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadele-b%C3%B6lgesel-isbirligi.html>, 16 Kasım 2007, erişim: 19.02.2009.

“küresel terörle mücadele”, bölgesel ve küresel güvenliğin temini ve bölgede demokrasi ve refahın geliştirilmesi gibi amaçların yanında, ABD’nin bölgedeki zengin enerji kaynaklarına ulaşımından, kendisine karşı ciddi bir küresel rakip konumuna hızla kayan Çin’in çevrelenmesine kadar bir çok örtülü stratejik hedefi de söz konusu olduğunun altını çizmektedir.³⁰ Ertan Efegil’e göre, Orta Asya bölgesi, enerji kaynakları, madenler ve pamuk gibi tarımsal ürünler açısından önemini sürdürmektedir. Ona göre, her ne kadar bu bölge petrol rezervleri açısından dünya genelinde alt sıralarda yer alsada, ortaya çıkacak açığı kapatmak ve petrol arzında yaşanacak enerji krizini ortadan kaldırmak için bu aşamada bulunabilecek yegane kaynaktır. Efegil, bölge kaynaklarının devreye girmesinin, yaşanabilecek muhtemel krizlerin engellenmesine yardımcı olacağının da altını çizmektedir.³¹

Başka bir makalede ABD’nin Kafkasya politikasını inceleyen Kamer Kasım bu makalede şu görüşe yer vermektedir: “*ABD’nin soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte enerji kaynakları merkezli Kafkasya politikası, gerek bölgesel güçlerle ilişkilerinden gerekse Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkilerindeki değişimlerden ve global gelişmelerden etkilenmiştir. Enerji merkezli politikaların güvenlik ayağını ön plana çıkaran global gelişme ise, ABD’ye yönelik 11 Eylül terör saldırıları olmuştur. ABD yönetimi, istikrarsız bölgelerin terör örgütlerinin yuvalanmasına uygun zemin hazırladığı düşüncesiyle Kafkasya ve Orta Asya’da daha fazla kontrol sahibi olmak için bölgedeki askeri varlığını arttırma politikasına yönelmiştir*”.³² Kasım, aynı makalede 11 Eylül terör eylemlerinin ve onu izleyen gelişmelerin tüm uluslararası sistemi olduğu gibi Rusya’nın politikalarını da etkilediğini vurgulamaktadır. Kasım’a göre, 11 Eylül sonrası gelişmelerin Rusya’nın Kuzey Kafkasya’da Çeçenistan’da daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Aynı şekilde Rusya’nın Güney Kafkasya Cumhuriyetleri üzerindeki etkisinin ise azaldığına dikkat çekmektedir. Ayrıca Kasım, Rusya, ABD’ye terörizmle

30 **Turgut Demirtepe**, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, der., Turgut Demirtepe, Ankara: Karınca Yayınları, 2008, s.i-ii.

31 **Ertan Efegil**, “Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.61.

32 **Kamer Kasım**, “ABD’nin Kafkasya Politikası: Enerji, Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi” *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, der., Turgut Demirtepe, Ankara: Karınca Yayınları, 2008, s.142.

mücadelede destek verirken Kafkasya'daki ülkelerin ise Rusya'dan uzaklaşma eğilimleri içinde olduklarını ve bu eğilimler neticesinde, Kafkasya'da Rusya'ya karşı oluşumların içerisinde yer almayan ve topraklarında Rus askeri üslerinin bulundurulması konusunda itirazı olmayan Ermenistan'ı ön plana çıkardığını ileri sürmektedir.³³ Mehmet Seyfettin Erol'a göre, ABD'nin bölgeye yerleşmesi Orta Asya'da üç önemli gelişmeye yol açmıştır. İlk olarak, bölgede şiddetini gittikçe arttıracak bir rekabet sürecini başlatmıştır. İkincisi Orta Asya Cumhuriyetleri müdahale sonrası bölgede bir kutuplaşma sürecinin içerisine sürüklenmeye başlanmıştır. Üçüncüsü ise, Orta Asya'da muhalif hareketler hızlanmaya ve ayrıca ülkelerdeki milliyetçi akımlar ve tepkilerde güç kazanmaya başlamıştır.³⁴

ABD'nin 11 Eylül sonrası Orta Asya Politikası çalışmasında ilk etapta hegemonya kavramı tartışılmaya çalışılmıştır. Hegemonya kavramı tartışılırken, bir devletin hangi şartları yerine getirdiğinde hegemon güç olacağının analizi yapılmıştır. Buradan hareketle Amerikan Hegemonyası ele alınmıştır. Amerikan Hegemonyasının günümüz uluslararası ilişkilerdeki perspektifi incelenmiştir. Bu aşamada Gramsci'nin hegemonya kavramından yola çıkılarak Amerikan hegemonyası tanımlanmaya çalışılmıştır. Murat Kirişçi'nin "Hegemonya, İstikrar ve Sonrası" makalesi ile Atilla Eralp'in derlediği "Devlet, Sistem ve Kimlik" kitabı hegemonya tanımının yapılmasında büyük yarar sağlamıştır. Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası"nın temelini oluşturan, yukarıda sıraladığımız, düşünceler, yapılan çalışmanın temel çıkış noktası olmuştur. Ayrıca Şatlık Amanov'un "ABD'nin Orta Asya Politikaları" başlıklı kitabı, konuların incelenmesinde ve ABD'nin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinin irdelenmesinde esin kaynağı haline gelmiştir. Kamer Kasım'ın, "ABD'nin Orta Asya Politikasındaki İkilem", Orta Asya iktidarlarının ABD ve Rusya ile Çin arasındaki tercihlerini yaparken nasıl bir davranış sergilediklerini açıklamada katkı sağlamıştır. John Gray, bu çalışmada ABD'yi ekonomik açıdan değerlendirmemize yardımcı olmuştur. Aynı şekilde Fukuyama'nın

33 **Kamer Kasım**, "Rusya Ermenistan İlişkileri. Bölgesel Hegemon Güç İle Stratejik Ortağı Arasındaki İlişki", *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 234.

34 **Mehmet Seyfettin Erol**, "Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya Ve 11 Eylül", *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Geçceği*, Ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.229.

“Devletin Yeniden İnşası” Afganistan ve Irak konularını ele almamızı sağlamıştır. Turgut Demirtepe ve Gökçen Oğan’ın bölgeye yönelik ve özellikle Rusya ile Çin’in Orta Asya politikasının yazılmasında etkin bir rol oynamıştır. Oliver Roy’un “Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların Yeniden İmal Edilişi” Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra “Milli Benlik”lerini oluşturma sürecinde ve bunun dış politikaya yansımalarındaki etkisini analiz etmede değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın yapılmasında fikir kaynağı olan Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli ve Pınar Akçalı’nın editörlüğünü yaptığı “Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği” eseri, çalışmanın ortaya atılmasındaki en önemli etken olmuştur.

ABD’nin Orta Asya dış politikası detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Yine bu çalışmada Amerika’nın son yıllarda hegemonyasını korumak ve Orta Asya’da üstünlük sağlamak adına hangi politikalara önem verdiğinin altı çizilmiştir. ABD’nin Orta Asya coğrafyasına yönelik politikasında enerji, terör ve devletlerle ikili ilişkiler ile bölgedeki bölgesel güçleri tecrit politikası ön plana çıkartılmıştır. Bu yapılırken 11 Eylül 2001 terör saldırılarının Amerikan politikaları üzerinde durulmuştur. Rusya ve Çin gibi bölgesel güçlerin Orta Asya’ya verdiği önem göz önünde tutularak ABD karşıtlığı içerisinde oldukları ve ABD karşıtı politikalar geliştirdikleri bilgisine yer verilmiştir. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra uyguladıkları dış politika ve tercihleri göz önünde bulundurularak, ABD ile diğer ülkelere karşı hangi politikaları izledikleri ve bunun yıllar itibariyle değişim süreci incelenmiştir. Orta Asya devletlerinin en büyük kozu olan enerji kaynaklarının bu ülkelerin dış politikalarında etkinliği üzerine bilgilere yer verilmiştir. Aynı şekilde bölgede yükselen bir örgüt olan ŞİÖ aracılığıyla Rusya ve Çin’in Orta Asya devletleri üzerindeki politikaları detaylı şekilde incelenmiştir.

11 Eylül sonrası ABD’nin Orta Asya Politikaları çalışmasının seçilme sebebi; 11 Eylül 2001 yılına kadar ABD’nin Orta Asya’ya yönelik somut adımları olmamakla birlikte, bu tarihten itibaren ABD tarafından bölgeye dönük gözle görünür bir politika izlenmektedir. Bu politikalar karşısında duran Rusya ve Çin’de bölge ülkeleri üzerinde etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Bunun yanında bölge ülkelerinin kendi coğrafyalarında ortaya çıkan “güç boşluğu”nu hangi güçle

doldurmaları gerektiği konusundaki tercihleri ABD'ye doğru kaymaktadır. Rusya ile Çin'in bu tutum karşısında nasıl bir tavır aldıklarının araştırılması ve bu ülkelerin tercihlerini ABD'den yana kullanmalarına, ABD'nin nasıl tesir ettiğinin araştırılmasına duyulan ihtiyaçtır.

Çalışmanın birinci bölümü “Giriş Bölümü”nden oluşmakta olup; ikinci bölüm “Hegemonya” başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ayrıca, hegemonya kavramı üzerinde durularak, günümüz Amerikan Hegemonyasının nasıl bir seyir içerisinde olduğu anlatılmıştır. Aynı şekilde hegemonya kavramından yola çıkılarak bölüm sonunda ‘güvenlik: terör’ konusu incelenmiştir. Diğer taraftan üçüncü bölümde, ABD'nin genel anlamda Orta Asya bölgesine yönelik stratejileri ve hedefleri üzerinde durulurken; bu genel hatlarıyla iki bölüm başlığı altında toplanarak “ABD'nin Orta Asya Perspektifi” ve dördüncü bölümde “enerji: ‘enerji nakil sorunu’” ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise, ABD'nin bölge üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyet karşısında olan Çin ve Rusya'nın, bölge ülkelerine yönelik nasıl bir dış politika seyri içerisinde oldukları ve bunu yaparken hangi stratejileri izledikleri konusu irdelenmiştir. Elde edilen bulguların analizinin yapıldığı sonuç bölümünde, ABD'nin Orta Asya dış politikasının perspektifi çizilerek tez çalışması sonuçlandırılmıştır.

Böylece günümüz ve yakın gelecekte uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir konuma gelen doğalgaz ve petrol kaynaklarına “ev sahipliği” yapan Orta Asya coğrafyasının hegemon güç ABD ve bölgesel güçler Rusya ve Çin için ne derece önem arz ettiği ortaya konularak, uluslararası ilişkiler bölümünde yeni sayılabilecek bir coğrafyanın günümüzdeki önemini ortaya koyan araştırmalara katkı sağlanacaktır.

BÖLÜM II

HEGEMONYA

2.1 HEGEMONYA KAVRAMI

2.1.1 Hegemonya Kavramının Tanımı

1990’larda Sovyet Sosyalizmi’nin yıkılışıyla birlikte 20. yüzyılın son on yılının uluslararası sistemi, aynı anda gelişen tek kutuplu ABD egemenliğine (hegemonyasına) ve küreselleşmenin hızla büyümesine tanıklık etmiştir. Ancak 11 Eylül olayları bir anda ABD Hegemonyasının sarsılmasına neden olmuştur.¹ Buradan hareketle hegemonya kavramının ne anlama geldiğini ve ABD hegemonyasının nasıl bir seyir içerisinde olduğunu açıklamak konunun önemini ortaya koymamızda bize yardımcı olacaktır. Hegemonya kavramı Yunanca’dan gelen bir kavramdır. Bu dönemdeki “Hegemonya” kavramı, konfederatif bir yapıya sahip olan bir devletin liderliği üstlenmesi anlamında kullanılmaktaydı. Ancak kavram günümüzde, eski anlamından uzaklaşarak farklı bir yapıya kavuşmuştur. Günümüzde kullanılan en geniş anlamıyla Hegemonya; *“bir kişi, elit veya grup insanın, kendi şahsi arzu, fikir, ideoloji veya herhangi bir felsefe sistemine göre, çoğu zaman yetki alanlarının genişliği nispetinde, rızaları olup olmadığına bakılmaksızın diğer insan ve grup davranışlarını tayin ve kontrol edebilme ve gerektiğinde (itaatsizlik, muhalif olma gibi durumlarda) toplumu oluşturan fertler üzerinde cebir kullanma imkânı ve*

¹ Noam Chomsky, *11 Eylül Sonrası/ Dünya Nereye Gidiyor?*, çev. Taylan Doğan- Nuri Ersoy- Mehmet Kara- Ali Kerem, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004, s.102-103.

kapasitesidir”.² Gramsci bu kavramı 1920-1930’lu yıllar arasında tartışmaya açarak hegemonya kavramını, başarılı bir sınıf iktidarı olarak görmektedir.³ Yani “*hegemonya tartışılmaz bir biçimde başarılı bir sınıf iktidarını ifade etmektedir çünkü toplumun tüm katman ve sınıfları söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadırlar*”.⁴ Bir toplum içerisinde bulunan sosyal bir grup, başka bir sosyal grup/grupların kendi ideolojisini, bu ideoloji kültürel/ahlaki ve sosyal yaşantı olabilir, kabul etmeleri için onları zorlamış veya ikna etmişse, bu baskıyı kabul ettiren grup diğer grup veya gruplar üzerinde hegemonyasını kurmuş demektir. Böylece baskın olan ve diğer grupların kontrolünü eline geçiren gruba hegemonik grup adı verilir.⁵ Bu tanım üzerinden yola çıkarak hegemonya kavramını Uluslararası İlişkiler bağlamında şu şekilde açıklayabiliriz: İlk olarak, bir devletin diğer devletler üzerindeki gücünü ifade eder. İkinci olarak ise, bir devletin dünya sistemi üzerinde başat güç olması anlamına gelmektedir. Hegemonik İstikrar Teorisine göre, hegemon gücü belirleyen üç temel unsur bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, Maddi güç, yani ekonomik ve askeri(dünyadaki mevcut ekonomik ve askeri gücün en az %50’sine hâkim olmakla beraber, bunları kullanmaya sahip bir siyasi iradesi olması gerekmektedir) güçtür. Buna göre hegemon güç, dünyadaki hammadde kaynaklarını elinde bulundurmak zorundadır. Hegemon güç diğer devletlerle karşılaştırıldığında ekonomik yeterliliğe sahip ve ekonomik rekabette ön sırada bulunmalıdır. Dünyadaki fiziksel(para) ve entelektüel(zihin) sermayeyi kontrolü altında tutmalıdır. Dünya tüketim pazarını elinde tutacak ve bu ekonomik varlığı koruyacak bir askeri(nitel) güce sahiptir. İkincisi, uluslararası rejim ve kurumlar üzerinde etkisi, yani uluslararası sistemde var olan normların, prosedürlerin, yöntemlerin tamamının belirleyicisi olmalı ve diğer devletlerinde bunlara riayet etmesidir. Üçüncüsü ise, ideolojidir, yani hegemonun liberal değerlere sahip olmasıdır. Bunların yanı sıra hegemon güç iki yönlüdür: İlk olarak, hegemon iddiasında bulunan devletin her şeyden önce bunu yapabilecek güce ve iradeye ulaşmasıdır. İkincisi ise, diğer devletlerin bu hegemonu takip etme güdüsü olmak

2 Murat Kirişçi, “Hegemonya, İstikrar ve Sonrası”, *İktibas Dergisi*, c..XXIV/sayı 332 (Ağustos 2006), s.56.

3 Antonio Gramsci, Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler, çev. Kenan Somer, İstanbul: Aşina Kitapları, 2009, s.247.

4 Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, Ankara: Bağlam Yayıncılık, 2003, s.79.

5 Kirişçi, a.g.m., s.57-60.

zorundadır. Yani, hegemonun, kendi koyduğu kuralları uygulatabilecek yeteneği ve koyduğu kuralları gerçekleştirebilecek azim ve güce de sahip olmalıdır. Aksi takdirde bu güce sahip olmayan bir hegemon diğer devletleri etkileme de başarısız olur ve uluslararası sistemde hegemonun kurmuş olduğu statükoyu bozmak isteyen devletler ortaya çıkabilir. Ayrıca hegemonya, ekonomik, siyasi ve askeri güç mekanizmaları üzerindeki kontrole dayandığı kadar, devamlılığı açısından paylaşılan çıkar ve değerler doğrultusunda inşa edilmiş arzu edilir bir liderlik pozisyonuna da ihtiyaç duymaktadır. Küresel sistemde, ikna ve baskı birlikteliğine dayanan hegemonya, sisteme dâhil olan ülkelerin içindeki egemen grupların aktif rızasıyla işlerlik kazanmaktadır. Hegemon, çıkarlarını diğerlerinin çıkarlarına tercüme ederek, liderliğini arzu edilir kılmaktadır. Böylece bu faaliyet hegemon güç için kazanmak istediği güce ait olan maliyeti azaltır ve gücün sürdürülebilirliğini artırır.⁶

2.1.2. Amerikan Hegemonyası

Günümüz uluslararası literatüründe ilk akla gelen hegemon güç ABD'dir. Bütün dünyaya yayılmakla beraber ABD'nin, yeryüzünün "jandarmalığını" yaptığı da iddia edilmektedir. Ayrıca dünyanın değişik ülkelerinde askeri üsleri olan ABD'nin, kurmuş olduğu sistemle, IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası aracılığıyla, dünya ekonomisine yön verdiği ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra geliştirmiş olduğu sistem sayesinde diğer ülkelerin yönetim biçimlerine müdahil olabilmektedir. İkna ve baskıya dayanan ABD hegemonyasının bu çift taraflı bakış açısı, bugün ABD'nin siyasi, askeri ve ekonomik gücüyle oluşturduğu hegemonyayı açıklamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte artık dünyada tek süper güç kalmış ve adeta bu dönem Amerikan Hegemonyasının başlangıcı ilan edilmişti. 1990'lı yıllarla başlayan bu süreç hemen hemen diğer bütün devletlerin rıza göstermesiyle, sorunsuz olarak "Tek Kutuplu Dünya Sistemi"ne gidiyor izlenimi yaratmaktaydı. Bu

6 E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.239-250.

dönem içerisinde ABD hegemonyasını gerek askeri, gerek siyasi ve gerekse de ekonomik olarak tüm dünyaya kabul ettirmiş durumdaydı. Sanki bir “Paxamerican” a dönemi yaşıyor görüntüsü vermekteydi. Ancak yukarıda sıralamış olduğumuz hegemon tanımına uygun olması beklenen ABD Hegemonyası Soğuk Savaş sonrasında beklenildiği gibi olmamıştır. ABD Soğuk Savaş sonrasında fiilen tek taraflı olarak uluslararası gündemi dikte edecek bir konuma gelememiştir. ABD gücü şaşılacak bir şekilde dağılmıştır.⁷ Dünya ekonomisinin %50’sine sahip olması beklenen ABD’nin, günümüz dünya ekonomisinin neredeyse %25’ine bile sahip olmadığı ortadadır.⁸ Özellikle Çin ve AB’nin yanı sıra Asya’dan birçok devletin son yıllarda ekonomik açıdan sıçrama yapması ABD’nin ekonomik olarak gerilemesine ve ekonomik değer olarak hegemon güç tanımından uzaklaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte askeri anlamda, Nükleer teknolojik silahlara sahip olan ülke sayısının son zamanlarda artması (BM Güvenlik Konseyi’nin Beş Daimi üyesinin yanı sıra, özellikle Hindistan, Pakistan vb. gibi devletlerinde elinde bulundurması) ABD’nin dünya devletlerini kontrol altında tutmasını kısıtlamaktadır. Bu durum hegemon güç ABD’yi zor durumda bırakmaktadır. Ayrıca küreselleşme süreci ile birlikte teknoloji ve silahların hızla yayılması illegal grupları devlet mekanizmaları tarafından kontrol edilemez hale getirdi. Bu illegal gruplar küreselleşmenin etkisiyle birlikte faaliyetlerine yeni bir boyut kazandırdılar. Bunun sonucunda 11 Eylül 2001’de New York’taki ikiz kulelere ve Pentagon binasına yapılan saldırıların ardından uluslararası literatüre terörizm damgasını vurdu. Böylece terör yerel ve bölgesel niteliğinden uluslararası bir niteliğe geçiş yaptı. Terörizmin uluslararası boyuta geçiş yapması ABD’nin bütün planlarını alt üst etmeye yetmişti. Bu saldırıların ardından ABD artık kendini güvende hissetmemeye başlamış ve bu çerçevede yeni bir dış politika çizgisi çizmeye çalışmıştır: “Terörle Topyekün Savaş”.

Hegemon güç ABD 11 Eylül 2001 yılı itibariyle uluslararası arenada sarsılan prestijini yeniden tesis etmek amacıyla dış politikada yeni açılımlar yapmaya

7 Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H.KURT, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları/Tarih Dizini, 2006. s.641.

8 Mahfi Eğilmez, “Tuhaf İlişki”, *Radikal Gazetesi*, 20.04.2006.

başlamıştır.⁹ Belkide bu açılımların en önemlisi Orta Doğu ve Orta Asya'ya yönelik belirlediği politikalar. Orta Doğu'da gerçekleştirmeye çalıştığı “Büyük Orta Doğu Projesi” bu yeni açılımın bir ürünüdür. Aynı şekilde Orta Asya coğrafyasına yönelik belirlediği dış politika ise, diğer bir önemli dış politika atağı olarak değerlendirilebilir.¹⁰ Orta Asya'ya yönelik bu yeni açılımı ekonomik değerler açısından ele aldığımızda, Orta Asya'da var olan enerji kaynaklarının kontrolü ve bu kaynakların işlenerek dünya pazarlarına Amerikan Petrol Şirketleri aracılığıyla sunumunun yapılacak olması Hegemon güç ABD'ye ekonomik bir kazanç olarak görülmektedir. Ayrıca bölgede bu sayede elde edeceği pazarlar aracılığıyla hammadde ihtiyacının karşılanacak olması ABD ekonomisinin canlılığı açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve terör gruplarının faaliyetlerinin sınırlandırılması gibi politikalar, ABD Hegemonyası açısından son derece stratejik kavramlardır. Bu açılımın gerçekleştirilebilmesi ABD'nin Orta Asya coğrafyasındaki etkinlik sahasını genişletmesi ile paralellik göstermektedir. Diğer taraftan “devletin yeniden inşa süreci”nde Afganistan'a yerleşmesi ise, bölgedeki diğer ülkelere ulaşmasını kolaylaştırmış ve bu sayede baskı yapma imkânı bulmuştur. Hegemonyasını yeniden tesis etmeye çalışan ABD, Orta Asya gibi son derece kritik bir bölgeye adım atarak ve burada güvenlik ve istikrarı sağlayarak ekonomik ve askeri alanda olduğu gibi siyasal alanda da düşlediği politikaları gerçekleştirmek istemektedir.

Hegemonya kavramından hareketle bu bölümde öncelikli olarak, ABD'nin hegemon gücünü ülkeler üzerinde tesis etmek adına diğer ülkelere yönelik izlediği dış politika ele alınmıştır. Bu yapılırken ilk olarak, dünya geneline yayılmaya başlayan kitle imha silahlarının ABD'yi nasıl etkilediği üzerinde durulmuş ve ABD'nin hangi önlemleri almaya çalıştığının analizi yapılmıştır. Daha sonra ise son yıllarda ekonomide yükselen güçler olan Asya ve Avrupa Birliği karşısında ABD'nin tutumu irdelenmiştir. Üçüncü olarak ise, küreselleşmenin etkisi ile uluslararası

9 **Immanuel Wallerstein**, *Amerikan Gücünün İlerleyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s.256.

10 **Halit Refiğ**, “Küresel Bunalımın Felsefi ve Stratejik Boyutları”, *Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları*, yay. Ahmet Davutoğlu, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s. 16-33.

boyuta geçiş yapan ve 11 Eylöl’le birlikte ABD’ye büyük bir etki bırakan terör grupları karşısındaki Amerikan tutumu incelenmiştir.

2.2.GÜNÜMÜZ AMERİKAN HEGEMONYASI

2.2.1 Amerikan Hegemonyasının Nükleer Silahlar Üzerindeki Etkisinin Azalması

Tarihten günümüze kadar insanları, toplumları ve devletleri en çok ilgilendiren konuların ve, belki de, onlara en fazla acı veren olayların başında savaş kavramı gelmektedir. Savaş, çok eskiden beri, her yönüyle hemen her dönemde var olan ve gelecekte de var olacak bir kavramı temsil etmesi yönüyle önemli bir dış politika yöntemidir. Savaşlar birçok kavim, toplum, imparatorluk ve devletin ortadan kalkmasına neden olurken; yine de önüne geçilemeyen ve geçilmeyecek gibi de görünen bir olgudur. Savaşların doğası, yaşandığı her dönem itibariyle, değişim yaşamaktadır. Teknolojik gelişmelere paralel gelişen savaş teknikleri ve onun doğrultusundaki silahların niteliğindeki değişim her dönemin kendi yapısını belirtmesi açısından önemlidir. Ancak gerek insanlar gerekse devletler savaşın önüne geçebilmek için birçok prosedürler, anlaşmalar gibi, belirlemeye çalışmışlarsa da yine de savaşın o korkutucu ve diğer devletlere üstünlük sağlayıcı dürtüsünden kendilerini alıkoyamamıştır. Bu noktada, her dönem yeni arayışlar içerisine girerek, teknoloji gelişimini hızlandırarak, yeni buluşlar sayesinde silahlanmaya önem vermişlerdir.

Yakın tarihe baktığımızda, belki de, insanlık tarihi açısından en önemli iki olaya şahit olmaktayız: “Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı”. Bu iki savaşın temeline göz attığımızda, iki savaşında, devletlerin diğer devletler üzerinde üstünlük kurma mücadelesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bunu sağlamanın en çarpıcı yolu ise silahlanma yarışında geri kalmamak olduğunu göz ardı edemeyiz. Bu iki savaş sonrasında devletler her ne kadar bir daha aynı sorunlarla karşılaşmamak

için önlemler almaya çalışmışlarsa da, savaş kendi sıcaklığını günümüzde dahi sürdürmeye devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti ve ardından yaşanan İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler, savaşı önleyebilme görevini üstlenmek için kurulmuş iki evrensel örgüt olmuşlarsa da, bu iki örgütün bütün çabalarına rağmen, devletler dış politikada savaşa başvurmadan kaçınmamaktadırlar.¹¹ Bu durum beraberinde, savaşın tetikleyicisi olan silahlanma yarışını getirmektedir.

Özellikle sanayi devrimi silahların doğasını ve çehresini değiştirmiştir: Önce konvansiyonel savaşlar ve daha sonra caydırıcı niteliğe sahip nükleer silahlar, artık, devletlerin hayatına girmiştir. Nükleer silahların, savaş esnasında yaşanan cephe kavramından farklı yanı bulunmaktadır. Nükleer silahların caydırıcı özelliklerinden daha fazladır. Çünkü nükleer silahlar yeri geldiğinde savaşa başvurmadan savaşı önleyebilmekte ve savaş riskini azaltabilmektedir. Bunun yanı sıra nükleer silahlara sahip bir devlet, bu gücüyle diğer devletler üzerinde bir tehdit veya bir baskı aracına dönüşebilmektedir. *“Bir başka ifadeyle nükleer silahların caydırıcılığı kullanımından daha önemli bir politik araç haline gelmiştir”*.¹² Ancak nükleer silahların kullanımı, çok eskiye gitmemekle beraber, Soğuk Savaş'ın meyvesi olarak görülebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İki Kutup arasında yaşanan silahlanma yarışı, tarafları hızla yeni teknolojik üretimlere itmekle beraber; bu üretimin bir getirisi olan nükleer silahların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri karşı rakibinin, SSCB'nin, önüne geçebilmek adına “Soğuk Savaş” söyleminin aracı kılarak tahribat gücü yüksek kitlesel imha silahları üretmeye başlamıştır. İşte bu süreç sonunda ortaya nükleer silahlar çıkmıştır.¹³ Soğuk Savaş iki süper gücün dünya sathında üstünlük mücadelesiydi ve bu rekabetin siyasi, sosyal, askeri, kültürel ve psikolojik boyutları vardı.¹⁴ Rekabetin temel hedefi küresel hâkimiyetti, dolayısıyla bu rekabetin araçları da oldukça gelişmiş olmak zorundaydı. Nükleer silahlar bu

11 M. Boran Özkan, “Başlangıç Meridyeni”, *Arka Plan Uluslararası Politika Dergisi*, c.V/sayı 12 (2005), s.5-6.

12 a.g.m., s.8.

13 Talha Köse, “Psikolojik Savaşın Tehlikeli Cephanesi: Nükleer Silahlar”, *Anlayış Dergisi*, c.V/sayı 47 (2007), s. 48.

14 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Çöküş*, çev. Gül Keskil-Gülşen Pakkan, Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2000, s.297.

kıyasıyla rekabet sürecinde geliştirildiler ve yalnızca askeri-stratejik enstrümanlar olarak görülmediler. Nükleer silahlar Soğuk Savaş boyunca iki taraf arasında sadece denge unsuru yaratmanın ötesine geçememiştir, ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ve diğer devletlerin de bu silahlardan edinmeye çalışmasıyla, devletlerarası güç politikalarında önemli bir etken haline dönüşmüştür. Her ne kadar devletler (bunlar BM Güvenlik Konseyi'nin Beş Daimi Üyesi) bu silahların yayılmasını önlemek ve potansiyel-güçlü rakiple karşı karşıya kalmamak için NPT (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması) gibi anlaşmalar yapmaya çalışmışlarsa da, bugün bu süreç önlenememektedir.

Günümüz uluslararası ilişkiler görüntüsüne bakarak, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve bunun sonucu olarak Doğu Bloku kavramının uluslararası politikadan silinmesinin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden çok daha fazla sonuçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵ Soğuk Savaş boyunca iki kutup lideri ABD ve SSCB birbirlerini dengede tutabilme ve yandaşlarını kaybetmeme adına çeşitli politikalar geliştirmişlerdi. Bu politikaların sonucunda sıcak savaşın eşiğine gelinse de, (1961 Küba Krizi) korkulan olmamıştır. Hatta silahlanma yarışının kızıştığı dönemlerde dahi, iki ülke birbirleriyle çarpışmaktan kaçınmışlar ve böylece yarım yüzyıla yakın iki süper güç birbirlerine neredeyse üstünlük sağlayamamışlardır. Ayrıca bu güçlerin etkisiyle birlikte dünya genelinde sınırlı sayılabilecek, BM Güvenlik Konseyi'nin Beş Daimi Üyesi hariç, nükleer silahların yayılması gerçekleşmişti. Bu durum bir noktaya kadar iki süper gücün işine yaramaktaydı. Böylece iki rakip herhangi bir tehdit algılaması içerirse girmemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin yıkılması, bir noktadan sonra, nükleer silahların dünya saltında yayılmasına neden olmuştur. İşte bu noktadan sonra, Soğuk Savaş'ın galibi ve sonrasında ise hegemon gücü ABD, nükleer silahların dünyaya yayılmasıyla birlikte (Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan vs. gibi ülkeler nükleer silahları elinde bulundurmakta, İran, Güney Afrika vs. gibi ülkeler ise nükleer silah edinmeye çalışmasıyla) gücünün sınırlandığını ve diğer devletler üzerindeki kontrolünü kaybettiğini fark etmeye başlamıştır.

¹⁵ Keyman, a.g.e., s.259.

ABD, Soğuk Savaş sonrası dünyanın en büyük konvansiyonel askeri gücüne sahip olmakla beraber savunma harcamaları da hemen hemen diğer devletlerin savunma harcamalarının toplamına eşit denilebilecek ölçüdedir. Ayrıca ABD'nin bu askeri üstünlüğü, yalnızca askeri harcamalarına ayırdığı kaynaklarla ilgili değildir. ABD, askeri anlamda teknik ve donanım açısından da bir üstünlüğe sahiptir.¹⁶ Bu göreceli üstünlük son zamanlarda, özellikle, Asya Kıtası'ndaki devletlerin ekonomik sıçrama yapması nedeniyle, silahlanmaya hız ve önem vermeleri sonucu, yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Bu silahlanma sadece konvansiyonel askeri araç ve gereçlerin edinilmesiyle değil, beraberinde belli bazı ülkelerin nükleer silahları edinmeye çalışmasıyla olmaktadır. Bu silahların yayılması, ABD Hegemonyasına bir tehdit oluşturmakla birlikte ABD dış politikasının seyrinde önemli bir etken haline gelmeye başlamıştır.¹⁷

90'ların sonu itibariyle, askeri bir silahlanma yarışı başlamıştır. Bunun nedeni ise Tayyar Arı'nın belirttiği gibi: *"Silahlanma yarışı birbirlerine askeri bakımdan avantaj sağlamak isteyen karşı güçler arasında başvurulmuş temel araçlardan birisidir.... Bununla beraber özellikle teknolojik gelişmenin etkisiyle silahlanma yarışı niceliksel olmaktan ziyade niteliksel bir yarışa dönüşmüştür.... Taraflar arasında hiçbir düşmanlık olmasa bile bir devlet diğer devletin silahlanmasının kendi için bir güvensizlik olduğunu düşünür. Çünkü, devletler birbirlerinin niyetlerine göre değil potansiyellerine göre politikalarını belirler.... Bu olgu tarafları karşılıklı olarak silahlanmaya itmektedir"*.¹⁸ Bu görüş çerçevesinde Asya ülkelerinin silahlanmaya başlamaları çeşitli nedenlere bağlanabilir: Her şeyden önce, Asya'daki devletler güvenliklerini tehdit eden faktörler konusunda fikir birliğine sahip değildir. Bu nedenle, ortak bir tehdit algılamasından da yoksundurlar. Asya'daki herhangi bir ülkenin gücündeki artış, diğer ülkelerin kendilerine karşı bir güvenlik endişesi yaratmakta ve bunun önlemi olarak silahlanmaya sarılabilmektedirler. Ayrıca Asya Kıtası'nda belirgin bir denge unsuru da

¹⁶ John Gray, *El Kaide: Modern Olmanın Anlamı*, çev. Zehra Savan, İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s.75.

¹⁷ Murat Yeşiltaş, "ABD'nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı", *ABD'nin 'Haydut Devletleri'*, ed. Kemal İnät, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004, ss.22-23.

¹⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2001, s.503.

bulunmamaktadır. Bu durum, beraberinde değişen bir siyaset sahnesine yol açmaktadır. Bütün bunlar güvenlik açısından bakıldığında, bazı devletlerin ABD'yi bir koruyucu olarak algılamalarına yol açarken; bazılarında ise, ABD'nin üstünlüğünü yadsıyan politikalar geliştirmelerine sebep olmaktadır.¹⁹ Çünkü *“dengesiz güç dönemleri istikrar sağlayabilir ama büyüyen ülkeler[Çin] en büyük ülkenin dayattığı politikalarından hoşlanmazsa, gücünün üstesinden gelmek için önder devlete [Amerika'ya] meydan okuyabilir ve başka ülkelerle ittifak kurabilir”*.²⁰ Asya'daki bu ikircikli politikalar ve beraberindeki gerek birbirlerine karşı gerekse de ABD'ye karşı güvensizlikle birleşince silahlanmayı hızlandırmakla kalmamakta, en büyük tehdit unsuru olan, nükleer silahların da yayılmasına yol açmaktadır.

Nükleer silahlar ABD'nin son zamanlardaki en büyük sorunu haline gelmektedir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi, hegemon güç unsurlarından bir tanesi de, hegemon gücün dünya askeri üstünlüğünün %50'sinden fazlasına sahip olmayı gerektirir. Ancak yükselen ekonomiler bu durumu ortadan kaldırmaya başlamışlardır. Bu durum dengelerin ABD aleyhine değişmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu tür silahlar, devletlerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma eğilimleri ile hegemon güç ABD'nin bölge üzerindeki hâkimiyetini kırma ve müdahil olmasının sınırlandırılması gibi etkenlere sahiptir. Yani nükleer silahlar, Soğuk Savaş sonrası dünyada ABD ile yükselen güçler arasında askeri anlamda bir tür “dengeleyici” rol oynamaya başlamıştır.²¹

Huntington'ın da belirttiği gibi: *“Soğuk Savaş sonrası dünyada, kitlesel imha silahları ve bu silahları kullanma, hedefe ulaştırma araçları geliştirmeye yönelik çabalar, İslam devletleri [İran ve Pakistan] ve Konfüçyüsçü devletlerde [Çin, Kuzey Kore, Japonya] yoğunlaştı”*.²² Peki, yoğunlaşan bu trafik sonucunda Amerikan dış politikası nasıl şekillenmeye başladı? Her şeyden önce, doğal olarak, ABD nükleer

19 Henry Kissinger, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, çev. Tayfun Evyapan, Ankara: ODTÜ Yayıncılık ve İletişim A.Ş., 2002, s.100.

20 Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s.21.

21 Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan- Y.Z. Cem Soydemir, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2005, s. 272-273.

22 a.g.e., s.275.

silahların yayılmasını önleyebilme adına elinden gelen her şeyi yapmaya çalıştı. Bu çerçevede 11 Eylül sonrasında Afganistan'a operasyon düzenleyerek işe başladı. Her ne kadar Afganistan operasyonu, buradaki terör ve Radikal İslam gruplarının etkisini kırmak için yapılsa da, olayın ikinci bir boyutu daha vardır. Afganistan üzerinde terör bahanesiyle kurulan bir denetim, aynı zamanda nükleer güce sahip olan Rusya, Çin, Hindistan ve nükleer silah edinmeye çalışan özellikle İran ve Kuzey Kore gibi diğer devletleri de etki altına almak anlamına gelecekti.²³ ABD Afganistan operasyonu sonrası bölgeye yerleşerek hem en büyük rakibi haline gelen Çin'i çevrelemeye çalışmakta hem de diğer devletlerin nükleer silahlar edinmelerini önlemek için caydırıcı politikalar üretmektedir.

Irak müdahalesi bir noktaya kadar ABD'nin nükleer silahların yayılmasını önleme çabası olarak değerlendirilebilir. Irak müdahalesi her ne kadar petrol rezervlerini kendi denetimi altına almaya yönelik olsa da, olayın ikinci perdesi nükleer güç sayısının sınırlandırılması olarak gözlemlenebilir. Huntington Birinci Körfez savaşı sonrası şöyle bir varsayımda bulunmaktaydı: *“Saddam Hüseyin, Kuveyt istilasını Irak nükleer silahlara sahip olana değin iki üç yıl daha ertelemiş olsaydı, çok büyük bir olasılıkla Kuveyt'i ele geçirmiş ve ayrıca Suudilerin petrol yataklarına da sahip olmuş olurdu”*.²⁴ Buradan şu sonuç çıkarılabilir, Irak Birinci Körfez Savaşı sonrası kitle imha silahı edinmeye çalışmaktaydı. Bu durum yeni bir nükleer güce yol açabilir ve ABD'nin gerek Orta Asya'da gerekse de Orta-Doğu'daki etkisinin iyice azalmasına neden olabilirdi. Fakat ABD bunun önüne geçebilmek için Irak'a müdahale ederek yeni bir nükleer gücün ortaya çıkışını önlemiştir. Her ne kadar Irak müdahalesi başarısızlıkla nitelendirilse de, şu an itibariyle nükleer güce sahip olacak bir Irak'ın olmamasını sağlamıştır. Ayrıca Irak'a yerleşen bir ABD İran ve Suriye'ye komşu olarak, bu ülkelerinde bölgedeki politikalarını ve nükleer silah edinmelerini caydırmaya çalışmaktadır.

23 Mehmet Seyfettin Erol, “Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya Ve 11 Eylül”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Geçceği*, Ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.192.

24 Huntington, a.g.e., s.273.

ABD nükleer silahlar konusunda hassas dış politikalar üretmektedir. Hegemon olabilmenin şartlarından olan askeri üstünlük konusu son zamanlarda ABD aleyhine doğru ilerlemektedir. Nükleer silahların yayılması ABD ile diğer devletlerarasındaki, askeri anlamdaki uçurumu ortadan kaldırmakta ve ABD çıkarlarını tehdit etmeye başlamaktadır. Diğer devletlerin kontrolünü kaybetmek istemeyen ABD, kitlesel silahların yayılmasının önüne geçebilmek ve var olanları da aktif hale getirmemek adına çeşitli politikalar geliştirmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen, hegemon güç ABD'nin bu çabaları üstünlüğünü kaybetmesinin ve devletler üzerindeki sınırlayıcı etkisinin kaybolmasının önüne geçememektedir.

2.2.2. Ekonomi

2.2.2.1. ABD'nin Genel Ekonomik Durumu

ABD, 280 milyonu aşkın nüfusu ve 9,439 milyar dolarlık GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla)'sı ile dünyanın en büyük ve önemli piyasalarından biridir. ABD, dünyanın en büyük pazarı ve ithalatçısı olma özelliğinin yanı sıra, yine dünyanın en büyük doğrudan yabancı sermaye kaynağı ve alıcısı konumu ile gelişmiş ülkeler yanında tüm gelişme yolundaki ülkelerin de yöneldiği bir hedef konumundadır. Yeni ekonomi kavramı çerçevesinde, teknolojik yenilikler ve küreselleşmenin uzun dönemde verimliliği artıracığı ve üretim artışını sürekli kılacağı varsayılmaktadır. Ancak buna rağmen ABD ekonomisi birtakım sorunlarla karşı karşıyadır. İşsizlik oranının %4'ün üzerinde olması, cari işlemler açığının 400 milyar doları aşması, hisse senedi fiyatlarının olması gerekenin üzerine çıkması, hane halkının hisse senetleri ve emlak kazançlarını tasarruf etmekten çok tüketim harcamalarına kullanması ABD ekonomisinin potansiyel tehdit unsurlarıdır.²⁵ ABD ekonomisinin genel bir değerlendirmede dikkati çeken en önemli özelliği ekonominin iki önemli ayağının açıklar vermesidir. Hem ticaret hem de bütçe açığı Amerikan kamuoyunu

²⁵ İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, "2008 Dünya Ticareti Raporu", İGEME,

http://www.igeme.org.tr/KKS/userfiles/file/sanayi/2008_DUNYA_TICARETI_RAPORU.doc, 2008, erişim: 23.01.2009.

uzun bir süredir meşgul etmektedir. Söz konusu durumun ana sebepleri arasında şunlar görülmektedir:

- ✓ On yıllık dönem içerisinde toplam 1,3 trilyon dolara tekabül eden vergi indirimleri
- ✓ Dünya toplamının neredeyse yarısını oluşturan savunma harcamalarındaki artışlar
- ✓ Irak harekâtının 2004 sonu itibarıyla 200 milyar doları aşmış olan maliyeti
- ✓ 11 Eylül 2001 olayları ardından havacılık ve sigortacılık gibi sektörlere yapılan transferler

2001 yılına damgasını vuran 11 Eylül saldırılarının ardından ABD ekonomisi ve ondan doğrudan etkilenen dünya ekonomisinin geleceğiyle ilgili olumsuz beklentiler artmıştır. Bununla birlikte ABD yönetimi ve ABD Merkez Bankasının aldığı çeşitli önlemlerle, 2002 yılı ortalarından itibaren ekonomide iyileşme sağlanmıştır. 2003 yılı için % 2,2, 2004 yılında ise %3,2 büyüme hızı beklenmekteydi. Ancak Amerikan ekonomisindeki bu iyimser beklenti kısa vadede gerçekleşirken, uzun vadede Amerikan ekonomisinin kötüye gittiği gözlemlenmektedir.²⁶ 11 Eylül sonrası ekonomide “güven bunalımı” yaşanmaktadır. Uzun vadeli savaşlar ve Asya kıtasındaki ekonomik gelişmeler ABD ekonomisinin zor bir sürece girdiğini göstermektedir.

2.2.2.2. Dünya Ekonomisinin Kontrolünü Kaybeden ABD

Hegemonik güç unsurlardan, beklide en önemlisi diyebileceğimiz, bir tanesi de hegemon gücün dünya ekonomisinin, gerek ihracat gerekse de ithalat açısından, %50’sinden fazlasına hükmetmek zorunda olmasıdır. ABD Soğuk Savaş sonrasında Liberalizmin zafer kazanmasıyla beraber ekonomide dünya kontrolünü elde etmiş görünüyordu. Fakat “*doksanlardaki ekonomik canlılık, Amerika’nın dünyadaki*

²⁶ İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, “2008 Dünya Ticareti Raporu”, İGEME,

http://www.igeme.org.tr/KKS/userfiles/file/sanayi/2008_DUNYA_TICARETI_RAPORU.doc, 2008, erişim: 23.01.2009.

*konumundaki köklü bir belirsizliği gizliyordu. ABD tek askeri mega güçtür; ancak askeri gücünü dünyanın her yanına yansıtabilmesi ekonomik güce bağlıdır; bu üstünlük yıllardır [yukarıda belirttiğimiz gibi] azalmaktadır. Bu gizli zayıflığın gelecek yıllarda ortaya çıkacağı kesindir”.*²⁷ Nitekim ABD’nin bu gizli zayıflığı kendini göstermeye başlamış ve son yıllarda ekonomideki üstünlüğünü diğer devletlerle paylaşmaya başlamıştır. Bunun nedenlerine baktığımız zaman karşımıza yine Asya Kıtası’ndaki devletler örüntüsü çıkmaktadır. Bu ülkeler doksanların sonu itibariyle ekonomide büyük bir atılım yaparak, ABD ekonomisiyle hemen hemen kıyaslanabilecek bir noktaya gelmeye başlamışlardır. Ayrıca AB’nin 2000’li yıllarda tüm Avrupa Kıtası’na yayılmasının ardından, Doğu Avrupa Ülkeleri’ni de kendi bünyesine katmasıyla, ekonomide bir bütünlük sağlaması ABD ekonomisinin bir başka rakibi haline gelmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Latin Amerika devletlerinin de, diğer kıtalardaki devletlere ayak uydurarak ekonomilerini belli bir potansiyelin üstüne çıkarmaları ayrı bir etken haline gelmesine neden olmuştur.²⁸ Bunların yanı sıra Asya Kıtası’ndaki ucuz işgücü devreye girdikten sonra yabancı sermayenin, ABD’den, bu kıtaya yönelmesi ekonomideki gerilemenin başka bir sebebi olmuştur. Ancak burada belirtilmesi gereken diğer önemli bir hususta, ABD’nin “Haydut Devlet” olarak tanımlandığı devletlere karşı yapılan saldırıların bedelini, kendisinin ödemek zorunda kalmasının ABD ekonomisinin büyük ölçüde eski gücünü yitirmesine neden olmuştur.

Yukarıda sıraladığımız nedenleri biraz daha açacak olursak, ABD’nin ekonomide uyguladığı dış politika seyrini daha iyi analiz etmiş oluruz. İlk neden olarak, Asya Kıtası’ndaki gelişmeleri ele alacak olursak, Asya Kıtası son yıllarda ekonomide üst seviyelere varabilecek bir sıçrama içerisine girmiştir. Çin önderliğinde diyebileceğimiz bu atılım, Singapur, Malezya, Tayvan, Güney Kore, Endonezya, Hindistan vs. gibi ülkeleri de içerisine almaktadır. Aynı şekilde Japon ekonomisi de kendi ağırlığını her zaman hissettirmekteydi. Bu ülkelerdeki sıçramanın temel nedeni ise ucuz işgücü olmakla beraber, devletlerin ekonomik

²⁷ Gray, a.g.e., s.77.

²⁸ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, s.280.

serbest pazar değerlerini benimseyerek; otoriteryan rejimi devam ettirmeleri denilebilir. Asya'nın bu başarılı ekonomik tavırlarının diğer bir nedeni de *“gelişmekte olan dünyaya yöneltilen, ağırlıkla doğrudan yabancı yatırım ile dış ticaret açıklığı üzerinde duran ve revaçta olan modern ekonomik önerileri bir kenara itmiş olmalarıdır”*.²⁹

Asya Kıtası'ndaki ülkeler kalabalık bir nüfusa sahiptirler, bu nüfusun büyük bir çoğunluğu Çin ve Hindistan tarafından paylaşılmaktadır. 11 Aralık 2001'de Çin Dünya Ticaret Örgütü'ne katıldığını ve piyasa ekonomisine dayalı ekonomik değerleri kabul ettiğini açıklamasıyla beraber, Çin nüfusunun kalabalık olması büyük yatırımcılara cazip gelmiş ve yatırımcıları bu ülkeye yöneltmiştir.³⁰ Her ne kadar Çin serbest piyasa ekonomisini kabul etse de ülkedeki otoriteryan rejim, bireyleri bastırarak toplum vurgusu yapmıştır. Bu durum ülkede bireylerin zor şartlarda, düşük maaşlarda çalışmalarını getirmiş; böylece büyük sermaye sahibi kişilerin ve yabancı sermayenin ülkede yeni iş sahaları açarak istihdam yaratmalarına neden olmuştur. Çin ekonomide ucuz işgücü ve düşük maliyetli mallar üreterek ve bu malları da düşük fiyatlardan satarak, ekonomide önlenemez bir atılım gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde Çin'e yakın devletlerde (Asya Kaplanları) hemen hemen aynı stratejiyi benimseyerek politikalar üretmişler ve yabancı yatırımlarla gelen teknolojilerle ekonomide büyük bir potansiyel yakalamışlardır. Ancak burada Hindistan için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir: Hindistan'da Nehru döneminde Sovyet yanlısı politikalar izlenmesi, ülkedeki yetenekli gençlerin ABD'ye gitmelerine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ülkelere geri dönen bu gençler, ülkede bilgisayar teknolojisinde büyük bir atılım gerçekleştirmişlerdir. Böylece Taşeronluk sayesinde Hindistan dünyada yılda 350 Bin bilgisayar Mühendisi, yazılımcısı ve teknik elemanı istihdam etmekte ve Hindistan ekonomisinin temel saçı ayağı olmaktadır.³¹ Asya'da bu gelişmeler yaşanırken, bu durum ABD'nin ekonomi politikalarına nasıl yansımıştır? Öncelikle belirtilmesi gereken husus, yıllardan beri

29 Grahame Thompon- Paul Hirts, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, çev.Elif Yücel- Çağla Erdem, Ankara: Dost Kitapevi, 1998, s.143.

30 Thomas L.Friedman, *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, çev. Levent Cinemre, İstanbul: Boyner Yayınları/İnceleme Dizisi, 2006, s.162.

31 a.g.e., s.145.

ABD ile Japonya arasındaki ekonomik ilişkilerin yakınlığıdır. Japonya üretmiş olduğu malların büyük bir kısmını ABD'ye ihraç ederek kendi ekonomik dengesini kurmuştur. Buna karşın ABD'de bu durumdan rahatsız olmamakla birlikte, Japonya'da önemli yatırımlar gerçekleştirerek bu ülkeden kendi ülkesine sermaye akışını sağlamaktadır. Ayrıca ABD son zamanlarda Japonya'ya uyguladığı ekonomi politikalarını diğer Asya ülkelerine de uygulamaya başlamıştır. Özellikle Çin ve Hindistan başta olmak üzere diğer Asya devletlerinde, Çok Uluslu Şirketler aracılığıyla, yatırımlar yaparak hem ucuz işgücünden faydalanmakta, hem ekonomideki maliyetlerini düşürmekte, hem de ABD'ye sermaye akışını sağlamaktadır. Bu sayede ihtiyaç duymuş olduğu pazar ve hammadde kaynaklarına da rahat ulaşabilmektedir.

Amerikan ekonomisinde ciddi yapısal sorunlar olmasına karşın, bu sorunlar Çin ve Asya ülkeleri sayesinde önemli bir krize dönüşmemektedir. Buradaki en önemli etken ise Amerika'nın mali savurganlığının Çin tarafından finanse edilmesidir. Bu durum haliyle son derece hassas bir finansal denge yaratmaktadır. Amerika, Çin ve diğer Doğu Asya kaplanları sayesinde hem ülkeye rahatça sermaye akımı sağlayıp borçlanmakta hem de faizlerini düşük tutarak yüksek büyüme hızını devam ettirmektedir.³² Ama ABD bu işin sadece paranın değerindeki oynamayla olmayacağını da farkındadır. Bunun da ötesinde Çin'in üretim ve tüketim yapısında değişiklik yapılmasını istemektedir. ABD'li ekonomi yetkilileri ve karar vericileri ise durumdan oldukça tedirgin olmaktadır. Bu yüzden halen ihracata dayalı bir büyüme modeliyle yıllık yüzde 10 dolayında büyüeyebilen Çinlileri ve diğer Asya ülkelerini, biraz daha iç tüketim ağırlıklı bir büyüme modeli için ikna etmeye çalışmaktadır.³³ ABD'nin cari açığı 800 milyar dolar dolayında. ABD, bu cari açığına karşılık tüketimi kısma yolunda fazla etkili bir girişimde bulunmamaktadır. Çin, ihracatının çok büyük bölümünü ABD ve diğer Batılı ülkelere yapmakta, buradan elde ettiği döviz rezervlerini ABD tahvil ve bonolarına yatırarak ABD'nin cari açığını finanse etmesini sağlamaktadır. ABD, cari açığı böyle finanse edildiği

32 Ömer Taşpınar, "ABD Ekonomisi Çin Sayesinde Ayakta", **Radikal Gazetesi**, 14 Ağustos 2006.

33 Servet Yıldırım, "ABD Çin İle Masaya Oturuyor", **Referans Gazetesi**, 11.12.2006.

için Çin'den yaptığı ithalata kısıtlama getirmemektedir.³⁴ Ancak burada dikkat çeken unsursa, ABD Asya devletlerinin kalkınmasına, bir noktada, izin veren politikalar gerçekleştirmektedir. Fakat bu durum hegemon güç ABD'nin dünya ekonomisi üzerindeki rolünü sınırlamaktadır.

Avrupa Kıtası'nın ekonomik bütünlüğünü sağlaması, kuşkusuz AB için büyük bir başarıdır. Ancak, bu durumu ABD açısından ele aldığımız zaman iki yönlü bir etkinin olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak, AB, ülkelerin ekonomilerini (27 üyenin) birleştirmesiyle, içeride her ne kadar sorunlar yaşansa da, dışa doğru büyük bir güç haline gelmiştir. Böylece dünya ekonomisinde üçüncü büyük ekonomi olmuştur. Bu da şunu ifade etmektedir, AB'nin dünya ekonomisindeki paydan büyük bir dilim elde etmesi ABD açısından bakıldığında, bu payın azalması niteliğini taşımaktadır. Bu ise, hegemon bir ülke için istenilen bir durum değildir. Avrupa Bütünleşmesinin ikinci ayağına baktığımız zaman, AB serbest piyasa ekonomisi değerlerine sahip bir birliktir, yani ABD'nin dünya geneline yaymak istediği bir değer olmasından dolayı AB'nin ekonomik anlamda büyümesi bir noktaya kadar ABD'nin işine gelmektedir. Çünkü refah düzeyinin yükseldiği bir AB toplumu tüketim toplumu haline bürünmüştür. ABD bunun bilincinde olup, AB'nin kendisi için iyi bir pazar olduğunu düşünmektedir.

Genel anlamda ele alındığında ABD, ekonomisini ayakta tutabilmenin yolunu uluslararası sisteme entegre etmiş olduğu Dünya Bankası ve IMF ile gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeleri kontrol altında tutarken; Dünya Ticaret Örgütü nezdinde de gelişmiş ülkelerle ekonomik ilişkilerini sürdürmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, ABD son yıllarda gerek Avrupa ülkelerine gerekse de dünyanın diğer ülkelerine karşı ekonomisinde Realist(ekonomik milliyetçilik) politikalar izlemenin yolunu tutmuştur. Diğer ülkelerin ABD'ye ihraç ürünlerinde, ABD'ye giriş yaparken vergi sistemini devreye koyarken, kendi ihraç ettiği malları serbest piyasa koşullarına uygun hareket ederek verginin hemen hemen

34 Mahfi Eğilmez, "Tuhaf İlişki", **Radikal Gazetesi**, 20.04.2006.

hiç olmadığı bir sistemle yapmaktadır. Bu durum ister istemez ABD ekonomisinin daha da gerilemesini engellemektedir.³⁵

Irak müdahalesi ve Afganistan operasyonu, ABD için ayrı bir önem arz etmektedir. Afganistan operasyonu terörizmle mücadeleyi ifade ederken, Irak müdahalesi bunun yanında petrol rezervlerine sahip olmayı da ifade etmektedir. ABD'nin Irak müdahalesi, siyasal ve ekonomik açıdan, birbirlerinden farklılıklar içermektedir. Ekonomik ayağına baktığımızda, dünyada yükselen petrol fiyatları, ABD için, istenmeyen bir durumdur. Bunun yanı sıra petrol rezervlerinin kendi şirketlerinin kontrolünden uzaklaşması bu işgalin gerçekleştirilmesini gerektiren ayrı bir nedeni taşımaktaydı. Her iki durumda da ABD Irak'a müdahale ederek "bir taşla iki kuş vurmaya" çalışmıştır. Ancak "*Hem ekonomideki durgunluk hem de 11 Eylül'ün yan etkileri ABD yönetiminin harcamalarını artırdı. Önce Afganistan harekâtı, ardından Irak müdahalesi zaten kalbura dönen Amerikan bütçesine dev delikler ekledi. 11 Eylül sonrasında artan güvenlik harcamaları, güvensizlik sebebiyle ulaşım ve turizm sektöründeki büyük zararlar durgunluğun tuzu biberi oldu*".³⁶ Görüldüğü üzere bütün bu nedenler çerçevesinde ABD ekonomisi, doksanlardaki yakaladığı canlılığı yitirmiş bulunmaktadır. Nükleer silahların dünyanın birçok devletine yayılmasıyla askeri üstünlüğünü kaybetmeye başlayan ABD, Asya ve Avrupa'daki ekonomik gelişmelerin yanı sıra savaşlar nedeniyle de ekonomideki üstünlüğünü kaybetmektedir. Hegemon güç unsurlardan bu iki önemli (askeri ve ekonomik) şartı yerine getirmekte zorlanan ABD, hegemon kavramının gerekliliklerini de yitirmektedir.

2.2.3. ABD'nin Küresel Terör Mücadelesi: Devletin Yeniden İnşası

11 Eylül 2001 tarihi, gerek uluslararası sistem gerekse de ABD açısından bir dönüm noktası anlamına gelmektedir. Bu tarih uluslararası sistemin bir kaos

35 Nick Beams, "21.Yüzyılda Amerikan Militarizminin Ekonomi Politikı", <http://www.wsws.org/tr/2003/mar2003/nb-n01.shtml>, 2004, erişim: 05.11.2007.

36 Emrah Ülker, "N'olacak Amerikan Ekonomisinin Hali", *Aksiyon Dergisi*, c.X/sayı 538 (2005), s.36.

ortamına girmesinin yanında, ABD'nin dış politikada yeni açılımlar yapmasını da ifade eder. Bu tarihe kadar ABD kendi değerlerini, Liberalizm, serbest piyasa ekonomisi, demokrasi vs. gibi kavramları, belli bir noktaya kadar “çatışmasız” bir şekilde dünyaya ihraç etmeye çalışırken; 11 Eylül olayları ABD'nin bu “uzlaşmacı” kimliğini bir tarafa bırakarak çatışmacı bir kimlikle uluslararası sisteme meydan okumasına yol açmıştır. Bu çatışmacı kimlik, 11 Eylül sonrası, Afganistan operasyonu ve Irak müdahalesi ile meyvelerini vermeye başlamıştır. Bu politikalar ABD'yi “uzlaşmacı” anlayışla kendi değerlerini yaymak yerine artık çatışmacı bir kimlikle bunu yapmaya yöneltmiştir.³⁷

ABD 11 Eylül'ün hemen sonrasında Afganistan'a operasyon düzenlemiştir. ABD'nin bu operasyonu başlangıçta, El Kaide'nin yuvası niteliğindeki Afganistan'daki Taliban rejimine son vermek ve bölgedeki radikal grupların etkisini kırmak için yapmıştır. Ancak bunu yaparken ABD'nin farklı bir amacı daha vardı.³⁸ Buna göre, özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerini, bölgedeki bölgesel güçler Çin, Rusya ve İran'ın etkisi altından kurtararak, bölgenin zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarını kendi kontrolü altına almayı amaçlamaktaydı. Bir yandan bu operasyonla bölgeye yerleşen ABD, bölgedeki Asya güçlerini de çevrelemiş oluyordu.³⁹ Ayrıca bölgeye yerleştikten sonra bölgede yeni bağımsızlığını ilan eden ülkelere askeri ve ekonomik yardımlarda bulunarak bu ülkeleri kendi güdümüne almayı planlamıştır.⁴⁰ Ancak 11 Eylül'ü farklı yorumlayacak olursak, çatışmacı bir kimliğe sahip ABD aslında yukarıda saydıklarımızın ötesinde, başka politikalarında peşindedir. Nitekim bu politikaları uygulamaya koymak adına hem Afganistan'a operasyon düzenlemiş hem de ardından Irak'a müdahale etmiştir.

³⁷ “Central Asia: The Week At A Glance”,

<http://www.rferl.org/content/article/1342154.html>, March 08, 2004, erişim: 26.04.2009.

³⁸ Sultan-Khan Zhussip, «Russia Expands Its Military Presence In Central Asia»,

http://www.rferl.org/content/Russia_Expands_Its_Military_Presence_In_Central_Asia/1348368.html, November 12, 2008, erişim: 25.04.2009.

³⁹ Erol, a.g.m., s.224-225.

⁴⁰ Ertan Efegil, “11 Eylül Sonrası Orta Asya’da Silahlanma Girişimleri ve Bölge Güvenliğine Etkileri”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ed. Kamer Kasım- Zerrin A.Bakan, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2004, s.142-143.

ABD'nin Irak'a müdahale ederken yapmaya çalıştığını şu şekilde açıklayabiliriz: Bir taraftan küresel terörün önünü kesmek ve bir daha 11 Eylül tarzı olaylar yaşamamak, diğer taraftan ise terör bahanesiyle bu iki ülkeyi kendi değerleri çerçevesinde yeniden inşa etmektir. Çünkü devletlerin kurumsal olarak yeterliliğe sahip olmadığı yerlerde terörist eylemler kendini gösterebilmekteydi. Bu nedenle *“11 Eylül'den bu yana ABD'nin dış politikasının mantığı, zayıf devletlerden yönetimlerinin sorumluluğunu üzerine alacağı ya da sorunu Uluslararası toplumun üstüne yapamayacağı bir durum yaratmaktadır. ABD, çoğulcu demokrasilerin yaygınlaşması için otoriter, totaliter rejimlerin ortadan kaldırılması ve Orta Asya'daki devletler üzerindeki sosyal etkisinin giderilmesi için politikalar uyguladı.”*⁴¹ Bu çerçevede Afganistan'a operasyon düzenleyerek ve Irak'a müdahale ederek bu ülkelerde devletlerin yeniden inşasına başlamıştır. Bu yeni yapılanma tam anlamıyla ABD evrenselciliğine uygun bir nitelik taşımaktadır. Afganistan, operasyon düzenlenmeden önce, Taliban ağırlıklı totaliteryan bir rejim güderken, ABD'nin bu ülkeyi işgal etmesinin ardından bu ülkede çoğulcu bir demokrasi anlayışına sahip yeni bir devlet kurulmaya çalışılmaktadır. Bu devlet yapısını güçlendirebilmek adına, NATO ve BM askeri güçlerini ülkede bırakmıştır. NATO ve BM askeri güçleri ülkede hem rejimin tehlikeye düşmesini önlerken hem de terör ve radikal grupların etkisini artmasını önlemektedirler.⁴² ABD'nin ülkeye yerleşmesinden sonra demokratik bir ülke anlayışına geçiş yapmaya çalışan Afganistan, ABD ve Batılı ülkelerin yardımı ile alt yapısı sağlamlaştırılarak ve serbest piyasa ekonomisinin şartlarına göre dizaynedilerek yeni bir devlet olgusuna sahip olmaya çalışmaktadır. Devletin yeniden kurularak güçlendirilmesi terör ve radikal grupların etkisinin azalmasına yol açmaktadır. Bu durum ABD'nin istediği bir şeydir. Ayrıca ülkenin serbest piyasa şartlarına göre inşa edilmesi ABD'nin evrensel fikirlerinin yayılmasına ve amaçlarına hizmet etmesine yardımcı olmaktadır. İşte ABD'nin Afganistan operasyonunun mantığını bu şekilde açıklayabiliriz.

41 Francis Fukuyama, *Devlet İnşası*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005, s.124.

42 Zamira Eshanova/ Antoine Blua, “NATO: Central Asian Presence Underscores Ties”,

<http://www.rferl.org/content/article/1101433.html>, November 20, 2002, erişim: 06.03.2009.

Irak'ın müdahalesinde izlenen politika, Afganistan operasyonunda biraz farklılık içerse de uygulanan politikanın mantığı aynıdır. Bu farklılık, Afganistan'da olmayan ama Irak'ta var olan en önemli unsur: Petrol. ABD Irak'a müdahale ederken ilk düşündüğü şey, önce Saddam Hüseyin'in petrol fiyatlarında dengesizliğe yol açması; ülkesindeki yabancı petrol şirketlerini dışlaması ve Irak'ın kitle imha silahı edinmeye çalışması üzerine, bu olumsuz etkileri ortadan kaldırabilmektir. Daha sonra, Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte, Afganistan'da olduğu gibi devleti yeniden, liberal değerler çerçevesinde, inşa etmek olmuştur. Bunun sonuçlarıysa hem Irak uluslararası topluma kazandırılacak, hem teröre verdiği destek ortadan kaldırılacak, hem de nükleer güce sahip olmasının önü kesilecekti. Nitekim işgal sonrası Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte bu anlayış devreye sokulmuş ve Irak'ta yeni bir yönetim anlayışı geliştirilmeye başlanmıştır. Buna göre Irak'ın alt yapısı yeniden yapılandırılarak, yönetim rejimini çoğulcu demokratik bir anlayışa sahip olacak şekilde inşa edilmektedir. Böylece Irak Afganistan gibi uluslararası topluma kazandırılmaya ve bölgedeki petrol rezervleri de, özellikle Amerikan ve İngiliz, petrol şirketlerinin sunumuna açılmaya çalışılmaktadır. Ancak kısa vadede Irak'taki ABD politikaları tam olarak, ülkedeki kaos ortamının devam etmesi nedeniyle, başarı kazanmış sayılamaz. Fakat uzun vadede Irak'a yapılan müdahale ve yeniden inşası nasıl bir seyir kazanır bunu tahmin etmek güç görünmektedir. Çünkü ülkenin farklı etnik yapısı ABD politikalarını olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Ayrıca *“11 Eylül sonrası küresel terörle mücadelede, birliktelikten çok, önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar temelde mücadele yönteminde kullanılan aşırı ve neredeyse ayrımsız güç, hukukun çiğnenmesi, insan haklarının yeterince korunmaması ve hedef seçilen bölgelerin, özellikle Irak'ın sorgulanması ve ABD'nin uzlaşmadan uzak kendi politikalarını dikte ettirmeye çalışmasıdır”*.⁴³ Bütün bunları hegemonya kavramı çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman ABD'nin Irak müdahalesi, artık tüm ülkeler tarafından razı gelinmeyen politikalar olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani ABD artık uluslararası toplum tarafından da yalnız kalmaya doğru

43 İhsan Bal, “Küresel Terörle Mücadelede ABD Modeli mi, ABD Çıkmazı mı?”,

<http://www.usak.org.uk/junction.asp?mod=articles&st=PrintArticleDetail&id=48&lm=58649JLFD0932&ln=TR>, 2006, erişim: 26.11.2007

itilmektedir. Bu durum ABD çatışmacılığını arttırmasının yanında, Amerikan meşruluğunun kaybolmasına neden olmaktadır.

Realizmin öngördüğü gibi, kendi çıkarlarını maximize edebilmek için devletler çatışmacı bir anlayışa sahip olurlar. Bu çerçevede ABD’de kendi değerlerini yaymak ve çıkarları adına, 11 Eylül sonrasında çatışmacı bir dış politika üretmektedir. Nitekim bu anlayışla Afganistan’a operasyon düzenlemiş ve Irak’a müdahale gerçekleştirmiştir. Ayrıca ekonomik açıdan ele alındığında ise dünyaya serbest pazar ilkelerini ihraç etmeye çalışan ABD, bu ilkelere tam olarak riayet etmemektedir. Çünkü ihraç ettiği malları serbest piyasa koşulları altında gerçekleştirirken, dışarıdan ithal edilen mallarda ise bu koşulları bir kenara bırakarak ekonomik milliyetçilik yapabilmektedir. Bu koşullar altında ABD’nin dış politikası için şunları söyleyebiliriz: Hegemon güç ABD, hegemon olabilmenin gereklerini yerine getirebilmek için günümüz dünyasında realist bir dış politika örneği teşkil etmektedir. Aynı şekilde bu sadece siyasi anlamda olmamakla birlikte ekonomide de kendini göstermektedir.

2.2.4. ABD’nin Güvenlik Sorunu: Terörle Mücadele

Küreselleşme ile silah ve teknolojinin yayılması terör gruplarının işini kolaylaştırmıştır. Bölgedeki terör gruplarının eline geçen silah ve teknoloji zamanla bu şiddetin dozajını arttırmada önemli bir rol oynamıştır. Elde edilen teknolojik yenilikler ve silahlar radikal gruplara cesaret verirken, terör faaliyetlerine de yeni anlamlar yüklemiştir. Çünkü küreselleşmenin hızla devam etmesi, sınırların esnemesine yol açmış ve ülkeden ülkeye geçişleri kolaylaştırmıştır. Esneyen sınırlarla beraber terör faaliyetleri artık, eskisi gibi sadece barınaklarda değil, ülkelerin önemli merkezlerine kaymıştır. Merkezlerdeki terör faaliyetleri ise,

küreselleşmenin nimetleri arasında olan teknoloji ile daha çok insanların acı çekmesine neden olmuştur.⁴⁴

11 Eylül 2001 saldırıları, Soğuk Savaş sonrası dünyasında önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu tarih, hem genelde uluslararası sistemde yeni bir sayfa açmış; hem de özelde Orta Asya bölgesi için yeni anlamlar ifade etmiştir. Dünya genelinde, özellikle Batı’da, terörün yarattığı endişe ve korku bu tarih itibarıyla artmaya başlamıştır. Aynı şekilde terörde, bu olaylarla birlikte, artık ulusal niteliğinden sıyrılarak uluslararası boyuta geçiş yapmıştır. Bu iki etken Batı Dünyası’nın teröre karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Özellikle ABD, bu tarihten sonra “terörle topyekün savaş” kavramını ortaya koyarak, terörün uluslararası boyutunun önüne geçmek istediğinin kararlılığını göstermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan politikalar “meyvesini” vermeye başlarken, bunun ilk adımı da atılmış oldu: “Afganistan Operasyonu”.

Afganistan operasyonu gerek terörle mücadele konusunda gerekse de Orta Asya’daki stratejik dengeler açısından önem arz etmektedir. Çünkü “11 Eylül 2001 tarihinde Taliban rejimi tarafından muhafaza edilen ve Afganistan’da eğitim kampları kuran El-Kaide Örgütü’nün, Pentagon ve New York’taki İkiz Kulelere saldırılar düzenlemesi, Orta Asya Bölgesi’ndeki stratejik dengeyi değiştirmiştir”.⁴⁵

11 Eylül sonrası, ABD’nin Afganistan’a yönelik operasyonu sonucunda, ABD bölge dışı bir güç olarak Orta Asya’daki etkisini tesis etmiş oluyordu.⁴⁶ Soğuk Savaş sonrası Orta Asya coğrafyasında ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması noktasında Çin ve Rusya’nın, ABD’nin bölgeye yerleşmesiyle beraber ciddi bir rakiple karşı karşıya gelmesi anlamına gelmekteydi. Afganistan Operasyonu öncesinde sadece bölge dışından sağlanan yardımlar aracılığıyla etkin konuma gelmeye çalışan ABD, bölgeye yerleşerek güç boşluğunu doldurma konusunda

44 **Emin Demirel**, *Dünyada Terör: Etnik Çatışmalar/ Silahlı Başkaldırıları/ Marksist ve Radikal Dini Örgütler*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s.395.

45 **Efegil**, a.g.m., s.141.

46 **Nuraniye Hidayet Ekrem**, “Orta Asya’da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başkanlar Toplantısı Sonrası”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.II/ sayı 63 (2005), s.14.

konuya doğrudan müdahil olmaktaydı.⁴⁷ ABD'nin bu politikası bölgedeki Rusya ve Çin'in politikalarını tekrar gözden geçirmelerine yol açmıştır.

11 Eylül sonrası ABD'nin terörle savaş konsepti bağlamında Afganistan'a yerleşmesi hiç kuşkusuz bölgedeki terör faaliyetlerine büyük kayıplar verdirmiştir. ABD'nin bu manevrası bölge ülkeleri tarafından desteklenmekle kalmamış, bölge ülkelerinin yanı sıra, bölgesel güçler Rusya ve Çin tarafından da kabul görmüştür.⁴⁸ Ancak verilen destekler bir anlamda bölge ülkeleriyle ABD'nin yakın ilişkiler içerisine girmesine neden olurken, bölge ülkelerinin hangi küresel güce yaklaşacağı konusunda da bir fikir vermesine sebep olmuştur. Böylece bölge ülkeleri ABD'nin operasyonları sonucunda bölgedeki terör gruplarıyla mücadelede etkin hale gelmişlerdir. Bu durum her iki tarafında tam olarak istediği bir konuyu teşkil etmekteydi.⁴⁹ Bu çerçevede bölge ülkeleri, Amerikan operasyonlarını desteklemek adına topraklarını ABD askerlerine açmaya başladılar ve ABD bölgede askeri üsler kurarak bir yandan konumunu sağlamlaştırmış, diğer yandan ise uluslararası terörle mücadele konusunda destek bulmuştur. Nihayetinde ABD, terörle mücadele kapsamında bölge ülkeleriyle yakın işbirliği içerisine girmiştir.

ABD, Afganistan'da El-Kaide'ye ve ona destek veren Taliban rejimine karşı sürdürdüğü operasyonlar kapsamında ilk etapta Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan hava sahalarından yararlanmaya başladı. Ayrıca Özbekistan'ın Termiz ve Hanabad, Kırgızistan'ın Manas ve Tacikistan'ın Kulyab, Kurgan-Tyube ve Hokant havaalanları Amerikan ve İngiliz uçaklarına açıldı. Kırgızistan'a 3000, Özbekistan'a 1000 Amerikan askeri yerleştirilirken, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a yapılan ekonomik yardımlar bir önceki yıla göre 2 kat artarak 2002 mali yılı için 580 milyon dolar olarak belirlendi. Bu arada, Kazakistan'la ABD arasında yapılan bir

47 Onur Şükran, "Fergana: Orta Asya'nın Sorunlu Vadisi", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, der. Kemal İnât- Burhanettin Duran-Muhittin Ataman, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.344.

48 Turgut Demirtepe, "Orta Asya'da Radikalizm, Otokrasi ve Terör", *Terör, Terörizm ve Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, der. İhsan Bal, Ankara: USAK Yayınları, 2006, s.289.

49 Bruce Pannier, "Ten Years After Terror's Arrival In Central Asia",

http://www.rferl.org/content/Ten_Years_After_Terror's_Arrival_In_Central_Aisa/1494081.html, February 16, 2009, erişim: 07.04.2009.

anlaşma uyarınca da, Amerikan savaş uçakları acil durumlarda Almatı havaalanına inme hakkını elde ettiler. Ayrıca, tarafsız ülke statüsü taşıyan Türkmenistan silahlı kuvvetlerine Amerikan subayları tarafından askerî eğitim verilmesi konusu da gündeme getirildi.⁵⁰

ABD'ye kapılarını açan Orta Asya ülkeleri Rusya'dan tamamen farklı bir amaçla hareket etmekteydiler. ABD ile işbirliği yapmak Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelerinin yöneticilerini yolsuzluk, demokratik olmamak ve insan hakları ihlalleri yapmak gibi ithamlardan kurtaracaktı.⁵¹ Nitekim, 11 Eylül öncesinde zaman zaman bu ülkelerin yöneticilerini eleştiren Washington yönetimi, Orta Asyalı liderlerin uzattıkları işbirliği eli karşılığında, kendi resmi İnsan Hakları Raporlarında yer alan iddialar karşısında suskun kalmayı tercih etti. İkincisi, Afganistan'daki Taliban benzeri köktenci İslamcı grupların etkinlikleri, bu ülkelerin yönetimlerini de rahatsız etmekteydi. 1999'da Taşkent'te yaşanan bombalamalarda görüldüğü gibi eylemlerindeki şiddet unsurunu giderek artıran köktenci gruplar, zaten hassas dengeler üzerinde duran rejimler için gerçek tehdit haline gelmişti. Bu grupların Taliban'la yakın işbirliği içinde bulunmaları, Taliban'ı ortadan kaldıracak her türlü eylemin Orta Asya başkentlerinde memnuniyetle karşılanmasına neden olmaktaydı. Bu tür grupların üstlendiği Fergana Vadisi'nin denetim altına alınması ABD'nin askerî desteğiyle daha kolay olabilirdi. Üçüncüsü, bağımsızlıklarını kazanmalarının üzerinden on yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin zaman zaman egemenlik sınırlarını zorlayacak biçimde devam ediyor olması Orta Asya ülkelerini rahatsız etmekteydi. ABD'nin bölgeye girişi bu ülkeler üzerindeki Rus baskısını azaltacak, oluşan yeni denge ortamında daha rahat hareket etmelerine imkân sağlayacaktı. Dördüncüsü, ABD'nin bölgedeki askerî varlığı, istikrarsızlık ve güvensizlik nedeniyle bölgeye girmekten çekinen Amerikan yatırımcılarının Orta Asya'ya büyük yatırımlar yapmaları için gerekli güvenlik altyapısını sağlayabilirdi.⁵²

50 Erhan, a.g.m., s.6.

51 Harun Kartal, "Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)'nin Küresel Savunma ve Güvenlik Yapılanmasındaki Yeri", *Politik-stratejik Araştırmalar Uluslararası İlişkiler Dergisi*, c.II/sayı 5 (2006), s.34.

52 Erhan, a.g.m., s.7.

Karşılıklı çıkar ilişkileri neticesinde ABD bir anlamda Orta Asya ülkelerinden aradığı desteği bularak, bölgede kalıcı olmanın gerekli koşullarını yerine getirmeye başlamıştır. Özellikle bu konuda yapması gereken şey, bölgede var olan radikal grupları etkisiz hale getirmesi ve bu grupların çevre ülkeleri ve hükümetleri üzerindeki baskısını sona erdirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Orta Asya için, bu anlamda, hayati bir kilit noktası olan Fergana Vadisi'nin bu grupların etkisi altından kurtarılması gerekiyordu.⁵³ Fergana Vadisi gerçektende bölgenin en önemli terör kampını oluşturmakla birlikte, uyuşturucu ve silah trafiğinin de kolaylıkla yapıldığı bir geçiş noktasını teşkil ediyordu. Radikal Grupların Fergana Vadisi'nde kontrol altına alınması bir anlamda bölge ülkelerinin de rahatlaması anlamına gelecekti, bunun bilincinde olan ABD bölge ülkeleriyle işbirliği içerisinde Fergana Vadisi'ndeki grupların etkisini azaltmaya başlamıştır.⁵⁴ Böylece ABD'nin bölgedeki ağırlığı her geçen gün artmakta ve bölge ülkelerinin ABD'ye karşı yaklaşımları olumlu yönde seyir kazanmaktadır.

⁵³ Demirtepe, a.g.m., s.43.

⁵⁴ Bayram Güngör- Suat Hayri Şentürk, "Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi", *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.67.

BÖLÜM III

ABD’NİN ORTA ASYA PERSPEKTİFİ

3.1. ORTA ASYA

3.1.1. Orta Asya’nın Sınırları

Orta Asya, geniş Asya kıtasının tam ortasında yer alan ve içerisine Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan gibi ülkelerin yanı sıra Afganistan, Çin (Doğu Türkistan), Rusya ve Pakistan gibi ülkelerinde bir kısmını içine alan bölge veya bölgeyi tanımlamak için kullanılan coğrafi terimi ifade eder. Orta Asya coğrafyası Batı’da Hazar Denizi ve Ural Dağları, Kuzey’de Kazak bozkırları, Güney’de ise Tibet Platosu, Karakum, Hindikuş ve Kopet Dağları arasındaki geniş alanı kaplamaktadır.¹ Orta Asya coğrafyası köklü ve çeşitli bir kültürel yapıya sahip olmakla birlikte, özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte bu kültürel yapı kendini ortaya koymaktadır. Eski tarihlerden bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapan Orta Asya daha ziyade Türklerle birlikte anılmaktadır. Bu coğrafya günümüzde Türk Cumhuriyetlerine ev sahipliği yapmaktadır. Soğuk Savaş boyunca SSCB’nin tamamını kontrol ettiği Orta Asya coğrafyası, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ve bölgedeki devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birçok devletten oluşmaktadır. Bu devletler ise, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan’dır. Bu devletlerin sınırladığı Orta Asya coğrafyası denize çıkışı olmayan, yüksek dağlarla çevrili olan ve bunların yanı sıra

¹ Engin Şallı, “Jeopolitik Teoriler ve Coğrafik Güç”, www.cografya.net/lofiversion/index.php?t6976.htm, 27 Ekim 2007, erişim: 19.11.200.

geniş bozkırlara sahip bir bölgedir. Çalışmada konunun gereği olarak Orta Asya coğrafyası işte bu bölgeyle sınırlandırılacaktır. ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikalarını ve bu politikaların odak noktasını oluşturan devletleri şu şekilde sınırlandırabiliriz: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan.

Kaynak: Bu harita yukarıda sınırlarını çizmiş olduğumuz Orta Asya tanımını belirtmek amacıyla “<http://www.turkiye.net/mbinay/images/camap.gif>” sayfasından alıntı yapılmıştır.(**Harita.3.1.**)

3.1.2. Orta Asya'nın Önemi

Orta Asya coğrafyası her ne kadar yüksek dağlarla kapalı, denize çıkışı olmayan ve geniş bir bozkır kültürüne hâkim olsa da bu bölgeyi günümüz dünyasında önemli kılan faktörler arasında, üzerinde sahip olduğu yeraltı enerji kaynakları, coğrafi konumu; etrafındaki devletlerin birer bölgesel güç olmaları, stratejik konumu; Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmesi bulunmaktadır. Orta Asya, coğrafi konumu ve tarih boyunca özellikle Türklere ve çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması nedeniyle, doğu kültürleri ile batı kültürleri arasında bir köprü vazifesi görmesi dolayısıyla dünyada önemli bir yere sahiptir. Bu

bölgede kurulan Türk devletleri, doğu kültürünün özelliklerini batı kültürü üzerinde etkin bırakacak şekilde etkili olmuşlardır. Ayrıca çıkış noktası Çin olan iki eski ama çok önemli İpek ve Baharat yolu üzerinde bulunan bu coğrafya eskinin ticaret-yolu duraklarından bir tanesidir.² Bu yollar aracılığıyla Doğu ve Batı kültürlerinin etkileşimi gerçekleşmiş, birbirleri üzerinde etkili olmuştur. Böylece medeniyetlerin gelişmesinde önemli bir yeri olan bu iki yolun ilk durak noktasını bu coğrafya teşkil etmektedir. Ancak teknolojinin hızla gelişmesi ve yeni ulaşım araçlarının ortaya çıkmaya başlamasıyla önemini kaybeden bu iki yol ve Orta Asya coğrafyası, son zamanlarda dünyanın enerji kaynağı haline dönüşen petrol ve doğalgaz gibi yeraltı kaynaklarına sahip olmasıyla tekrar dünyadaki önemini arttırmıştır. Böylece Orta Asya, hem Batı ve Güney ülkelerinin hem de Doğu ülkelerinin gözlerinin bu bölgeye çevirmelerinde en büyük etken haline dönüşmüştür.

Orta Asya coğrafyasının önemini sadece zengin yeraltı kaynakları ile sınırlamak, özellikle Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası için, eksik bir tanım olacaktır. SSCB'nin dağılması coğrafyada yeni devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu devletlerin zayıf ekonomilere sahip olması nedeniyle dünya ekonomisinde geri planda kalmaları, yeni açılımların gerçekleşmesi anlamına gelmekteydi. Devletler dünya ekonomisine katılabilmeyi ancak kendilerine yardımcı olacak bir büyük devlet aracılığıyla gerçekleştireceklerinin farkındadır. Bu coğrafyadaki hammadde kaynaklarının bölge ülkeleri eliyle değerlendirmesi imkânının zayıf olması, büyük devletlerin bölge devletleri üzerinde yeni politikalar geliştirmesine yol açmıştır. Buradaki hammadde kaynakları ve pazar olanakları dünya ekonomisi açısından son derece kritik bir öneme haizdir. Bölge devletlerinin dünya ekonomisine katılımları hem bu kaynakların dünya geneline yayılmasına hem de buradaki devletlerin gelişmesiyle birlikte dünya da yeni pazar olanaklarının artmasına neden olacaktır. “Yeni bir coğrafya”yı ifade eden Orta Asya, bu potansiyeli ile her geçen gün dünya devletleri için önem arz etmektedir. Ayrıca doğal kaynakların ve yeni pazar olanaklarının yanı sıra SSCB'nin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğu ve bu boşluğu dolduracak yeni bir güce olan gereksinimde bu bölgeye olan talebi

² Mehmet Zor, “Orta Asya Coğrafyası”, <http://www.e-cografya.com/ulkeler/asya/asya/bolge/ortaasya.html>, 2007, erişim: 30.08.2007.

arttırmıştır. Doğu'da Çin, Kuzey-Batı'da Rusya ve Güney'de ise Hindistan-İran gibi bölgesel güçlerinde ilgi odağı haline dönüşmüştür. Yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin hamiliğini yapmak bir nevi hem bölge üzerindeki enerji kaynaklarına kolaylıkla erişebilmek anlamına gelecek, hem de diğer rakipler üzerinde bir baskı haline dönüşmesini ifade edecektir. Zira günümüz uluslararası ilişkilerde baskı unsurunun ne denli önem arz ettiği ortadadır. Bununla beraber bu bölge stratejik konumunun yanında birde içinde barındırdığı terör kampları ve terör faaliyetleriyle etrafındaki ülkelerin ulusal çıkarlarını ve ideolojilerini rahatsız eden bir coğrafi yapıya sahiptir. Böylece bu bölgede hâkim güç olacak devlet kaçınılmaz olarak bu üç unsuru, yeraltı kaynakları, pazar olanakları ve diğer devletleri baskı altına alabilme şansını elinde toplayarak rakiplerine oranla önemli bir güç merkezinin de kontrolünü sağlamış olacaktır.

Günümüz dünyasında bu faktörleri göz önüne aldığımızda Orta Asya'daki güvenlik stratejilerinde önemli değişimler gözlemlenmektedir. Orta Asya'daki ülkeler kendi ulusal güvenliğini, sahip oldukları doğal kaynaklar aracılığıyla gidermeye çalışmaktadır. Özellikle enerji güdümlü bir dış politika izleyen bu ülkeler, ABD'nin güvenliği enerjiyle eş anlamlı tutmasından da faydalanmaya çalışmaktadır.³ ABD'nin son dönemlerdeki dış politikalarına bakıldığında, Kuveyt ve Irak'a yapılan müdahaleler, enerji ile güvenliği yan yana tutması bu tezi doğrular niteliktedir. ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrasında terörle mücadele konseptiyle bölgeye yerleşmesi Orta Asya'daki güç mücadelelerini ve enerji kaynaklarını kontrol edebilme rekabetini arttırmıştır. ABD'nin, bölge ülkelerinin yanında bölgeye müdahil olmasıyla birlikte küresel güçler arasındaki rekabet artmakla kalmamış, bu bölgenin son zamanlarda her geçen gün artan bir öneme sahip olmasını da beraberinde getirmiştir.⁴ Amaç, kendi güdümündeki ülkeler ile beraber bölge istikrarını elinde tutmaya çalışmak ve diğer rakiplerinin huzurunu kaçırmaktır. Orta Asya coğrafyası

3 Ainur Nogayeva, "ABD'NİN Orta Asya Politikası: Güvenlik, Enerji Ve Demokrasi",

http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=category§ionid=7&id=99&Itemid=34&limit=50&limitstart=50, 2007, erişim: 27.01.2009.

4 Jeffrey Donovan, "Central Asia: Verdict Still Out On U.S. Engagement Policy",

<http://www.rferl.org/content/article/1101462.html>, November 22, 2002, erişim: 03.05.2009.

da tam bu manada küresel güçler için biçilmiş bir kaftan rolündedir. Yeni stratejik parametreler çerçevesinde Orta Asya coğrafyası ABD ve bölgesel güçler için deyim yerindeyse tam bir “deneme tahtası” gibi bir öneme sahiptir.

3.1.3. Amerikan Dış Politikası’nda Orta Asya’nın Önemi

Giriş bölümünde belirtildiği üzere ABD’nin Orta Asya politikasının ağırlık noktasını, daha çok 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra gerçekleşen, Afganistan Operasyonu oluşturmaktadır. Bush’un ABD Başkanı seçilmesinden 11 Eylül 2001 tarihine kadar, ABD’nin bölgeye yönelik politikası, daha ziyade ekonomik temelli bir eksen oluşturmuştur. ABD’ye göre, ABD’nin bölgede yaşamsal çıkarlarının olduğu, bunun da bölge topraklarında bulunan enerji kaynaklarının dünya pazarlarına herhangi bir sorunla karşılaşmadan aktarılması gerektiği ve bağımsızlığını kazanan eski Sovyetler Birliği Devletlerinin var olan sistemlerinin yerine serbest piyasa şartlarına uygun hale gelmeleri ABD’nin bölgeye yönelik en önemli stratejileriydi.⁵ Zira bu doğrultuda hareket edecek ülkeler ABD’nin çıkarlarını temsil edecekler ve bölgede ABD’nin rahat hareket etmesine yardımcı olacaklardı. Ancak ABD’nin bölge ülkelerine ve coğrafyasına yönelik politikalarını ekonomik çıkarlarla sınırlamak doğru bir olgu olmayacaktır. Ekonomik çıkarların yanı sıra, bölgede hızla çoğalan nükleer silahlar ve bunun ABD Hegemonyasına getireceği zararlar, Amerika’nın bölgeye yönelik bakış açısının şekillenmesinde etken olmuştur.⁶ Ayrıca 11 Eylül sonrasında terörle mücadele kapsamında bölgenin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. 11 Eylül sonrasında ABD, bölgedeki terör faaliyetlerinin önüne geçebilme adına bölgede varlığını hissettirme amacı gütmektedir.⁷ Bu genel açıklamanın ardından konuyu biraz daha özele indirdiğimizde ABD’nin Orta Asya

5 Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”, *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi*, c.VI/sayı 9 (2003), s.2.

6 Mehmet Seyfettin Erol, “Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya Ve 11 Eylül”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Geçceği*, Ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.212.

7 “Asia Gives Muted Welcome to Bush’s 2nd Term”, http://www.rfa.org/english/news/politics/us_vote_asia-20041105.html?searchterm=term, November 05, 2004, erişim: 25.03.2009.

politikası netlik kazanacaktır. ABD'nin bölgeye yönelik ürettiği politikaları şöyle sıralayabiliriz;

- Bölgede politik ve ekonomik refahı sağlamak,
- Bölgede meydana gelebilecek çatışmaları engellemek,
- Enerji kaynaklarını dünya piyasalarına sorunsuzca ulaşabilmesi için bölge ülkelerine gerekli yardım ve desteği sağlamak,
- Bölge ülkelerinin serbest piyasa koşullarına geçişlerini hızlandırabilmek ve ticaret hacimlerini gerekli seviyelere ulaşabilmesi için ülkelerin ekonomik altyapılarını hazırlayabilmeleri adına bu ülkelere ekonomik yardımlar sağlamak,
- Bölge ülkelerinin demokrasi hareketlerini desteklemek,
- Bölge ülkelerinde meydana gelen insan hakları ihlallerinin en aza indirilebilmesi için gereken yardımların yapılmasını sağlamak,
- Nükleer silahların hızla yayılmasının önüne geçerek bölgenin nükleer silahlardan arındırılması için çaba sarf etmek,
- Bölgede hızla artan, radikal grupların çoğalmasıyla gerçekleşen, terör faaliyetlerinin önünü kesebilmek ve ayrıca bu grupların bölgede yayılmasının engellenmesi adına, bunların finans kaynağı olan silah ve uyuşturucu trafiğini sona erdirmek⁸,
- En son olarak da, ABD'nin bölgedeki güç boşluğunu doldurabilmek için, Rusya, Çin ve Hindistan'ın bölge ülkeleri üzerindeki etkisini dengeleyecek bir şekilde aktif bir dış politika izleyebilmek adına, bölge ülkeleriyle çok boyutlu stratejik ilişkiler içerisine girmekti.

Tüm bu amaçlar doğrultusunda, ABD için Orta Asya politikalarının önemini üç ana başlık altında toplamak mümkündür: Ekonomi: 'Dış yardımlar', Enerji: 'Enerji nakil sorunu' ve Güvenlik: 'Terör'.

⁸ Erol, a.g.m., s.212.

3.2. AMERİKA’NIN ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

3.2.1. ABD- Kazakistan İlişkileri

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve SSCB’nin dağılmasıyla Orta Asya’da birçok devlet bağımsızlığını kazanmıştır. “*Bağımsızlığını yeni kazanmış beş Orta Asya devletinden en önemlileri Kazakistan ve Özbekistan’dır. Bölgesel olarak, Kazakistan kalkandır*”.⁹ Kazakistan bağımsızlığını kazanan devletler içinde, Orta Asya’daki yüzölçümü en büyük devlet olmakla beraber Rusya’ya sınırı olan tek ülkedir. Bu nedenle diğer Orta Asya devletleri açısından, Rusya’ya karşı bir kalkan vazifesi görmektedir.¹⁰ Ayrıca geniş topraklarının yanı sıra ülkenin sahip olduğu doğalgaz kaynakları ve Sovyetlerden kalma birçok eski silahlar bu ülkenin adeta “silah ambarı” haline dönüştürmekte, Kazakistan’ın bölgede liderlik rolü oynama isteğini ortaya koymaktadır.

Kazakistan bu hedefe ulaşabilme adına 1990’lardan itibaren ABD ile olan ilişkilerini her geçen gün arttırabilmenin yollarını aramaktadır. Nitekim ABD ile olan ilişkilerin geliştirilmesi Kazakistan’ın en önemli dış politikası hedefi içerisinde yer almaktadır. ABD içine Kazakistan, bu ülkenin sahip olduğu stratejik konumu ve yeraltı kaynakları Kazakistan’a karşı olan ilginin temel unsuru haline dönüşmüş durumdadır. Bu bağlamda iki ülke ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda dozunu arttırma eğilimindedir. Kazakistan bölgesel güç ve bölge liderliği açısından ABD’yi iyi bir araç olarak görmekte; ABD ise “ulusal güvenliğin vazgeçilmez bileşeni” olarak algılamaktadır.¹¹ Özellikle ABD’nin son dönemlerde Özbekistan ilişkilerinin gergin bir hal alması, Orta Asya politikasında merkez noktasının Kazakistan’a doğru kaymasına yol açmıştır.¹² Bu gelişmeler ışığı altında Kazakistan’ın dış siyaseti ve

9 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Kitabevi / Siyaset Dizisi, 2005, s.183.

10 gös. yer.

11 Şatlık Amanov, *ABD’nin Orta Asya Politikaları*, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007, s.113.

12 Gökçen Oğan, “Kazakistan’da Nazarbayev’le Nereye Kadar?”,

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1624&kat1=50&kat2=,> 2007, erişim: 14.03.2008.

ekonomik göstergelerinde ABD önemli bir yer teşkil etmektedir. Günümüzde ABD'nin bölgedeki en önemli stratejik ortağı konumunda bulunmaktadır. Kazakistan'ın son dönemde gerek içeride gerekse dışarıda izlemiş olduğu siyasi ve ekonomik gelişmeleri ABD tarafından izlenmekle kalmamakta, aynı zamanda bu ülke tarafından hem destek verilmekte hem de memnuniyetle karşılanmaktadır. *“ABD, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkeleri arasında ilk Kazakistan'ı serbest piyasaya sahip ülke olarak tanıdı. Washington ayrıca, Dünya Ticaret Örgütüne üyeliği yolunda destek vermekte. ABD Kazakistan'ın en büyük yabancı yatırımcısıdır.”*¹³ Ayrıca ABD son yıllarda Kazakistan'a 4 Milyar Doları aşkın yardımda bulunmuştur. Bu ülkenin Batı dünyasına eklemlenebilmesi için her türlü fedakârlığı yapmaya çalışmaktadır.

ABD ile Kazakistan ilişkileri 1991 yılına kadar uzanmaktadır. ABD, Soğuk Savaş sonrası bağımsızlığını elde eden Orta Asya ülkelerinden Kazakistan'ı 25 Aralık 1991'de, ilk tanıyan devlet olmuştur. Böylece bu ülkeyle olan ilişkilerine ilerleyen yıllarda önem vereceğinin ilk sinyallerini vermiş oluyordu. Ertesi yıl ABD yönetimi tarafından kabul edilen, Rusya ve Yeni Ortaya Çıkan Avrasya Demokrasileri İle Serbest Pazarlarının Özgürlüğünün Desteklenmesi Kanunu (FREEDOOM) aslında ABD'nin Kazakistan ve Orta Asya devletlerine karşı nasıl bir dış politika izleyeceğinin işaretlerini taşıyordu. Bu kanun, başta Kazakistan olmak üzere diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'ne askeri, siyasi ve ekonomik dönüşümlerinin gerçekleşmesine yöneliktir. Böylece ABD, Kazakistan'ın serbest pazar ekonomisine geçmesinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmaktadır.¹⁴

İki ülke arasındaki ilişkiler bununla sınırlı kalmamıştır. 1992 yılından itibaren aralarındaki samimiyet artarak devam etmiştir. Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev ABD'ye devlet başkanlığı düzeyinde ilk resmi ziyaretini Mayıs 1992 yılında gerçekleştirmiş ve bu ziyarette iki ülke arasında önemli sayılacak anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalardan en önemli iki tanesi, Kazakistan'ın serbest pazar ekonomisi'ne geçmesi için atılan adımlarından sayabileceğimiz, “Ticari

¹³ Oğan, a.g.m.

¹⁴ Amanov, a.g.e., s. 113-114.

İlişkilere”, “Sermaye Yatırımlarının Teşviki ve Karşılıklı Olarak Korunması” anlaşmalarıdır. Daha sonraki yıllarda bu sözleşmelere yenileri eklenmiştir. İki ülke arasında 1994’ün Şubat ayında imzalanan “Demokratik Ortaklık Anlaşması” ve bir dizi anlaşmalar ilişkilerin sıcaklığını arttırmıştır. ABD yönetimi Orta Asya ülkeleri ve Kazakistan Devleti’nin ekonomik değerlerinin tüm dünyaya açılması bağlamında çalışmalarına hız vermiştir. 1997 yılına gelindiğinde ABD Kazakistan’la ekonomik ortaklığa ilişkin anlaşmalar imzalayarak, bu ülkeyle bağımsızlığının daha başında üç önemli anlaşma yapmış oluyordu.¹⁵ Anlaşmaların yanı sıra ABD üst düzey yöneticiler sıfatıyla Kazakistan’ı ziyaret etmiş ve karşılıklı ziyaretler sırasında iki ülke arasında müttefiklik ve Kazakistan’ın “demokratik hayata” geçiş yapabilmesinin önünü açacak programlar oluşturulmuştur. Şatlık Amarov’un da belirttiği üzere *“Amerikan yönetimi, üst düzey ziyaretlerin yanı sıra, Kazakistan’da demokrasiye geçişe yardım edebilmek amacıyla çeşitli konularda eğitim programlarının başlatılmasına öncülük etmiştir. Bu programlar siyasal parti ve seçmen eğitimi, seçim düzenlemeleri, kamu yönetimi, sivil eğitim, hukuk ve yasal reform, kanun tasarılarının hazırlanması, insan hakları, hoşgörü ve çoğulculuk, bağımsız medya, dış politika, diplomasi, üniversite idaresi ve İngilizce eğitimi gibi farklı konuları içermektedir. Öte yandan makale ve kitapların çevrilmesi gibi hizmetler de ihmal edilmemiştir”*.¹⁶

Kazakistan Orta Asya devletleri içinde toprağı en büyük devlet olmakla beraber yeraltı kaynakları da bir o kadar önemli bir devlettir. Bu potansiyelinin farkında olan Kazakistan, bölgede önemli bir güç olan Özbekistan’la birlikte bölgede lider ülke olabilmenin yollarını aramaktadır. Bölgede lider olabilmek adına bölge ülkelerini kendi liderliğinde bir araya toplayacak projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Birlik içerisinde olan bir Orta Asya’nın liderliğini üstlenmek istemektedir. Bununla birlikte diğer ülkelerle kıyaslandığında en istikrarlı ve azimli politikalar yürütmeye çalışması Kazakistan’ı Batı dünyasına yaklaştırmaktadır. Özellikle elinde bulundurduğu yeraltı kaynaklarını Batı dünyasına aktarmada gereken altyapıya sahip

¹⁵ Almagül İsina, “Kazakistan ve ABD Arasındaki Stratejik Diyalog”,

<http://www.tasam.org/index.php/index.php?altid=1409>, 2008, erişim: 26.12.2008.

¹⁶ Amanov, a.g.e., s.114.

olması, Batı'yla olan ilişkilerini geliştirmekte önemli bir etken olmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Orta Asya'ya yakınlaşmasında Kazakistan önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu tarihten sonra ABD'nin Afganistan operasyonu sırasında Kazakistan'ın ABD dış politikalarına destek vermesi ve Nazarbayev'in bu yıl itibariyle ABD'yi ziyaret etmesi, ABD ile Kazakistan arasındaki stratejik ortaklığın perçinlemesine neden olmuştur. Irak ve Afganistan'da ABD'nin stratejik ortağı olarak hareket eden Kazakistan bölgedeki operasyonlar için ABD askerlerinin işini kolaylaştırmak adına bu ülkeye mayın temizleme ekibi gönderdi.¹⁷ Özbekistan'la arası açılan ABD Kazakistan ilişkilerine daha ciddi yaklaşımlar sergilemiştir. ABD'nin Kazakistan'la ilgili politikasını üç ana başlık altında toplamak mümkündür: İlk olarak, Kazakistan'ın pazar ekonomisini ve demokratik reformlarını ön plana çıkararak geliştirmek; İkincisi, bölgesel güvenlik ve işbirliğini sağlamak; Üçüncüsü ise, ABD'nin bu ülke üzerindeki ekonomik ve enerji konularındaki çıkarları şeklinde tanımlayabiliriz.

ABD, Kazakistan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına kendi menşesinde açabilmenin gayreti içerisinde. Eylül 2001 süreci sonrasında ABD ilk olarak Afganistan'a operasyon düzenlemiş ardından da Irak'a müdahale etmiştir. Bu iki olayda da Kazakistan ABD'ye "sınırlı yardımda" bulunarak aralarındaki dostluğun devam etmesini istemişse de, ABD Kazakistan'ın bölgedeki diğer rakibi Özbekistan'ı kendine daha yakın görmüştür. Hatta bu dönemde Kazakistan'ı yolsuzluk, insan haklarına saygısızlık ve hukuk kurallarına aykırı davranışlar izlediğini iddia etmiştir. Fakat gelişen olaylar, Özbekistan'ın topraklarındaki Amerikan üslerini ABD'ye kapaması ve Rusya'ya yaklaşması, ABD'yi Kazakistan'la olan ilişkilerini tekrar düzeltmesi çabasına doğru itmiştir. Çünkü bölgede iki güçlü ülkeden yoksun olan bir ABD, bölge istikrarı ve güvenliği açısından son derece zor bir durumda kalabilir, ekonomik ve enerji çıkarları baltalanabilirdi. ABD bu noktada Kazakistan'la ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgede etkinlik kazanabilmenin yollarını aramaya başlamıştır. Nitekim 2001 yılı itibariyle neredeyse askıya alınan Kazak ilişkileri tekrar Eylül 2006 'da Nazarbayev'in

¹⁷ Turgut Demirtepe, "Nazarbayev'in ABD Ziyareti",

<http://www.stratejigundem.com/yazarlar.php?type=4&id=448&type=4>, 16 Ekim 2006, erişim: 17.10.2007.

ABD’yi ziyareti ile tekrar canlanmaya başlamıştır. Bu ziyaret Kazakistan’ın 2009 yılındaki AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Başkanlığı için destek arayışı olsa da, ABD’nin Orta Asya açılımına yeni bir soluk getirmiştir. Son beş yılda hem Kazakistan’ı hem de Özbekistan’ı neredeyse kaybetme noktasına gelen ABD için yeni bir dönem başlamış oldu. Nihayetinde Orta Asya’da güçlü bir ülkeyi kendi yanında görmek, ABD’nin kemdi çıkarları açısından önem arz etmektedir.¹⁸

29 Eylül 2006 tarihinde Nazarbayev’in ABD’yi ziyareti sırasında iki Başkan bir ortak deklarasyon açıkladılar: Stratejik ortaklıklarının geliştirilmesine yönelik süreçlerden memnun olduklarını ve Merkezi Asya’da, aynı zamanda dünya çapında istikrar, gelişme ve demokratik yöndeki reformlara ilişkin mevcut ortak görüşlerine bağlı kalacaklarını açıkladılar. Bu Ortak Deklarasyonda uluslararası terörizme ve kitlesel imha silahlarına karşı mücadele, bölgesel güvenlik, Afganistan ve Irak’ın dünya ekonomisiyle bütünleşmesi, rehabilitasyon çalışmaları, enerji kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomiyi çeşitlendirme ve reformlar yoluyla ilerletilmesi, uzun süreli bir istikrar için demokrasi enstitülerinin çoğaltılması gibi konular ele alınmış; bununla birlikte Kazakistan’ın Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğinin ABD tarafından desteklediğinin de altı çizilmiştir. ABD Hükümeti Kazakistan’ın özgür basın, yerel yönetim, uluslararası standartlara uygun şeffaf ve adil seçim gibi vatandaşların siyasi süreçlere daha da aktif katılımını sağlayan temsilci kuruluşlarının güçlendirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁹

İki ülke tarafından açıklanan deklarasyonda ABD Kazakistan’ın vatandaşlarına göstermiş olduğu dinsel hoşgörünün takdir edilmesi gereken bir davranış olduğunu vurgulamıştır. Deklarasyonun diğer bir boyutu da ABD’nin en çok üzerinde durduğu ve Kazakistan’ında kitle imha silahlar konusunda göstermiş olduğu hassasiyettir. ABD’ye göre Kazakistan kitle imha silahlarının yapımının önlenmesine karşı durmaktadır, bu durum ABD’nin istediği bir konu olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Kazakistan, SSCB’den kalan ve kendi topraklarındaki kitle imha silahlarının deneme poligonunu kapatan bir ülkedir.

¹⁸ Ainur Nogayeva, “Kazakistan Denge Politikasına Devam Mı?”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 117 (2006), s.24.

¹⁹ Nogayeva, a.g.m., s.25.

Kazakistan'ın bu tavrı ve deklarasyonda belirttiği gibi kitle imha silahların yapımının önlenmesine dair açıklaması ABD'nin içini rahatlatan bir tutum olmuştur. Kazakistan'ın, nükleer terörizmle mücadele ile ilgili yakın bir zamanda başlatılan *Global İnisiyatifi* desteklemede sağlam kararlar alması Deklarasyon'da belirtilmiştir. Günümüzün en büyük küresel sorunu olan uluslararası terörizm ve yasa dışı uyuşturucu, insan ve silah satışına karşı mücadelede iki ülkenin artık bir ortak sıfatıyla hareket etme girişimleri de Ortak Deklarasyon'un önemli noktalardan biridir. ABD ve Kazakistan'ın Silahlı Kuvvetlerinin arasındaki ilişkinin, antiterör ve barışçıl amaçlı operasyonlarda ve ikili işbirliklerinde olduğu gibi, NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" programı çerçevesinde daha da geliştirileceğine değinilmiştir. Kazakistan'ın ABD ile enerji alanındaki ortaklığına da Deklarasyonda yer verilmiştir. Enerji konusunda: *"Enerji alanındaki işbirliğimiz ve nükleer enerjisinin geliştirilmesi başta olmak üzere Kazakistan'ın kaynaklarının işletilmesi Amerikalı şirketlerin katılımıyla gerçekleştirilecektir. Ülkelerimiz, küresel enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik ortak çabalarını canlandıracaklarını taahhüt ederler ve bu kaynakların dünya pazarına ulaştırılması için yeni olanaklar arayacaklardır"*²⁰ denilmektedir. Son olarak, Kazakistan ile ABD'nin diplomatik ilişkileri son derece önemli bir yol kat etmiş durumdadır. Kazakistan ile ABD için öncelik niteliği taşıyan enerji kaynakları konusundaki her iki ülkenin ortak çıkarları, uluslararası teröre karşı mücadele, bölgesel güvenlik meseleleri her iki ülkeyi ortak bir noktada buluşturmaktadır. Kazakistan'ın izlemiş olduğu politikalara ABD ve Batılı ortakları tarafından kesin olarak "meşruiyet verilmesi", ülkenin demokrasi ve sosyal bakımdan yeniden yapılanma sürecinin ve dünya demokrasisinin değerlerine olan bağlılığının tanınması, söz konusu ziyaretin stratejik hedefleri olarak belirlenmektedir. Bu ziyaret Kazakistan ve ABD arasındaki son dönemdeki gerginliğin yumuşamasına neden olurken, Kazakistan dünyaya açılabilmenin ve Batı dünyası tarafından tanınmanın yolunu bulmuş olmaktadır. ABD açısından ise, güçlü bir Orta Asya devletinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin bölgedeki hedeflerine ulaşabilmedeki en kolay ve etkin yolu olmaktadır.

20 Demirtepe, a.g.m.

3.2.2. ABD- Özbekistan İlişkileri

Özbekistan Orta Asya’da yeni kurulan devletler içerisinde Kazakistan’la birlikte bölgesel liderlik için en önemli adaylardan bir tanesidir. Bu iki ülkeyi yan yana koyduğumuzda Kazakistan Özbekistan’a göre daha büyük (yüzölçümü açısından) ve doğal kaynakları daha fazladır. Ancak Özbekistan nüfusunun Kazakistan’a göre homojen bir yapıda olması, doğum oranının Kazakistan’a göre yüksek oluşu ve yakın tarihte Rus etkisinin giderek azalacak olması Özbekistan’ı Kazakistan’a göre bölgesel liderlik açısından daha avantajlı kılmaktadır. Nüfus yapısı Özbekistan’ı etnik Milliyetçiliğe sürüklerken, Özbekler Sovyetlerden kalma sömürge konumuna dönmemeye kararlı görünmektedir. Özbekistan’ın homojen yapısı ile bu ülkede milli bilincin yerleşmiş olması, diğer Orta Asya ülkelerine göre daha bağımsız hareket etmesine neden olmaktadır. Bu nedenle diğer Orta Asya devletleri ve Rusya Özbekistan’ın bu gidişatına destek vermemekle beraber, Özbekistan patentli bölgesel işbirliğini engellemeye çalışmaktadır.²¹ Ancak Özbekistan’ın milli bilinci oluşturma çabası ve bölgede liderlik yapma isteği kararlı bir şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda Özbekistan ile ABD ilişkilerini iki boyutta ele almak doğru olacaktır. İlk olarak, Özbekistan’ın bağımsızlığından 2005 yılındaki Andican olaylarına kadar geçen süreç: ABD ile Özbekistan arasındaki ilişkileri “Bahar Mevsimi” olarak değerlendirmek gerekir. İkinci olarak, Andican olayları sonrası yaşanan süreç: ABD ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin ters yüz olmaya başlamasıdır. Andican olayları sonrası ikili ilişkinin “Kış Mevsimi”ne girdiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Yukarıda belirtildiği üzere Özbekistan bölgesel liderliğe soyunmaya çalışan bir devlettir. Rusya ve diğer Orta Asya devletleri ise buna karşı çıkmaktadır. Özbekistan, bu anlamda, ABD’yi diğer Orta Asya ülkelerine karşı denge unsuru olarak görmekte ve bu nedenle kendine yakın bulmaktadır. Ayrıca ABD’nin bölgedeki askerî varlığının, istikrarsızlık ve güvensizlik nedeniyle bölgeye girmekten çekinen uluslararası yatırımların, güvenlik altyapısını sağlayabileceğini düşünmektedir.²² Özbekistan açısından ABD ilişkilerini

²¹ Brzezinski, a.g.e., s. 184-185.

²² Gökçen Oğan, “Andican Olayları Sonrasında Özbekistan Dış Politikası”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VI/Sayı 69 (2006), s.72.

ele aldığımızda, Özbekler ulusal güvenliğinin sağlanması noktasında ABD'nin Özbekistan'a yakın durmasına büyük önem atfetmiştir. Özbekistan, ulusal güvenliğin sağlanmasıyla birlikte uluslararası yatırımların ülkeye gelmesine büyük katkı sağlayacağına ve ekonomik büyümeyi hızlandıracağına inanmaktadır. Dış siyaset açısından bakıldığında, diğer bölgesel güçler Rusya ve Çin ile Orta Asya devletlerine karşı hareket kabiliyetini arttıracaklarını düşünmektedir. İşte bu etkenler Özbekistan'ı ABD'ye doğru yaklaştırmaktaydı. Ancak 2005 yılı Andican olayları iki ülke arasındaki ilişkilerin kopma noktasına getirmiştir.

ABD'nin Orta Asya politikası bağlamında Özbekistan'a verdiği öneme baktığımızda, Özbekistan'ın istikrarlı bir şekilde bölgede liderliğe soyunması ve bölgede büyük bir etken haline gelmesi, ABD'nin bu ülkeye olan bakışını şekillendirmektedir. ABD Özbekistan'ı 25 Aralık 1991'de tanımış ve hemen ertesi Taşkent'te, büyükelçilik açarak Özbekistan'a önem verdiğini göstermiştir. Ancak bu hızlı adım ABD açısından beklenen verimi sağlamamıştır. Bunların başında Özbekistan'ın demokrasi ve serbest pazara geçiş yolunda attığı adımların ağır olması yer almaktaydı. Ayrıca Özbekistan'da insan hakları, sivil örgütlenme ve özgürlüklerin kısıtlı olması, ABD'nin Özbekistan'dan bu yönde gelişme göstermesi gerektiği beklentisinin gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Bu etkenler ikili ilişkiyi istenilen seviyeye çıkarmamıştır. 1995 yılında Özbekistan'ı kaybetmek istemeyen ABD, bu ülkenin stratejik konumunda göz özünde bulundurarak demokratikleşme ve istikrarın tesisi yönünde desteğini arttıracaklarını belirtmiştir.²³ Ancak Özbekistan, ilk etapta bölgesel ve ulusal güvenliği sağlayabilmek adına demokratikleşme ve insan haklarından ziyade ABD'den askeri destek arayışı içerisine girmiştir. Bunun bilinçte olan ABD, Özbekistan'la askeri işbirliği görüşmelerine 1995 yılında başlamıştır. “*Özbekistan'ın hem stratejik ortak olarak görülmesi hem de askeri açısından desteklenmesi, tıpkı Ukrayna ve Kafkasya hattında olduğu gibi, Rusya'nın bölgede yeniden güçlenmesini önlemeyi amaçlıyordu*”.²⁴

²³ Amanov, a.g.e., s.116.

²⁴ gös. yer.

ABD ile Özbekistan ilişkilerinde yeni bir ivme 1999 yılında Taşkent'te meydana gelen bombalama olayları olmuştur. Bu bombalama olayları Özbekistan'ın terörizmle mücadele konusuna daha hassas yaklaşmasına neden olmuştur. Bu olay Özbekistan açısından “tek taraflı terörle mücadele” ye geçişi ifade etmektedir. Bu geçiş süreci Özbekistan'la ABD arasındaki ilişkilerin yeni bir ivme kazanmasına yol açmıştır.²⁵ Özbekistan teröre karşı yalnız mücadele etmenin zor olduğunun farkındadır. Özbekistan ABD'nin terör konusundaki hassasiyetinin bilincindedir. Bu etken iki ülkeyi bu noktada birbirine yaklaştırmış, terör ve güvenlik konuları dışında da işbirliğine yöneltmiştir. Özbekistan Hükümeti bu olay sonrasında IMU'nun (Özbekistan İslami Hareketi), ABD tarafından terörist bir grup olarak tanınmasını önemli bir gelişme olarak değerlendirmiş ve Afganistan operasyonu sırasında ABD'ye terörle mücadele konusunda yardımlarını eksik bırakmamıştır.²⁶ Özbekistan 11 Eylül'den sonra Amerika'nın terörle savaşında önemli bir müttefiki haline gelmiştir. Özbek Hükümeti Amerika'nın Afganistan operasyonu sırasında ABD'ye askeri üs sağlamıştır. O tarihten bu yana siyaset, ekonomi ve askeri işbirliği alanlarındaki Amerikan-Özbek ilişkileri belirgin oranda artış göstermiştir. Özbekistan'ın ABD ilişkileri kendi dış politikasında köşe taşlarından biri haline gelmiştir.

ABD ile Özbekistan açısından iki ülke ilişkileri 11 Eylül öncesi ve sonrasında oldukça olumlu bir havada cereyan etmiştir. Karşılıklı çıkarlar doğrultusunda hareket eden iki ülke hemen hemen istedikleri şeyleri elde etmiş görünmektedir. Özbekistan, başta vurgulandığı üzere, bölgesel liderlik konusunda Rusya ve diğer Orta Asya ülkelerine karşı ABD'yi bir denge unsuru haline dönüştürmüş ve bölgede kendi rejimini tehlikeye atan terör gruplarına karşı ABD'yi kullanmaya çalışmıştır. Böylece ulusal güvenlik ve istikrarı yakalayarak ekonomide uluslararası yabancı sermayeyi çekmeyi başarmıştır. Bu durum Özbek ekonomisine yeni bir ivme ve uluslararası itibar kazandırmıştır. ABD açısından, bölgede önemli bir gücün potansiyelinden faydalanarak gerek bölgede denetimini güçlendirmiş,

25 Bruce Pannier, “Central Asia: Uzbek Leader Stands Pat On Regional Union”,

<http://www.rferl.org/content/article/1109628.html>, April 24, 2008, erişim: 07.04.2009.

26 Amanov, a.g.e., s.117.

gerekse Rusya ve Çin'e karşı enerji kaynakları ve güç dengesi açısından bir üstünlük elde etmişe benzemektedir. Görüleceği üzere iki ülke ilişkilerinde tam bir “Bahar Mevsimi” yaşanmaktaydı. Ancak 2005 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişki sürecinde bir anda terse dönüş gözlemlenmektedir. Orta Asya’da terörün en yoğun yaşanan bölgesi olan Fergana Vadisi’nde bulunan Andican şehri, başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin sarsıntı merkezi olmuştur. Andican olaylarının temel nedeni olarak Ekremiye grubuna mensup olduğu iddia edilen 23 iş adamı, Özbekistan Anayasal düzenini bozmaya yönelik örgüt oluşturma iddiasıyla tutuklanarak 10 Şubat 2005 yılında mahkemeye çıkarılmıştır. Ancak aradan üç ay geçmesinin ardından 12 Mayıs 2005’te Andican olayları patlak vermiştir. Ekremiye grubunu destekleyen silahlı bir grup 23 iş adamının tutuklu kaldığı hapishaneyi basarak bu iş adamlarının da aralarında bulunduğu mahkûmları serbest bırakmışlardır. Bu olaya karşı sert tavır takınan Özbek Hükümeti olaylara müdahaleye etmeye çalışsa da, bu silahlı grup şehir merkezinde bulunan hükümet binasını ele geçirmiştir. Silahlı grup ile Hükümet yetkilileri arasında yaşanan çatışmada 173 kişi hayatını kaybetmiş ve isyan bastırılmıştır. İşte bu olaylar Batı dünyasını alarma geçirmiştir. Batılı sivil örgütler Özbekistan’ın olayları bastırma anında orantısız güç kullandığını iddia ederek, Özbek yönetimini eleştirmişlerdir. Batı dünyasının eleştiri oklarını yönelttiği diğer bir konuda, bu olaylar yaşanmadan önce gerçekleşen ve 23 iş adamının tutuklanarak cezaevine konulduğu mahkeme esnasında Özbek yönetiminin baskıcı tavrı olmuştur. Aynı şekilde olaylar sonrası tutukluların yargılanması sırasında Batı dünyasının Özbekistan’a teklif ettiği uluslararası bir araştırma önerisinin kabul edilmemesiydi. Özbek yönetiminin bu olayları, başlangıcından sonuna kadar sürekli olarak bir iç meselesi olarak görmesi Batı ile anlaşamamasına neden olmuştur. Özbek Hükümeti’nin bu tavrı Batı ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır.²⁷

2005 yılı, Orta Asya coğrafyasında yeni “büyük oyun” tanımlamasını hak edecek gelişmelere sahne olmuştur. Kırgızistan’da yaşanan devrimin ardından bütün dikkatler Orta Asya’ya yoğunlaşmışken, Özbekistan’ın Andican kentinde birkaç

²⁷ Oğan, a.g.m., ss.73-74.

mahkûmun serbest bırakılması için ayaklanan radikal bir grubun giriştiği olaylar, küresel sistemi etkileyecek gelişmelerin tetiklenmesine neden olmuştur. Yaşanan bu süreç sonrasında 14 Kasım 2005 tarihinde Rusya ve Özbekistan arasında müttefiklik anlaşması imzalanmış, 21 Kasım 2005 tarihinde ise son Amerikan askeri Özbekistan'dan ayrılmıştır. Bu iki önemli olay Taşkent ve Washington arasındaki “stratejik iş birliği”ne nokta koymuş, Özbekistan’ı Rusya-Çin eksenine yaklaştıran önemli bir hadise olarak tarihe geçmiştir.²⁸ *“Andican sonrası yaşanan gelişmeler ABD’nin Özbekistan’dan stratejik olarak geri çekilmesinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Olaylar sonrasında ABD’nin Kerimov’a karşı eleştirel tavrını her geçen gün artırması, ülkedeki ABD üssünün varlığını sorgulanır hâle getirmiştir. Özbek lider kendi iktidarı için bir tehlike olarak gördüğü ABD ile, kendi ölçüleri içinde mücadeleye girişmiştir. Hiç şüphesiz ki, Kerimov bu mücadeleye girişirken ABD’yi bölgede istemeyen iki büyük komşusu Rusya ve Çin’in desteğine güvenmiştir. ABD’ye karşı en büyük kozu olan kendi ülkesindeki ABD askerî üssü olan Karşı-Hanabad (K2) üssünün boşaltılması gerektiğini yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır”*.²⁹

Andican olayları sırasında başta ABD olmak üzere tüm Avrupa Birliği ülkeleri tarafından, Özbekistan hükümetinin tavırları eleştirildi. Buna karşın diplomatik bir manevra yapan Rusya ve Çin bu olaylarda terörist bir grubu sorumlu göstererek Özbekistan yönetimine tam destek verdiler. İşte bu noktada Özbekistan hızla ABD ve AB eksenli politikalarından bir sapma göstererek Rusya ve Çin hattına doğru yönünü çevirmiş oldu. Özbekistan tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Andican olayları ertesinde ABD ve AB ülkeleri Özbekistan’ı izole ederken, Orta Asya’da yeni bir güç dengesi ve jeopolitik rekabeti getirdi. Nitekim Özbekistan’ın Rusya’ya yaklaşması, Rusya’nın Orta Asya’da etkisinin artmasına neden oldu.³⁰ Böylece Rusya Özbek yakınlaşması sırasında, Rus enerji şirketleri Özbek doğalgaz bölgesinde faaliyet gösterme imkânı buldular. Bununla sınırlı kalmayan ikili ilişki

²⁸ Oğan, a.g.m., s.71.

²⁹ Oğan, a.g.m., s.74.

³⁰ Turgut Demirtepe, “Andican Olayları Sonrası Özbek Dış Politikası”, *Stratejik Gündem*,

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=320&type=4>, 26.05.2006, erişim: 22.02.2008.

Rusya'nın Özbekistan'da askeri üs kurma fikrinin ortaya atılma sürecine kadar sürmüştür.

Özbek yönetiminin 11 Eylül sonrasında ABD ile imzaladığı stratejik ortaklık Andican olayları ile sekteye uğratmıştı. ABD ve diğer NATO ülkeleri Özbekistan'ın stratejik ortaklığını en üst düzey olarak kabul etmekteydi. Bu ortaklık Afganistan operasyonu sırasında bölgedeki terör gruplarına başta olmak üzere, büyük kayıplar verdirmiş ve bölgedeki radikal terör gruplarının etki sahasını daraltmıştı. Ayrıca Özbekistan – Batı dünyası yaklaşması bölgede Rus nüfuzunu azaltacaktı. Bu etkenler hem ABD ve Batı dünyasının hem de Özbekistan yönetiminin işine gelmekteydi. Rusya'dan bağımsız hareket etme kabiliyeti bulmak Özbekistan'ın bölgedeki etkinliğini arttıracaktı.³¹ 2005 yılı Andican olayları bu varsayımları çökerterek, Özbekistan ile ABD ve Batı dünyasının arasını açmaya yetmişti. Özbekistan ABD ve Batı dünyası tarafından eleştirel bir bakış açısına dönüşürken, stratejik hedefler bir noktaya kadar bertaraf olmuş, Rusya Özbekistan yakınlaşması başlamıştı.³² Bu ilişki tarzı ABD'nin istemediği türden bir dış politikayı yansıttığı için, ABD ile Özbekistan arasındaki ilişki “Bahar mevsimi”nden “Kış mevsimi”ne dönmüştür. Zira Özbek lideri Kerimov'un Andican olaylarının ertesi yılında Putin'le bir araya gelerek Rusya'yı bir dost ve yakın müttefik olarak kabul etmesi, bunun yanı sıra ABD'yi bölgenin istikrarı açısından bir tehdit olarak vurgulaması Özbekistan ile ABD arasındaki gerginliğin ayyuka çıktığını ifade etmekteydi.

Andican olayları sonrası ABD'nin Özbekistan'a eleştirel yaklaşımı ve bu ülkeye karşı uluslararası soruşturmanın yapılması konusunda destek vermesi, “*Özbekistan gibi Orta Asya'da çok önemli konumda bulunan bir ülkeyi en azından mevcut rejim sürdüğü sürece kaybetmesine neden olmuştur*”.³³ Bu kapsamda Özbekistan'ın ABD ve Batı'dan uzaklaşması Rusya'nın bölgede kaybettiği

31 Burak Bilgehan Özpek, “Özbekistan Diplomasisi Batağa Mı Saplandı?”,

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1009, 2007, erişim: 12.12.2009.

32 Turgut Demirtepe, “Özbekistan Rusya İlişkileri ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü”, *Stratejik Gündem*,

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=385>, 25.08.2006, erişim: 27.02.2008.

33 Kamer Kasım, “ABD'nin Orta Asya Politikasındaki İkilem”, *Stratejik Gündem*,

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=782&type=48>, 14.09.2007, erişim: 19.02.2009.

etkinliğini tekrar tesis etme adına bir fırsat doğurmuştur. Ancak ABD Özbekistan ilişkilerini bu kadar kolay bir kenara bırakacak gibi görünmemektedir. Nitekim Andican olaylarından günümüze geçen sürede ABD'nin Özbekistan ilişkilerinde daha yapıcı bir dış politika izlediği görülmektedir. ABD Özbekistan ve Orta Asya politikasında kendi çıkarlarını muhafaza edebilmek adına AB ile ortak hareket etmektedir. Zira AB dönem Başkanlığını yürüten (1 Ocak- 30 Haziran 2007 tarihleri arası) Almanya'nın Özbekistan'a uygulanan politikaların yumuşatılması ve uygulamaların sona ermesi konusunda AB'yi ikna etmiştir.³⁴ ABD ise AB'nin uyguladığı bu politika sonrasında paralel hareket etmeye çalışmakta ve Özbekistan gibi güçlü bir ittifakı yeniden kazanmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde Özbekistan'da ABD ilişkilerinde daha hassas olmaya uğraş verirken, Rusya'nın kendisine verdiği sözleri yerine getirmediğini ileri sürerek, ABD ve Batı dünyasına yakın olabilmenin çaresini aramaya devam etmektedir.

3.2.3. ABD- Kırgızistan İlişkileri

Kırgızistan, Orta Asya'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler arasında güç ve etkinliği en az olan devletlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Kırgızistan gerek Kazakistan gerekse Özbekistan'la kıyaslandığında, bu ülkeler kadar ne jeopolitik ne de doğal kaynaklar açısından zengin bir ülkedir. Nüfus yapısı ele alındığında görüleceği üzere küçük bir ülkeyi andırmaktadır. Ayrıca küçük nüfusunun içerisinde çeşitlilik dikkat çekicidir. 5 milyonluk nüfusa sahip ülkede %55'ini Kırgızlar oluştururken, nüfusun diğer kısmını Özbekler, Ruslar ve diğerleri oluşturmaktadır. Ülkenin bölgede iki büyük ülke arasında sıkışmış bir coğrafyaya sahip olması Kırgızistan'ın önemini arttırmaya yetmemektedir.³⁵ Fakat Kırgızistan'da diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Sovyetlerin izlerini silme ve tam bağımsızlık elde etme çabası vardır. Ancak bu ülke her ne kadar tam bağımsızlık istese de Kazakistan'ın ağırlığı ve Kazakistan uyumlu bir dış politika eksenini çizmektedir. Oliver Roy, "*Kırgızistan'ın Stalin'i ulusun babası ilan etmesi*

³⁴ Oğan, a.g.m., s. 76.

³⁵ Brzezinski, a.g.e., s. 185-186.

düşünülemez”³⁶ düşüncesine sahiptir. Brzezinski’nin de belirttiği üzere “*Her ne kadar zengin mineral yatakları ve ülkeyi Orta Asya’nın İsviçre’si diye nitelendirecek doğal güzelliği olsa da, Kırgızistan’ın Çin ve Kazakistan arasında sıkışmış jeopolitik konumu Kazakistan’ın bağımsızlığının devam etmesine bağımlı kılmaktadır*”.³⁷ Bu bağımsızlık sadece Kazakistan ağırlıklı görünsede, yalnız bu ülkeyle sınırlı kalmamaktadır. Şatlık Amanov’a göre ise, “*Kırgızistan yönetimleri, ABD ve Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye her zaman istekli olmalarına rağmen, bunu Moskova, Pekin, Taşkent ve Astana’dan bağımsız olarak gerçekleştirme imkanına kavuşamamıştır*”.³⁸ Bağımsız bir dış politika izleyemeyen, diğer ülkelere göre daha önemsiz olan ve uluslararası ilişkilerde az ses duyuran Kırgızistan’ı dünya gündemine taşıyan ve ABD ile ilişkilerine şekil veren en önemli olay, Amerikan patentli yaşamış olduğu 24 Mart 2005 tarihindeki “Kadife Devrim” olmuştur.

ABD, diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi FREEDOM yasası çerçevesinde Kırgızistan ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır. ABD 25 Aralık 1991’de Kırgızistan’ı resmen tanıyarak, 1992’de Başkent Bişkek’te büyükelçilik açmıştır. İki ülke ilişkilerinde ABD açısından diğer Orta Asya ülkelerinden beklenildiğinin benzeri bir ilişki tarzı ortaya çıkmamıştır. Kırgızistan’ın doğal kaynaklar açısından daha yoksul olması belki de ilişkiyi etkileyen en önemli etken olarak düşünülebilir. Ancak Kırgızistan’ın ipek yolu üzerinde olması ve diğer ülkeleri birleştirici bir coğrafi konumda bulunması, Rusya’nın bu ülkede ağırlığını hissettirmesi ABD’nin Kırgızistan ilişkilerinde dikkate aldığı unsurlar arasında yer almaktadır. “*Kırgızistan ekonomik ve insani yardımları ülkeye çekerek, Orta Asya bölgesinde sahip olduğu ‘liberalizmin vahası’ imajından maksimum düzeyde istifade etmeye çalışmıştır*”.³⁹ Kırgızistan’ı özellikle ABD açısından önemli kılan diğer bir nokta da ülkenin Çin’le olan uzun sınırıdır. Dünyanın büyüyen gücü Çin’e karşı gerektiğinde Uygur kartı kullanmak isteyen ABD Uygur Türklerine yönelik bir takım faaliyetleri icra etmek için özellikle güney Kırgızistan’da etkinliğini artırmayı ve bu

36 Oliver Roy, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların Yeniden İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s.219.

37 Brzezinski, a.g.e., s. 186

38 Amanov, a.g.e., s.115.

39 gös. yer.

bölgede birtakım stratejik kurumlar oluşturmayı planlamaktadır. Bu nedenle ABD destekli organizasyonlar ile misyonerlik kuruluşları bilhassa Celalabat ve Oş bölgesinde yoğun faaliyetler sergilemektedirler. Diğer taraftan batı ülkelerine karşı sergilenen dış politika ve yarı demokratik yapısıyla Kırgızistan diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'ne nazaran daha fazla dış müdahalelere açık bir hale gelmiştir. Bu durum da 2004 yılında başlayan kadife devrimler zincirinden Kırgızistan'ın da pay almasına neden olmuştur.⁴⁰

ABD Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya devletleriyle ilişkilerini sıkı tutmaya başlamış ve 11 Eylül sonrasında bu bölgedeki güç mücadelelerinde stratejik konumunu hızla yükseltmiştir. ABD Kırgızistan'a diğer Orta Asya ülkelerine olduğu gibi ekonomik reformlar ve yardım programları üzerinde yoğunlaşan bir ilişki tarzı benimsemiştir. Bu da beraberinde, özellikle 11 Eylül sonrasında, askeri, siyasi, ekonomik, güvenlik konularında iki ülke ilişkilerinde yeni bir açılım sağlamıştır. Bütün bunların ardından Kırgızistan, Afganistan operasyonundan sonra, uluslararası Manas Havaalanına Amerikan askeri varlığının yerleşmesine izin vermişti. Kırgız Başbakanı Kurmanbek Bakiyev, bu durumu ülkesi için altın bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Hiç Kuşkusuz Başbakan Bakiyev'in bu değerlendirmesinin altında ekonomik kazanımlar olduğu kadar güvenlik kaygıları da önemli yer tutmaktadır. Ayrıca topraklarında konuşlanan Amerikan askeri gücüne, güçlü bir ülke ile işbirliği yapma ve radikal dini gruplara karşı bir güvenlik şemsiyesine sahip olma amacıyla olumlu bakmaktadır. Nitekim Başbakan Bakiyev, Manas havaalanının ABD güçlerine kiralanması ile ilgili olarak BDT ülkelerinin ve Şanghay İşbirliği Örgütü üyelerinin bilgisi olduğunu da ayrıca belirtmiştir. Kırgızistan'ın Amerika'ya topraklarında askeri varlık bulundurma hakkı vermesi karşılığında, Amerika'dan almış olduğu ekonomik yardım miktarı ise 139 milyon dolar civarındadır.⁴¹ Bölge devletlerinin Afgan operasyonunda ABD'ye arka çıkmaları, ABD'yi bölgedeki güç dengeleri açısından Rusya ve Çin karşısında bir adım öne geçirmişti. Ancak 2005 yılına gelindiğinde Özbekistan'la başlayan diplomatik kriz yavaş yavaş diğer

40 Mehmet Yüce, "Orta Asya'da Kurtlar Sofrası Kırgızistan", **Tercüman Gazetesi**, 07.02.2006.

41 Mesut Taştekin, "Kırgızistan: Güvenlik Çıkmazında Bir Ülke ve İktidar-Medya İlişkileri", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=76>, 15 Haziran 2007, erişim: 14.10.2007.

lkelerle olan ilişkilere de sirayet etmeye başladı. ABD böylece Orta Asya’da hızla değer kaybetmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin arka planına bakıldığında ABD patentli ve bölgeye ABD tarafından demokrasi ve istikrar getirileceği iddiasıyla patlak veren “demokratik devrimler” in yaşanması ve bölgedeki devletlerin kendi rejimlerini tehlikeye atmak istemeyen hkmetlerin bu devrimlere karşı ABD’ye tepkiler vermeleri olarak ele alınabilir. “Demokratik devrimler” in arkasında ABD’nin oluşu, hkmetler tarafından değişik yollarla açığa vurulmaya başlanmış ve ABD’nin bölgede bu türden davranışlarının rahatsız edici olduğu dillendirilmiştir. Nitekim Özbekistan’ın topraklarındaki ABD üssünü kapatması ve “Kadife devrim” sonrası Kırgız Cumhurbaşkanı Bakiyev’in ABD yanlısı dış politikalarından vazgeçme gayreti içerisine girmiş olması, ABD açısından Orta Asya’da çıkmaza girişin odak noktaları haline gelmesine yol açmıştır.

ABD’nin bölgede ittifak kaybı Rusya ve Çin tarafından hoşnutla karşılanıyordu. Zira ABD’nin kaybı kendilerinin kazancı olacak ve ABD’nin bıraktığı mevzileri kendileri doldurabilecekti. Bu sarmal ilişkiler yumağında ABD, devrim sonrası Kırgızistan’ın kendine daha yakın olacağını hissetmekteydi. Fakat beklenen gerçekleşmemiş, Kırgızistan tercihini Rusya ve Çin endeksli dış politikalarından yana kullanmaya başlamıştır. “ *Kırgızistan 5 Temmuz 2005’de Kazakistan’ın başkenti Astana’da yapılan şanghay İşbirliği rgt toplantısında diğer üyelerle birlikte ABD’nin bölgedeki askeri glerinin çekilişi için süre vermesi talebine imza attı. Dahası, Bakiyev’in 11 Temmuz’da Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin hemen akabinde yaptığı ilk basın açıklamasında ABD’nin ülkesindeki askeri varlığını sorguya açarak Afganistan’ın giderek istikrar kazandığını ve ABD’nin Manas’daki askeri üsse “ihtiyacının kalmayabileceğini” belirtti*”.⁴² Hemen ardından Kırgızistan bağımsızlıktan sonra batıya açık, komşularıyla çatışmaktan kaçan, ABD, Rusya ve Çin’le ilişkilerinde dengeyi esas alan bir dış politika eğilimi izlemiştir. 24 Mart Kadife devriminden sonra bu olayın arkasında Soros’un olduğuna dair görüşler ortaya atılmış ve Kırgızistan’ın Rusya etkisinden çıkıp ABD’nin etkisine girdiği iddia edilmişti. ABD devrimin başlarında Kırgızistan’a arka çıkmış

42 Turgut Demirtepe, “Büyük Oyun’da Rusya Tercihi”, *Stratejik Gündem*,

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=116&type=4>, Eylül 2005, erişim: 16.10.2007.

ve kendisine her türlü yardımı vermeye hazır olduğunu söylemişti. Ancak bu sefer beklenen olmadı. Bakiyev'in Kazakistan'da katıldığı Şanghay toplantısında Kırgızistan'daki Amerikan üssünün varlığı sorgulanmış ve bu konuda bir deklarasyon yayımlanmıştı. Kendisi ise aynı fikirde olduğuna ilişkin, Rus televizyonlarına beyanat vermişti. Böylece Bakiyev'in Rusya'ya yakın bir politika izleyeceğinin ilk işareti görülmüştü. Bakiyev giderek daha fazla Rusya yanlısı bir politika izlemeye başladı. Diğer taraftan Kırgızistan'daki yeni yönetim Gansi üssünün süresinin uzatılması konusunda henüz ABD ile anlaşmış değildir. Kırgızistan, ABD Kırgızistan Büyükelçiliğinde görevli iki diplomatın ülkeden çıkarılmasına karar verdi. Kısaca *“Kırgızistan'ın dış politikasında ibreler keskin bir şekilde Rusya'yı göstermeye başlamıştır. Rusya da ABD'nin bu coğrafyada hegemonya kurmasını istemiyor. Amerika ise Orta Asya'daki son üssünü kaybetmek istemiyor. Durum böyle olunca aktörler daha önce çeşitli şekillerde elde ettikleri kartlarını kullanmak istiyorlar”*.⁴³

Akayev döneminde daha dengeli bir dış politika eğilimi içerisinde olan Kırgızistan, “Kadife devrim” sonrasında 10 Temmuz 2005 yılında ülkede gerçekleşen seçimle başa gelen Bakiyev'in aynı dış politika çizgisine devam edeceği düşüncesi hâkimdi. Daha sivil bir yönetime kavuşan Kırgızistan, beklenenin aksine Batı yanlısı dış politikadan vazgeçmeye çalışmaktadır. Zira ŞİÖ'ne üye ülkelerin kararları doğrultusunda, bu kararları da bahane ederek Afganistan operasyonu esnasında terör söylemini kullanarak ABD'ye karşı cephe almıştır. Diğer ülkelerle birlikte ortak hareket eden Kırgızistan ABD'nin bölgedeki askeri üslerini boşaltması konusunda takvim belirlemesini istemiştir. Bölgeye Afganistan operasyonu nedeniyle gelen ABD askeri varlığının, ülkede durumun normalleşmesi ile birlikte geri çekilme sürecine girmesi gerektiği yönündeki genel kanı, prensip olarak aralarında Kırgızistan'ın da bulunduğu tüm üye devletler tarafından benimsenmiştir.⁴⁴ Kırgızistan Cumhurbaşkanı Bakiyev Afganistan'da şartların artık normalleştiği ve ABD'nin bölgede kalma gerekçesinin kalmadığı iddiasında bulunmuştur. Kırgızistan'ın bu kararının en önemli gerekçelerinden biri üyesi olduğu

43 Mehmet Yüce, “Kırgızistan'da Terör Olaylarının Arka Yüzü”, *Önce Vatan Gazetesi*, 30.07.2006.

44 Gökçen Oğan, “Kırgızistan'da Bakiyev Dönemi”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VI/ sayı 64 (2005), s.17-18.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) beklentilerini karşılama isteğidir. ŞİÖ , her ne kadar dışarıda bloksuzluk, diğer ülke ve bölgelere karşı olmama ve dışa açılma prensiplerini taşıdığını açıklasa da, örgütün ilk hedefinin bölgedeki Amerikan nüfuzunu kırmak olduğunu göstermektedir. 2005 yılında Kazakistan' ın Başkenti Astana'da gerçekleştirilen zirvede alınan karar, bunun en açık göstergesi olarak ele alınabilir. Astana Zirvesi'nde bölgedeki Amerikan askerî varlığının çekilme tarihinin belirlenmesine ilişkin talep, Özbekistan'daki ABD üssünün “sonunun başlangıcı” olarak değerlendirilebilir. Zira bu karar sonrasında Moskova ve Pekin'in desteğini de arkasına alan İslam Kerimov, ülkede konuşlandırılan Hanabad Askerî Üssü'nün boşaltılması konusunda net tavrını ortaya koymuştur. ABD'nin Orta Asya politikasının temelini oluşturan Özbekistan'dan çekilmesi ŞİÖ'nün, Moskova -Pekin ittifakının, gayretlerine dayanmaktadır. Bu dönemde devrim sonrasında yaşanan belirsizlikle baş etmek zorunda olan Kırgızistan bu karara sıcak bakmamıştır.⁴⁵ Kırgızistan Ortak Güvenlik Anlaşması kapsamında ve Rusya'nın Kırgızistan'da bulunan askeri üssüne, kendi askeri gücünün zayıf olması nedeniyle ihtiyaç duymaktaydı. Aynı şekilde uzun bir Çin sınırına sahip olması Kırgızistan'ın, Çin baskısını hafifletebilmek adına ABD'ye ihtiyaç duymasına yol açmaktaydı. Kırgızistan'ın bu ikilem yaratan dış politika açılımı ABD'nin Orta Asya politikası ve Kırgızistan dış politikasını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

Kırgızistan ile ABD arasında yaşanan bu gergin ilişkinin ardından ABD hükümeti Kırgızistan'a yönelik somut bir adım atmıştır. 2008 yılı içerisinde Orta Asya ülkelerine ziyaret yapan ABD Savunma Bakanı Robert Gates Kırgızistan'ı da ziyaret etmiştir. Bu ziyaret aslında zamanlama olarak Kırgızistan'da anti Amerikan havanın yükseldiği sırada gerçekleşmiştir. Muhalefet lideri Kulov Kazakistan ile Rusya arasında üst düzey bir siyasi birlikten bahsederken, Bakiyev'in partisinden çoğu milletvekili ABD'ye ait olan Manas üssünün kapatılmasını istiyorlardı. ABD Savunma Bakanı Gates, Kırgızistan'da Bakiyev'e karşı olan muhalif seslerin yükselmesi ve Bakiyev yönetimini eleştiren protestoların artması yüzünden zor bir süreç geçirmesine karşın, Bakiyev'e destek vermiştir. Bu sahiplenme ABD ve Kırgız

45 Gökçen Oğan, “Kırgızistan, ABD Üssünü Kapatmayı Tartışıyor”,

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2034&kat1=51&kat2=,> 2008, erişim: 19.03.2009.

yönetimi arasındaki buzların bir nebze olsun erimesine neden olmuştur. ABD hükümeti Gates ziyareti sonrasında Orta Asya'dan sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı Richard Boveher'le Kırgızistan'a yeni bir ziyaret gerçekleştirildi. Bakiyev kendine destek veren ABD hükümetine ılımlı yaklaşarak iki ülkenin askeri ve ekonomik alanda işbirliğine devam etme kararı almasını sağladı. Bu karar ABD ile Kırgızistan arasındaki soğuk havanın biraz olsun düzelmesine yardım etse de, ilişkilerin düzeyi henüz istenilen seviyede değildir. Bu nedenle Bakiyev yönetimi ile ABD arasındaki ilişkiler Rusya'nın gölgesi altında seyrine devam etmekte ve ortaya çıkan bu tabloda bölgede güç kaybına uğrayan ABD'yi alternatif politikalar üretmeye itmektedir. Bu politikalar, ekonomik güçten yoksun olan Kırgızistan'a daha fazla ekonomik yardımda bulunma ve Kırgızistan yönetimi içerisindeki Bakiyev'e muhalif güçlerle diyalog içerisine girme arayışıdır. “*Bu arayışlar öncelikle ilişkilerin resmi düzlemde tekrar geliştirilmesini hedeflemekte, ancak bu yolun sonuç üretmediği, durumda ülke içi operasyon yoluyla ‘yarım kalmış ‘devrim’i tamamlama’ anlayışını da bir seçenek olarak ortaya çıkarmaktadır*”.⁴⁶

3.2.4. ABD- Türkmenistan İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da bağımsızlığını elde eden devletler içerisinde etnik uyumu en yüksek olan ülke Türkmenistan'dır. Yaklaşık 5 Milyon nüfusa sahip olan Türkmenistan'ın dörtte üçü Türkmen, diğer kalan nüfus ise farklı kökendir. Bu nüfus yapısı diğer Orta Asya ülkeleriyle kıyaslandığında homojen bir yapıyı ortaya koymaktadır. Türkmenistan'ın coğrafi konumu ülkenin Soğuk Savaş sonrasında Rus etkisinden uzak kalmaya müsait haldedir. Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerin coğrafi konumu ve Rusya ile sınırdaş olmaları, Rusya'nın bu ülkeler üzerinde etkisini hissettirirken, Türkmenistan daha bağımsız hareket edebilmektedir. Ancak yeni bağımsız olması diğer ülkelerde olduğu gibi Türkmenistan'ın da dış politikadaki manevrasını zayıflatmaktadır. Özbekistan ve

⁴⁶ Mehmet Seyfettin Erol, “Türkmenbaşı Sonrası Türkmenistan”, *OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, c.1/sayı 2 (2006), s.176-182.

İran Türkmenistan dış politikasında etkinliği olan iki ülkedir.⁴⁷ Bu bağımlılıkta coğrafi konumunun büyük bir etkisi bulunmaktadır. Türkmenistan'ın sahip olduğu doğalgaz kaynakları bu ülkenin uluslararası arenada önemli bir yer edinmesine yol açmaktadır. Bu kaynakların dünya pazarlarına hangi güzergâhtan taşınması gerektiği konusunun sürekli gündemde kalmasına neden olmaktadır. Bağımsızlığını elde ettikten sonra Türkmenistan yoksulluk ve iç politikada istikrarı yakalamakla meşgul olmuştur. O kadar ki, ülkede neredeyse 2000'li yıllara kadar yoksulluklar devam etmiş ve iç kargaşanın önüne geçilememiştir. Bu nedenle halk iktidar partisinin ekonomik politikalarından hoşnutsuzluğunu dile getirmekten kendilerini alıkoyamamış ve 1995 yılında büyük protestolarda bulunmuşlardır. Türkmenistan'ın sahip olduğu doğalgaz kaynaklarını kullanmaya başlamasıyla bir nebze olsun bu durumdan sıyrılabilmiştir. Birçok akademisyen gibi Oliver Roy'da Türkmenistan hakkında şunları yazıyordu: *“1993'te Manat'ın (yeni para birimi) piyasaya sürülmesiyle büsbütün bozulan iktisadi durum, ancak doğalgazdan elde edilen gelirlerin yatırımlara yöneltilmesiyle düzelebilir”*.⁴⁸ Nitekim Türkmenistan'da bunu yapmaya başlamış ve Brzezinski'nin de belirttiği gibi *“Bölgedeki boru hattı harekete geçtikten sonra, Türkmenistan'ın gerçekten çok büyük olan doğalgaz rezervleri ülke halkına zengin bir gelecek öngörmektedir”*.⁴⁹ Doğalgaz rezervlerini dünya piyasasına açmaya başladıktan sonra ülkedeki yoksulluk azalmış ve uzman kişilerinde belirttiği üzere refah düzeyi yükselmeye başlamıştır. Türkmenistan'ın bu rezervleri gün yüzüne çıkartarak bunları dünya piyasaları ile paylaşımında ABD ve şirketlerinin önemli bir payı vardır. Bu durum iki ülke ilişkilerinde kendi ağırlığını hissettirmektedir.

ABD yönetimi 1992 yılının başlarında Türkmenistan'la diplomatik ilişkilerine başlamış ve bu yıl içersinde Aşkabat'ta Büyükelçilik açmıştır. ABD, Orta Asya'da yürüttüğü politikayı Türkmenistan'la olan ilişkilerinde de uygulamaya çalışmıştır.⁵⁰ ABD'nin bu tür politikalarına karşın Türkmenistan dış politikada

47 Brzezinski, a.g.e., s. 185.

48 Roy, a.g.e., s.219.

49 Brzezinski, a.g.e., s. 185.

50 Amanov, a.g.e., s.119.

tarafsızlık politikası izlemeye çalışmış, zaman zaman da bu çizgisinden vazgeçerek denge politikası eğilimi içerisine girmiştir. Özellikle enerji konusu Türkmenistan'ın kalkınmasında ve bölgedeki varlığı açısından önemli bir kavram olmuştur. Bu bilinçle hareket eden Türkmenistan ABD'siz bir enerji hattından istenilen verimi alamayacağını farkındadır. Bu nedenle enerji konusunda tarafsızlık dış politikasından vazgeçerek, ABD ile ilişkilerini bu yönde geliştirme çabası içerisindedir. *“Türkmenistan'ın dış politikada, özellikle enerji politikasında, Amerikan yönetimlerinin hassasiyetlerini de dikkate alarak gerçekçi bir çizgi izlediği iddia edilebilir”*.⁵¹ ABD ise Türkmenistan doğalgaz kaynaklarının kendi belirlemiş olduğu çizgi dışında diğer ülkelere dağılmaması açısından, Türkmenistan'la olan ilişkilerinde hassas yaklaşımlar sergilemektedir. Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra bölgede “tarafsızlık politikası” güderek istikrarı ve bölge dengelerini bozacak her türlü hareketlerden kaçınmaya çalışmıştır.⁵² Bölgede yaşanan Afgan Savaşı sırasında dahi bu tavrından ödün vermeyen ve kısa süreli çıkarlarını bir kenara iten Türkmenistan, “kalıcı barış yanlısı” olmak adına dış politikasına devam etmiştir. Ancak bu politika adımlarını enerji politikalarında gösterememiştir. Dünya pazarlarında enerjiye olan ihtiyaç, Türkmenistan'ı da taraf olmaya itmiştir. Bu nedenle kendi iç politikalarında yaşanan krizler ve yoksulluğu ancak doğal kaynaklarını dış piyasaya sürerek aşmaya çalışmıştır. Bunu yaparken ABD'siz bir enerji politikasının verimsiz ve istenilen çıkarları sağlamayacağını farkındadır.

ABD Orta Asya'daki enerji kaynaklarıyla doğrudan ilgilenen bir ülke olarak bu bölgedeki enerji kaynaklarının Batı pazarlarına kendi güdümünde, Rusya ve İran py-pass edilerek, taşınmasını arzulamaktadır. Aynı şekilde tarafsızlığını her fırsatta dile getiren ve bütün ülkelere karşıda bu politikasından ödün vermemeye çalışan Türkmenistan, ABD'nin bu yaklaşımına karşı direnmeye çalışmışsa da ABD ve Batı dünyasının baskıları Türkmenistan'ı bu konuda ikna etmeye zorlamaktadır. Ayrıca doğalgaz kaynaklarını Rusya ve İran üzerinden dünya pazarlarına ulaşmasının tarafsızlığını bozacağı endişesi, ABD'nin, Türkmen gazını Nabucco (Hazar Geçişli

⁵¹ gös. yer.

⁵² Erol, a.g.m., s.176-182.

Doğalgaz Hattı) doğalgaz boru hattı ve Trans-Afgan projeleri ile Batıya ulaştırma isteği hem Rusya'yı hem de İran'ı dengeleme adına olumlu sinyaller vermektedir. *“Trans-Afgan projesinde de bir sapma olması beklenmemektedir. Afganistan'daki gelişmelere bağlı olarak bu projenin gerçekleştirilmesi noktasında Türkmen yönetimi adımlarını atmaya devam edecektir. Çünkü Türkmenistan bu proje ile sadece ABD ile olan ilişkilerini iyi tutmakla kalmayacak, Rusya'ya alternatif bir diğer hattı daha devreye sokarak, Rusya'nın güzergâhlar konusundaki tekel ağırlığına önemli ölçüde bir darbe vuracaktır”*.⁵³

Türkmenistan'ın doğalgaz (hidrokarbon) rezervleri ile bunların enerji kaynağına dönüştürülerek boru hatlarıyla dünya pazarına ulaştırılması küresel enerji sektörünü etkileyebilecek boyuttadır. Bu nedenden dolayı dünya ülkeleri Türkmenistan'ın enerji kaynaklarıyla yakından ilgilenmektedir. Fakat Türkmenistan'ın ısrarlı tarafsızlık politikası ve bunun sonucu olarak, yabancı enerji şirketlerinin ülkeye yatırım amaçlı projelerine dem vurmaktadır. Türkmenistan'ın bu kaynakları işletecek yatırım ve teknolojiye yoksun olması büyük bir sorunu beraberinde getirmektedir. Sorunsa ülkede üretilen enerjinin azlığı ve dış dünyaya açılmamasıdır. Dolayısıyla Türkmenistan'ın izlemiş olduğu bu çizgi, global enerji sektörünü de yakından etkilemektedir. Türkmenistan Türkmenbaşı Niyazov'un ölümü ardından iktidara gelen Kurbanguli Berdimuhamedov biraz olsun bu çizginin dışına çıkmaya başlamıştır. Nitekim Türkmenistan'da *“yeni yönetim 19 Mart 2007 tarihindeki Bakanlar Kurulu toplantısında açıklık politikası izleyeceğini açıklamıştı. Bu politikayı Türkmenistan dış politikasında yeni bir açılım ve tarafsızlık statüsünden sapma olarak nitelendirmek mümkündür”*.⁵⁴ Son zamanlarda global ölçekte enerjiye olan talep Türkmenistan'ı da etkilemeye başlamış, Türkmenistan'ın tarafsızlık dış politikasından çok yönlü ve dengeli bir dış politikasına eğilimine geçilmiştir.

53 Ali Külebi, “Türkmenistan'ın Doğalgaz Stratejisi ve Gelişmeler”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 184 (2007), s.12.

54 Muharrem Ekşi, “Yeni Rekabet Odağı Olarak Türkmenistan Doğalgazı”,

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1223, 2007, erişim: 12.10.2007.

Türkmenistan'ın enerji kaynaklarını dış dünyayla buluşturmada Rusya'ya olan bağımlılığı göze çarpmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın Türkmenistan üzerinde ağırlığı hissedilse de, ABD ve Batı dünyası bu ağırlığı bertaraf edebilmek adına alternatifler üretmeye çalışmaktadır. Özellikle ABD'nin Orta Asya eğilimi ve enerjiye karşı olan hassasiyeti giderek Türkmenistan'la yaklaşmasının yollarını aratmaktadır. ABD'nin bu tutumu Türkmenistan tarafından da olumlu olarak karşılanmaktadır. Aynı şekilde Türkmenistan ABD'nin bu tutumu ile Rusya'yı dengeleme politikasının yolunu açmış olmaktadır. Zira Rusya Türkmenistan'dan doğalgazı ucuza mal etmek ve diğer ülkelere pahalı satmakla suçlanıyordu. Türkmenistan Rusya'nın rahatsız edici politikasının önüne geçebilmek adına, ABD'nin Türkmen gazı için ürettiği alternatif yollara ılımlı yaklaşmaktadır. ABD ise Türkmenistan politikasında aradığı fırsatı bu şekilde yakalamış olmaktadır. Son dönemlerde iki ülke yönetimi arasındaki görüşmeler çok dikkat çekici hale gelmiştir. Bu görüşmeler değerlendirildiğinde ABD ve Avrupa'nın Türkmenistan ile ilişkileri geliştirmek için büyük bir çaba sarf ettikleri ortaya çıkmaktadır. İran ve Rusya'nın Türkmen gazlarının Batıya taşınması için tekel oluşturmaya çalıştıkları; ABD'nin ise bu tekele izin vermeme mücadelesi içerisinde olduğu aşikârdır. Bu mücadeleyi yaparken enerji hatlarına yeni yollar aramaktadır. Trans-Afgan Boru Hattı (Afganistan-Pakistan ve Hindistan'ı içine alan) yeni hat projesi ile Nabucco doğalgaz hattı projesinin bir an evvel devreye sokularak, Türkmenistan gazını Rusya ve İran tekelinden kurtararak, dünya enerji piyasasına sunmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Türkmenistan Niyazov'un belirlediği dış politika çizgisinden, uluslararası konjonktürün de etkisiyle, uzaklaşmaya başlamıştır. Bölgede var olan “enerji savaşları” Türkmenistan'ın dış politikada seçiciliğini ön plana çıkarmaktadır. Rusya'nın tekelci, Çin'in “işbirliği yoluyla mücadele” anlayışı ve ABD'nin ise enerjiye yön verme düşüncesi Türkmenistan üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. ABD'nin Türkmenistan ile ilişkilerinde pragmatik bir tavır içerisine girmeye çalışması, bu ülkenin biraz olsun tercihinin ABD'ye doğru kaymasına yol açmaktadır. Trans-Afgan ve Nabucco Doğalgaz Boru Hattı projeleri ile de Rusya ve İran etkisinden uzak Türkmen gazını daha avantajlı ve Türkmenistan'ın çıkarları doğrultusunda dünya enerji piyasasına ulaştırma çabası vardır.

3.2.5. ABD- Tacikistan İlişkileri

Tacikistan'dan Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında Kırgızistan'la hemen hemen aynı kaderi yaşayan bir ülke olarak bahsedilebilir. Tacikistan'da, tıpkı Kırgızistan gibi küçük nüfusa sahip olmakla birlikte diğer Orta Asya Cumhuriyetleri kadar ilgi çekici bir öneme sahip değildir. Tacikistan'da nüfus yapısı itibarıyla etnik olarak homojen bir yapıya sahiptir. Nüfusun %75'e yakını Tacikler oluştururken, kalan nüfusu ağırlıklı olarak Özbekler ve Ruslar meydana getirmektedir. Tacikistan nüfusunun bu yapısı dahi ülke içinde yaşanan kabileciliğin önünü alamamıştır. Ülkede yaşanan “kabile ruhu” şiddetli çatışmaların odağı haline gelmiştir. Milliyetçilik kavramı bir bütün olarak Tacikistan adına değil; daha ziyade bölgesel nitelikte ve kabile anlamında kendini göstermektedir. İşte bu durum Tacikistan'ın sınır komşuları ve Rusya'yı tedirgin etmekle kalmamakta, aynı zamanda Rusya'nın bu ülkede ordusunu bulundurma bahanesini hazırlamaktadır. Aslında, Tacikistan nüfusunun etnik kökeni ülkedeki siyasi birliği ve istikrarı bertaraf etmektedir.⁵⁵ Tıpkı sınır komşusu Afganistan'da yaşanan etnik milliyetçilik ve bunun yansıması olan istikrarsızlık aynı şekilde Tacikistan'da da yaşanmaktadır. Tacikistan'ın bu yapısı bütüncül bir dış politika izleyememesine neden olmakta, bölgesel ve küresel güçlerin davranışlarına göre hareket etmektedir. Küresel ve bölgesel güçlerin ülkede cirit attığı bir “oyun sahası” tablosu ortaya çıkmaktadır. İşte bu bağlamda Amerikan dış politikasının Orta Asya ayağında Tacikistan'da göz ardı edilmemektedir. Diğer Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerin temeli Tacikistan'la da aynı şekilde devam etmektedir.

ABD Tacikistan'ı daha henüz SSCB'nin dağıldığı gün olan 25 Aralık 1991'de tanıyarak bu ülkeye önem vereceğinin işaretlerini veriyordu. Ertesi yıl 1992'de Başkent Duşanbe'de bir büyükelçilik açmıştır. Ancak ülkenin coğrafi konumu ve stratejik hareket alanının sınırlı oluşu ABD'nin bu ülkeye bakışını şekillendirmiştir. Ülke içerisindeki istikrarsız yapı ve tecrit durumundaki coğrafyası nedeniyle ABD ile ilişkileri başlangıçta mesafeli olmuştur. Bu dönemde Rusya'nın

⁵⁵ Brzezinski, a.g.e., s. 187.

etkisinin fazla olduğu söylenebilir. ABD ile Tacikistan ilişkileri ekonomik reformları ve yardım programlarının uygulanması noktasında kendini bulmuştur.⁵⁶ Ülke içerisinde yaşanan çatışmalardan kurtulmanın yollarını arayan Tacik Yönetimi çareyi güçlü ülkelerin yardımında aramaktadır. Bu bağlamda ABD Tacikistan'a ekonomik ve siyasal destek sağlamaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarından 11 Eylül 2001 yılına kadar ABD'den bu yönde yardım sağlayan Tacikistan, Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesiyle nispeten rahatlayarak başka alanlarda da yardım almanın yollarını aramaktadır.

2005 yılına gelindiğinde Afgan sınırında konuşlanan Rus askeri yerine Tacik askerlerinin yerleştirilmesi ve Afgan sınır güvenliğini sağlamasını Rus askerinden devralan Tacik askerleri bu konuda ABD'den de destek görmüş ve bu yönde Amerikan projelerini uygulamaya çalışmaya başlamıştır. 11 Eylül sonrası iki ülke ilişkileri her geçen gün önemli ölçüde sayılacak kadar mesafe almıştır. 11 Eylül öncesi ilişkiler daha ziyade Tacikistan'ın iç istikrarı ve Rus etkisinin azaltılması yönünde yardımlar olurken 11 Eylül'den sonra bu kapsam hızla değişmeye başlamıştır. “ *Günümüzde iki ülke arasındaki ilişkiler, uyuşturucu ve terörizmle mücadele, nükleer silahların yayılması, bölgesel kalkınma ve istikrar gibi konuları kapsamaktadır*”.⁵⁷ Ekonomik açıdan bakıldığında ABD bu ülkelerin ekonomik reformlar yönünden atılan adımlarını ve serbest pazar ekonomisine entegrasyonu yönündeki adımlarına destek vermektedir. Aynı zamanda terörle olan mücadele kapsamında bölgede yaşanan istikrarsız yapı nedeniyle de Tacikistan'la ABD arasında sıkı bir destek kurulmuş durumdadır. Bütün bu gelişmeler ışığı altında bağımsızlığın ilk yıllarındaki Rus etkisinin giderek azaldığı görülmekte ve ülke içindeki istikrarın tesisi yönünde hızlı adımlar atıldığı gözlemlenmektedir.

Tacikistan'da yaşanan iç gelişmeler aslında bu ülkenin Orta Asya'da gündemde kalmasına neden olmaktadır. Henüz istikrarı yakalayamayan Afganistan, Çin'in dış politikada problemi olan Uygur ve Radikal İslami Grupların yanı sıra uyuşturucunun odağı haline gelen Fergana Vadisi'ne sınırı olan Tacikistan, bütün bu

⁵⁶ Amanov, a.g.e., s.118.

⁵⁷ Amanov, a.g.e., s.119.

sorunlarla tek başına mücadele etmekte zorlanmaktadır. Nitekim bu bağlamda 11 Eylül sonrası Orta Asya’da yaşanan gelişmeler Tacikistan’a yardım niteliği taşımaktadır. Bunun nedenlerine baktığımızda tüm Orta Asya coğrafyasının ve yakın ülkelerin bölge istikrarına vurgu yapmaları ve bu konuda terörizme karşı mücadeleye girişmeleri Tacikistan dış politikasının istediği türden politikaları yansıtmaktadır. Aynı şekilde ABD’nin ısrarla terör karşıtı müdahalesi ve birçok ülkenin bu konuda ABD’ye destek vermesi de Tacikistan için aranan fırsatı vermektedir. Bunu iyi değerlendirerek bölgede istikrar için mücadeleye girişen Tacikistan ABD ile ilişkilerini terör ağırlıklı olsa da geliştirmeye başlamıştır. Orta Asya’nın bu “kara delikli” denilebilecek ülkesi terörle mücadele adına ABD ile ilişkilerini derinleştirmeye başlamıştır. ABD’nin terörle mücadele konusunda ABD’ye bölgede en çok destek veren ülke konumundadır. Bu konuda iki ülke arasındaki ilişkiler öncelikli olarak askeri işbirliğine dayanmıştır. ABD, Tacikistan’ın sınır güvenliğini sağlaması ve uyuşturucu trafiğini önlemesi gerektiğini her fırsatta dile getirmektedir. *“NATO, terörle mücadele ve Afganistan’da istikrarın sağlanması konusunda Tacikistan’ı güvenilir bir ortak olarak görmektedir. ABD, Tacikistan’a sınır güvenliği ve uyuşturucu karşıtı programlar konusunda destek olmak amacıyla 14 Milyon Dolar vermeyi kabul etti”*.⁵⁸ Bunun yanı sıra ABD askerleri sınır bölgesindeki Tacik askerlerine hem maddi destek vermeyi hem de bu askerleri eğiteceğini de taahhüt etmiştir.

ABD ile Tacikistan arasındaki bu gelişmeler meyvesini vermeye başlamış, Tacikistan giderek Rusya’nın etkisini iyiden iyiye kırmıştır. Bu konudaki açık kanıt ise Rusya ile Tacikistan ve ABD ile Tacikistan arasında yaşanan gelişmeler olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Rus askerleri Tacik askerleri ile Afgan sınırında konuşlanmış ve bu sınırda Rus askeri üssü kurulmuştu. Rus askerleri bu üssü parasız olarak kullanmaktaydı. Aynı şekilde Tacikistan, ABD’nin Orta Asya’da askeri üssünün olmadığı bir ülkeydi. Ancak 11 Eylül sonrasında terör ortak payda haline gelmiş ve ABD Tacikistan’da askeri üs talebinde bulunmuştur. Bu talep Tacikistan tarafından yerine getirilerek askeri üslerini ABD savaş uçaklarına açmıştır. Bu üsleri

58 Blue World, “ABD Deniz kuvvetleri Tacikistan’a Terörle Mücadelesinde Yardım Ediyor”, çev. Ayşe Korkmaz, Stratejik Gündem, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=9898>, 26 Ocak 2007, erişim: 23.04.2008

parasız kullanan Rusya'dan ise artık üsleri kullanımı karşılığında para talebinde bulunulmuştur. Bu şaşırtıcı gelişme bölge uzmanları tarafından Rusya'nın bölgede her geçen gün etkisini yitirdiğini, ABD'nin ise bölgede etkinlik sahasını genişlettiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu dönemde ABD Dış İşleri Bakan yardımcılarında Elizabeth Johns'un, *"Afganistan'daki çatışma bittikten sonra Orta Asya'dan çekilmeyiz. Orta Asya ülkelerinin, terörizm mücadelemize verdikleri destek oranında bizde onların toplumlarını reforma etmeklerine yardımcı olmak istiyoruz"*.⁵⁹ Bakan yardımcısının sözleri ABD'nin bölge ve Tacikistan stratejileri açısından bölgede kalıcı olma niyetini ortaya koymuştur. Tacikistan'da ABD'nin bölge politikalarına destek vererek, bu ülkeyle ilişkilerine verdiği önemi açıkça her fırsatta dile getirmektedir.

3.3. EKONOMİ: DIŞ YARDIMLAR

3.3.1. Kredi Şeklindeki Dış Yardımları:

Amerika Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, bölge ülkelere yönelik dış politikalar üretmeye başlamıştır. ABD, bölge üzerinde etkinlik kurabilmek ve hem siyasi hem de ekonomik hedeflerini gerçekleştirebilmek adına, bölgedeki ülkelerin zayıf ekonomilerini gözden hiçbir zaman kaçırmamıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen dış yardımlar, daha ziyade ekonomik eksenli yardımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ABD'nin, bölgede var olan çıkarlarına ulaşabilmesinin en önemli sacayağını oluşturan ekonomik yardımlar, böylece ABD'nin sık sık başvurduğu bir yöntem haline dönüşmüştür. 1990'lı yılların ilk yarısında, Başkan Clinton döneminde, çıkartılan Özgürlükleri Destekleme Yasası ABD Hükümetinin Orta Asya'ya yapılan dış yardımlarının artmasına neden olmakla birlikte; 1990'lı yılların son döneminde 2,5 Milyar Dolar seviyesinin üzerine çıkmasına ve bölge ülkeleri için devasal dış yardımların alınmasına neden olmuştur. Planlı ve kademeli

⁵⁹ "Orta Asya Üzerine Rus-ABD Nüfuz Mücadelesi Başladı", *Zaman Gazetesi*, 26 Aralık 2006.

bir şekilde arttırılan bu dış yardımlar iki farklı bir yöntemle bölge ülkelerine yapılmaktaydı: İlk olarak, dolaylı bir şekilde sayabileceğimiz yardımlar olmakla beraber, bu yardımlar bir kredi şeklindeydi. Bu krediler içerisinde “*Ticari Finansman ve Sigortacılık*” olarak adlandırılan ve daha ziyade bölgede yatırım yapacak Amerikan şirketlerini teşvik etmek ve desteklemek maksadıyla oluşturulan birinci çerçeve kapsamında, ABD İhracat-İthalat Bankası (Eximbank) kredileri ve teminatları, Deniz Ötesi Özel Yatırım Şirketi (OPIC) kredileri, ABD Tarım Bakanlığı (USDA) satış ve hibeleri ile ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) kredileri yer aldı”.⁶⁰ Bu kredi niteliğindeki yapılan yardımlardan en büyük payı, o dönemde Rusya’ya yakınlığı daha fazla olan Kazakistan almıştır. Kazakistan’ın bölgenin lokomotifini sayılabilecek bir güce sahip olması, ABD’nin bu ülkeye öncelik vermesinin en önemli nedenlerinden birisidir. İkinci neden, ABD Hükümeti, Kazakistan’a yatırım yapacak olan ABD Şirketlerine ve ABD’ye yaklaşmasını sağlamak üzere Kazakistan hükümetine bu önceliği tanıyarak biraz olsun Kazakistan’ın Rusya’dan uzaklaşarak kendi yanında yer almasını istemekteydi. Bu politikayla bölgede diğer ülkeler üzerinde etkili olmanın yollarını aramıştır. Yapılan dış yardımlardan Kazakistan’dan sonra en çok faydalanan ülkeler ise sırasıyla Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmuştur.

Tablo. 3.1.: ABD’nin Orta Asya Ülkelerine 1992- 2002 tarihleri Arasında Yaptığı Yardımlar (Milyon Dolar)

ÜLKELER	1992-2000	2001	2002
Kazakistan	721.74	71.5	81.6
Kırgızistan	497.92	40.6	49.0
Özbekistan	233.59	55.9	161.8
Tacikistan	292.2	56.4	85.3
Türkmenistan	187.57	12.2	16.4
Toplam	1933.02	244.2	408

Kaynak: Mehmet SEYFİOĞLU-Çiğdem TUNÇ, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, C.9/Sayı 3 (Sonbahar 2003), s.15.

⁶⁰ Erhan, a.g.m., s. 4-5.

Tablo 3.1.'den de anlaşılacağı üzere ABD Orta Asya ülkelerine yaptığı dış yardımlarda, bu ülkelerin bağımsızlığından 11 Eylül'e kadar geçen sürede (1992-2000) ortalama olarak aynı miktarlarda seyrederken, 11 Eylül sonrasında bu rakamlarda bir artış gözlemlenmektedir. 11 Eylül sonrası bu artışı getiren en önemli faktörse terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen güvenlik yardımları gelmektedir.

3.3.2. Doğrudan Dış Yardımlar

ABD'nin Orta Asya ülkelerine yaptığı dış yardımlar 1990 ve 2000 yılları arasında hızla artmakta ve yatırımlar desteklenerek bu coğrafya ABD şirketleri için cazip hale getirilmeye çalışılmaktaydı. ABD'nin Orta Asya ülkelerine yaptığı yardımların ikinci sacayağını ise, bu ülkelere yapılan doğrudan yardımlar oluşturmaktadır. Bu ikinci yardım paketi ise kendi içerisinde iki alt başlığa ayrılmakla birlikte, bunlar Özgürlükleri Destekleme Yasası kapsamına giren ve Özgürlükleri Destekleme Yasası kapsamına girmeyen şeklinde tanımlanmaktaydı. Bunlardan ilki Özgürlük Desteği Yasası kapsamında olan USAID ve çeşitli ABD Bakanlık ve Ajansların yardımları şeklindeydi. Bu ilk alt başlıkta bulunan yardımların alanlarını teşkil eden konuların bazıları şunlardı: Demokratik reform; Zirai teknik yardımlar; Silahlanmanın önlenmesi girişimleri; Suç örgütlerine karşı eğitim; Ekonomik yeniden inşa ve mali reform; Öğrenci-memur mübadelesi ve eğitimi; Nükleer reaktörlerin güvenliği; Sağlık; Enerji etkinliği ve pazar reformu; Gıda sistemlerinin yeniden inşası; Konut sektörü reformu; Özel sektör girişimleri; Barış Gönüllüleri'nin faaliyetleri; Ticaret bilgilendirme hizmetleri; Çevre politikaları ve Teknolojisi; Amerikan ticaret hizmetleri; Ticaret hukuku geliştirme programıdır. ABD'nin bu beş Orta Asya ülkesine, birinci kapsamda harcadığı toplam para miktarı 600 Milyon Doları aşarken; bu yardımlardan en çok faydalanan ülkelerin başında Kazakistan gelmekteydi. Buna göre Kazakistan 311,57 Milyon Dolarla birinci sırada yer alırken, bu ülkeden sonra ikinci sırada 159,87 Milyon Dolarla Kırgızistan gelmekteydi. Özbekistan 106,23 Milyon Dolarla payına düşeni üçüncü sıradan

alırken, 54,36 Milyon Dolarla Tacikistan ve 50,23 Milyon Dolarla Türkmenistan bu ülkeleri takip etmekteydi.⁶¹

3.3.3. Dolaylı Dış Yardımları

ABD'nin Orta Asya ülkelerine yardımlarının ikinci kapsamını oluşturan ve Özgürlükleri Destekleme Yasası kapsamına girmeyen yardımlar oluşturmaktaydı. Bu yardımları ise şu şekilde sıralayabiliriz: Enerji Bakanlığı üzerinden verilen nükleer enerjinin ve silahların kontrolü konusundaki yardımlar; Dışişleri Bakanlığı'nın Uluslararası Askerî Değişim ve Eğitim ve Silahsızlanma yardımları; ABD Savunma Bakanlığı üzerinden verilen Ortaklaşa Tehdit Azaltma Programı yardımları; Tarım Bakanlığı kanalıyla verilen gıda yardımları şeklindeydi. 11 Eylül olaylarının yaşanmasının ardından 2002 ve 2005 yılları arası yardımlar yapılmıştır. Bu beş Orta Asya ülkeleri arasında bu kapsamdaki yardımlardan en çok faydalanan ülke ise 253,72 Milyon Dolarla Kırgızistan olmuştur. Bu ülkeyi ise sırasıyla 230,34 Milyon Dolarla Kazakistan, 183,47 Milyon Dolarla Tacikistan, 111,23 Milyon Dolarla Türkmenistan ve 45,81 Milyon Dolarla da Özbekistan takip etmekteydi.⁶²

3.3.4. Uluslararası Örgütler Aracılığıyla Yapılan Dış Yardımlar

ABD'nin Orta Asya ülkelerine yaptığı yardımlar sadece kendi imkânlarıyla sağladığı ve yukarıda sıraladığımız yardımlarla sınırlı kalmamıştır. Bunların yanı sıra Clinton yönetimi, 1990'lı yıllar boyunca Uluslararası Örgütler aracılığıyla da bu ülkelere yardımlar yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Buna göre, Dünya Bankası'na bağlı ve onun kanatları altındaki Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Kalkınma Örgütü (IDA) ile Avrupa Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) nezdinde girişimlerde bulunarak, bu Uluslararası ve Mali Örgütlerin, bu örgütler aracılığıyla Soğuk savaş sonrası dağılan SSCB'nin diğer eski

⁶¹ Erhan, a.g.m., s.5

⁶² Erhan, a.g.m., s. 6

Cumhuriyetlerine yardımlar yapılamaktaydı, Orta Asya Cumhuriyetlerine de krediler açmalarını sağlamıştır. IBRD kriterlerinin altında bir fakirlik düzeyinde bulunan Tacikistan Dünya Bankası'nın sadece IDA kredilerinden yararlanırken, diğer dört Orta Asya ülkesi IDA ve IBRD fonlarının ikisinden birden yararlandılar. Bu çerçevede 2007 yılında Kazakistan'a 2 milyar 875 Milyon Dolar, Kırgızistan'a 750 Milyon Dolar, Özbekistan'a 634 Milyon Dolar, Tacikistan'a 250,3 Milyon dolar ve Türkmenistan'a 10,5 Milyon Dolar Dünya Bankası kredisi açıldı.⁶³

3.3.5. İsrail Aracılığıyla Yapılan Dış Yardımlar

ABD Orta Asya ülkelerine müttefiki İsrail vasıtasıyla da yardımlarına devam etti. Mart 1991'de, Orta ve Doğu Avrupa'da ekonomik reformları ve demokratik reformları desteklemek maksadıyla kurulan EBRD ise 31 Aralık 1998'den itibaren, Kazakistan'a 364 Milyon ECU (Avrupa para birimi), Kırgızistan'a 136 Milyon ECU, Özbekistan'a 394 Milyon ECU, Tacikistan'a 13 Milyon ECU ve Türkmenistan'a 126 Milyon ECU'lük kredi verdi. Son olarak, ABD yönetimi, ABD-İsrail Ortak Kalkınma Programı (CDP) çerçevesinde de Orta Asya ülkelere yardım yaptı. 1988'de ABD'nin desteğiyle, İsrail'in gelişmekte olan ülkelere teknik yardım yapabilmesi için kurulan CDP bünyesinde toplanan fonların üçte ikilik kısmını USAID, üçte birini ise İsrail Dışişleri Bakanlığı Kalkınma Destek Birimi (MASHAV) sağlamaktaydı. 1999 mali yılı itibarıyla 1.7 Milyon Dolarlık bir bütçeye sahip olan CDP kapsamında, Orta Asya ülkelerinde tarımsal sektöründe çalışanların İsrail'de uzmanlık kurslarına katılımı sağlandı. Ayrıca tüm bölge ülkelerinde yerinde kurslar düzenlenirken, Kazakistan ve Kırgızistan'da tarımsal ticaret merkezleri kuruldu. Yine ABD'nin mali desteğiyle 1985'te kurulan ABD-İsrail Ortak Kalkınma Araştırma Programı (US-CDR) çerçevesinde ise, 1992'den itibaren Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a yönelik çalışmalar başlatıldı. Asıl olarak kurak toprakların tarımsal üretime açılabilmesi ve sulama tekniklerinin geliştirilmesi konularında projelerin yürütüldüğü CDR kapsamında bu

63 Erhan, a.g.m., s.6-7

Ülkelerin araştırmacılarına İsrail araştırma enstitülerinde eēitim bursları verildi.⁶⁴ Bu yardımlar 2000’li yıllara kadar hızla artarken 11 Eylül 2001 tarihinden sonra yeni bir ivme kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten önce, daha ziyade bu ülkelerin kalkınmasını ve gvenliēini saēlamak amacıyla yapılan dış yardımlar, bu tarihten sonra ABD’nin bu bölgedeki gerek askeri ve gerekse Amerikan şirketlerinin kalıcılıēını ve gvenliēini saēlama şekline dönüşmekteydi. Fakat her iki şekilde de bu yardımlar hem Orta Asya lkelerinin kalkınmasına hem de ABD’nin bölgedeki çıkarlarına hizmet etmesi açısından önemli kilometre taşlarından biriydi. Böylece çıkar ortaklıēı artmaya başlamış ve ABD ile bu ülkeler arasındaki ilişkilerde önemli bir gelişme saēlanarak ciddi anlamda mesafeler kaydedilmiştir.

⁶⁴ Erhan, a.g.m., s.7.

BÖLÜM IV

ENERJİ: ENERJİ NAKİL SORUNU

4.1. ENERJİ KAYNAKLARI VE ORTA ASYA

Günümüz uluslararası literatürde en çok karşılaşılan ve üzerinde sıkça tartışılan kavramlardan bir tanesi de “enerji”dir. Teknolojik gelişimin bir parçası haline gelen enerji sektörü artık ülkeler için vazgeçilmez bir hayat standardına dönüşmüş durumdadır. Enerji, hızla ilerlemekte olan teknolojik gelişmelerin aranan unsurlarının başında yer almaktadır. Bu nedenle teknoloji yarışında yaşanan rekabet, buna paralel olarak enerji sektöründe de yaşanmaktadır. Bilindiği üzere 19.yüzyıl sonlarında yaşanan “Sanayi Devrimi” ile birlikte enerji önemli bir konuma gelmiştir. Sanayi devrimi sonrası ülkelerin birer birer teknolojiye ağırlık vermek suretiyle modern sanayiye kavuşma istekleri enerjinin talebini arttırmıştır. Nitekim yeryüzünün en büyük felaketlerinden biri olan Birinci Dünya Savaşı enerji kaynaklarının etrafında toplanarak meydana gelen savaştır. Soğuk Savaş boyunca Petrol rezervleri dünya devletleri için büyük önem arz etmiştir. Nitekim 1970’li yıllarda yaşanan birçok gelişmenin ana unsuru petrol krizi ve yükselen petrol fiyatları olduğu bilinmektedir. Bu dönemde ağırlık noktasını Orta Doğu ülkelerinin oluşturduğu petrol rezervleri Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Orta Asya’da yeni devletlerin kurulması ile açılım sağlayarak rezerv sahasını genişletmiştir. Petrolün yanı sıra Orta Asya’da var olan doğalgaz da artık gün yüzü görmesi ile petrol ve doğalgaz ikilisi daha fazla taleple karşılaştılar. Bu gelişmeler enerji sektörüne olan yatırımları hızlandırmış ve enerji kaynaklarına olan yönelimi arttırmıştır. İşte bu noktada Orta Asya’da bu gelişmelerden nasibini almış bulunmaktadır. Orta

Asya'daki enerji kaynaklarının çokluğu bu coğrafyanın önemini bir kat daha arttırmıştır. Petrol ve doğalgazı günümüz dünyasında önemli kılan sebepleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz¹:

- i. Teknolojik gelişimlere zemin hazırlaması
- ii. İnsan hayatını kolaylaştırması ve yaşam standartlarını yükseltmesi
- iii. Yeni sanayi dallarının kurulmasını sağlaması ve istihdamı arttırması
- iv. Bu kurulan sanayi dalları arasında işbirliği ve dayanışma fikrini yaygınlaştırarak ve kuvvetlendirerek genel olarak üretilen mal ve hizmetlerin kalitesini yükseltmesi
- v. Doğrudan petrol ve doğalgaz endüstrisinin ihtisaslaşma ve işçiliği sayesinde milli gelirleri arttırması
- vi. Bu endüstrinin aracılığıyla yeni makamlar ve yeni piyasaların ortaya çıkmasına yol açması gibi bazı etkenler petrol ve doğalgazın insan hayatındaki yerini aldığıının en önemli kanıtıdır.

Son dönemlerin vazgeçilmezi olan doğalgaz ve petrol devletlerin teknolojik gelişimlerin yanı sıra refah düzeyleri ve yaşam standartları açısından da bir gösterge haline dönüşmüş durumdadır. Devletler bu iki enerji kaynağına ulaşmanın ve elde etmenin amansız mücadelesini vermektedir. Bu rekabetten en çok faydalanan devletler ise bilindiği üzere enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerdir.

1 Yelena İ.Urazova- Elif Hatun Kılıçbeyli, "Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa Birliği: Enerji ve Ekonomi İşbirliği", *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s. 243.

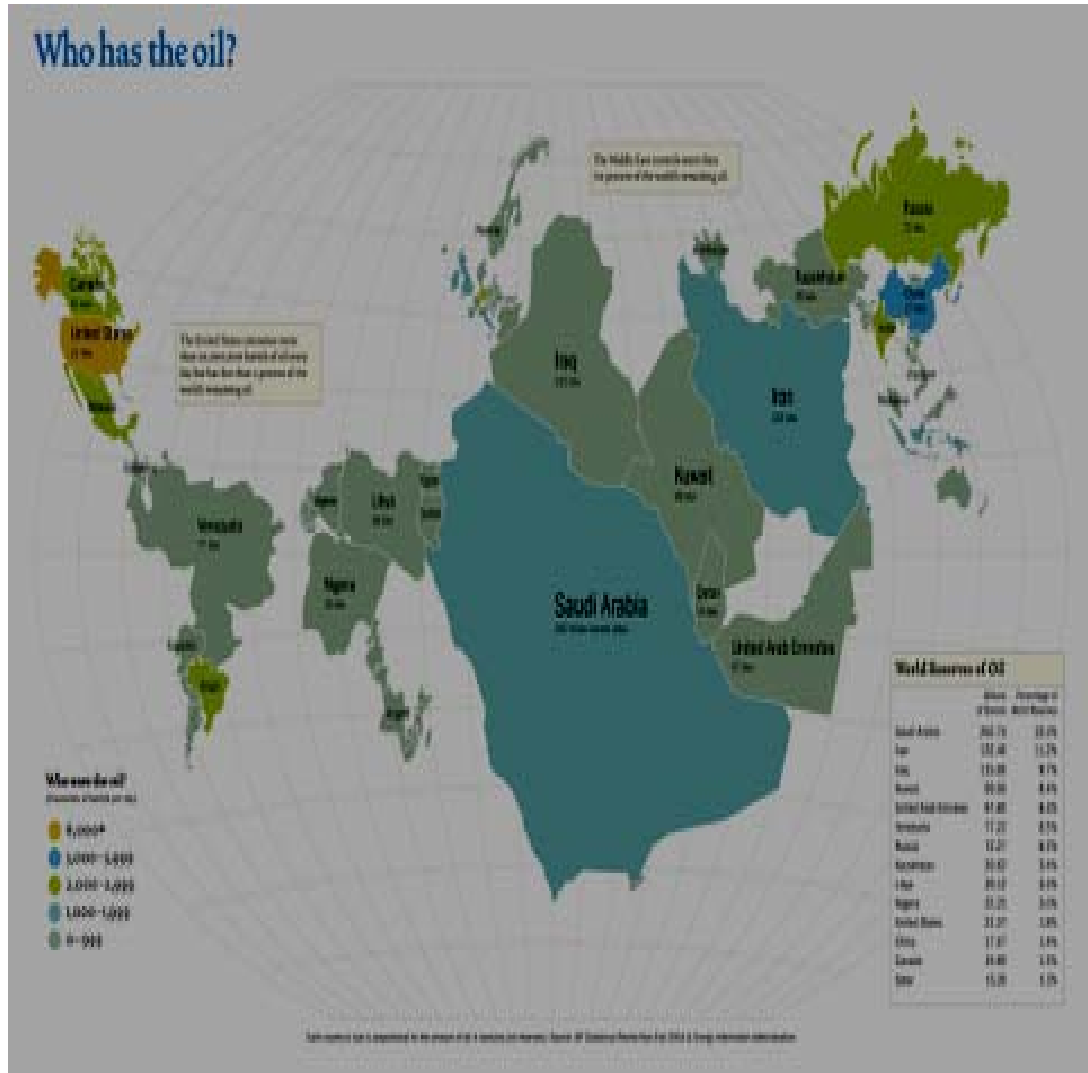
Şekil 4.1: 2007 Yılı Doğalgaz Rezervlerinin Coğrafik Dağılımı

Kaynak: “Who has the oil?”, WEC-Survey of Resources 2007, Energy Bulletin, <http://www.energybulletin.net/37329.html>, erişim: 28.05.2008.

Şekil 4.1 ve 4.2’, 2007 yılında petrol ve doğalgaz rezervlerinin coğrafik dağılımı gösterilmiştir. Bu dağılıma göre Orta Doğu coğrafyası petrol rezervleri açısından en yüksek rakamlara sahiptir. Doğalgaz rezervleri açısından değerlendirildiğinde Orta Doğu coğrafyası ile Orta Asya coğrafyası eşit rezervlere sahip gözükmemektedir.

Şekil 4.2: 2007 Yılı Petrol Rezervleri Coğrafik Dağılımı

Kaynak : “Who has the oil?”, WEC-Survey of Resources 2007, Energy Bulletin, <http://www.energybulletin.net/37329.html>, erişim: 28.05.2008.

Tablo 4.1. Dünya Yakıt Rezervleri’ni göstermektedir. Tablo 4.1’i incelediğimiz takdirde Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğalgaz rezervleri belirgin halde göze çarpmaktadır. Bu tabloya göre Orta Asya’nın sahip olduğu doğalgaz rezervleri diğer coğrafyalardan daha fazladır. Aynı şekilde petrol rezervleri açısından da hatırı sayılır bir rezerv oranına sahiptir. Dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık 1/3’ünden fazlası bu coğrafyada bulunmaktadır. Orta Asya coğrafyası enerji sektöründe doğalgazın ön plana çıkmasıyla birlikte önemini arttırmıştır. Tablodan anlaşılacağı üzere diğer enerji sektörlerinde de azımsanmayacak bir yere sahiptir.

Tablo 4.1. : 2007 Yılı Verileri İle Dünya Yakıt Rezervleri

	Petrol	Doğalgaz	Kömür (Milyar Ton)	
Bölge	Milyar Ton	Trilyon m3	Taşkömürü	Linyit
Kuzey Amerika	8,3	7,6	130,2	137,6
Orta ve Güney Amerika	13,7	7,3	7,2	14
Avrupa	3,6	4,9	47,5	77,9
Orta Asya Ülkeleri	9,1	56,1	97,4	132,6
Ortadoğu	93,3	55,9	1,7	
Afrika	10	11,2	55,2	0,2
Asya ve Okyanusya	5,9	12,3	189,3	103,1
TOPLAM DÜNYA	142,9	155,1	519,1	465,4

Kaynak: Abdulkadir Özdebak, “Sanayide Enerjinin Verimli Kullanılması”, VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, ed., Abdulkadir Özdebak İstanbul: UTES, 2008, İstanbul, 17-19 Aralık 2008, s.2.

Avrupa’nın sahip olduğu sınırlı doğalgaz ve petrol rezervleri bu enerji kaynaklarını ithal etmeye itmektedir. Avrupa’nın gelişmiş ülkeleri enerjiye olan ihtiyacı bu talebi arttırırken sınırlı kaynakların varlığı Avrupa’yı yeni enerji kaynaklarına yöneltmektedir. Aynı şekilde teknolojide hızla ilerleyen Kuzey Amerika’nın (ABD başta olmak üzere) yetersiz enerji kaynaklarına sahip olması, Kuzey Amerika’yı da yeni enerji kaynakları arayışına yöneltmektedir. Nispeten diğer coğrafyalar kendilerine yeter denilebilecek rezervlere sahipken, Avrupa ve Kuzey Amerika Kıtası’nın enerjiye olan ihtiyacı her geçen gün artmakta, bu durum Orta Doğu ile Orta Asya ülkelerinin faydasına olmaktadır. Bu coğrafyalara yeni yatırımların gelmesi ise ekonomik değerlere katkı sağlamaktadır.

Dünya Birincil Enerji Arzı içinde petrolün payı %34.3, kömürün %25.1, doğalgazın ise %20.9 olmuştur. Nükleer ve hidroelektriğin payları ise sırasıyla %6.5 ve %2.2 gibi düşük oranlarda gerçekleşmiştir. 1973- 2007 arasında dünya birincil enerji arzında, petrolün payı %10,6 düşmüş, doğalgazın payı %5 ve nükleerin payı ise %5,6 artmıştır. Kömürün payında ise kayda değer bir farklılık olmamıştır. 2030 yılında; dünya birincil enerji arzının 16.500 milyon ton petrol eşdeğerine ulaşacağı ve bu arz içinde petrolün %35, doğalgazın %25, kömürün %21.8, odun, çöp, jeotermal, güneş, rüzgar vb. kaynakların %11,3 nükleerin %4.6, hidrolik kaynakların ise %2,2 pay alacağı tahmin edilmektedir.²

4.2. ENERJİ BORU HATTI STRATEJİLERİ

4.2.1. Orta Asya'da Enerji Rekabeti

Soğuk Savaş'ın sona ermesi yeni bir stratejik savaşın doğuşu anlamına gelmektedir. Hızla ilerleyen teknoloji bu stratejik savaşın odak noktasına oturmuş durumdadır. Buna göre teknolojide söz sahibi olmak isteyen ve bu yarışta geri kalmak istemeyen ülkeler teknolojinin gereksinimi olan enerji konusuna büyük önem vermektedir. Enerji, teknolojinin vazgeçilmezi haline gelerek, teknoloji yarışında en önemli unsuru olmuştur. Bu bilinçle yaklaşan ülkeler, modern ekonomiye sahip olabilme adına enerji kaynaklarına ulaşma ve onu temin edebilmenin mücadelesi içerisine girmiştir. 20. Yüzyılın başlarından itibaren ülkelerin, hem ekonomik hem de teknolojik anlamda, güçlenmesine en büyük katkı enerjiden gelmektedir. Özellikle 1.Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki ekonomik ve siyasal gelişmelerde çok önemli yeri bulunmaktadır. Enerji son dönemlerde modern ekonomilerin vazgeçilmezi haline gelirken; bu kaynakları elinde bulunduran ülkenin de modern teknolojiye sahip olmasına büyük katkılar yapmaktadır. *“Bu nedenle yeni sanayi dallarının kurulmasını sağlayarak, bütün sanayi dalları arasında işbirliği ve*

² Abdulkadir Özdebak, “Sanayide Enerjinin Verimli Kullanılması”, VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu, ed., Abdulkadir Özdebak İstanbul: UTES, 2008, İstanbul, 17-19 Aralık 2008, s.3.

*dayanışma fikrini yaygınlaştırarak ve kuvvetlendirerek genel olarak üretilen mal ve hizmetlerin kalitesini yükselterek, doğrudan petrol endüstrisinin ihtisaslaşma ve işçiliği sayesinde milli gelirleri arttırarak, yeni imkânlar ve yeni piyasaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır”.*³ Bu durum enerjinin, insan ve devletlerin hayatı için vazgeçilmez bir unsur haline geldiğini göstermektedir. Nitekim ülkelerde son dönemlerde varlıklarını daha müreffeh sürdürebilmek adına teknolojiye kapılarına açarken, bu teknolojinin lokomotifi olan enerjiyi temin için mücadele etmekten kendilerini alıkoyamamaktadırlar.

Enerjinin dünya teknolojisi ve ülkelerin ekonomileri için önem kazandığı bu dönemde, enerji kaynaklarının azlığı dikkat çekicidir. Sınırlı kaynakların oluşu, bu kaynakları elinde bulunduran ülke ve coğrafyaların dünya pazarlarındaki değerlerini her geçen gün arttırmaktadır. Bu bölgelerden olan Orta Asya ve ülkeleri Soğuk Savaş sonrasında kapalı ekonomilerini serbest piyasa koşullarına taşımanın ve dünya ile entegrasyonu sağlayabilmenin aracı olarak var olan enerji kaynaklarına önemli roller yüklemektedir.⁴ Özelde Batı dünyasının enerji konusundaki sıkıntılarını atmak için çeşitli arayışlar içerisinde olması Orta Asya’ya olan ilgiyi arttırmakla kalmamakta, aynı zamanda bu coğrafyadaki enerji mücadelesini beraberinde getirmektedir. Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığa kavuşmaları, hem Batı devletlerinin hem de bölgesel güçlerin bölgede bir arada faaliyet göstermelerine olanak sağladı. Bugün ABD, AB, Rusya, Çin ve İran başta olmak üzere değişik devletler bölgede “kazan-kazan” mantığıyla sağlıklı rekabet, etkileşim ve işbirliği içerisinde faaliyet gösterdiklerini iddia etmektedirler.⁵

³ Urazova- Kılıçbeyli, a.g.e., s. 243.

⁴ Bayram Güngör- Suat Hayri Şentürk, “Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.67.

⁵ Andrew C. Kuchins, “Alternative Futures for Russia to 2017 (CSIS Report)”, Rusya’nın 2017’ye kadar Alternatif Geleceği, November 2007.

Şekil.4.3. : Bölgelerarası Petrol Ana Ticaret Yolları

Kaynak: Necdet PAMİR, “Dünya Enerji Politikalar açısından Türkiye’nin Konumu ve BOP Çerçevesinde Ortadoğu- Kafkasya ve Orta Asya Enerji Politikaları”, *Doğu Karadeniz Bu Bölgesi Enerji Forumu*, ed. Elektrik Mühendisleri Odası, İstanbul: 07-08 Eylül 2007, İstanbul, s.29.

Şekil 4.3. petrolün üretilen ülkelerden hangi yollarla diğer ülkelere ulaştırıldığını göstermektedir. Görüleceği üzere ağırlıklı olarak Orta Doğu, Hint Okyanusu ve Orta Asya coğrafyasında görülmektedir. Aynı şekilde bu üretilen petrol ABD başta olmak üzere Avrupa, Çin ve Japonya gibi ülkelere ihraç edilmektedir. Petrolün ana nakil yollarını, bu ülkelere yapılan bağlantılar oluşturmaktadır. Ancak Orta Asya’da diğer ülkelere yapılmaya çalışılan nakil yollarıyla ana nakil hatlarda değişim yaşanacağı benzetilmektedir. Nitekim küresel ve bölgesel güçler arasında yaşanan mücadele bu durumun kanıtı durumundadır.

4.2.2. ABD'nin Enerji stratejileri

ABD, Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'ya, özelde ise Orta Asya'ya, büyük önem vermektedir. Aslında ABD'nin bu coğrafyaya önem vermesinin temel sebebi olarak enerji kaynaklarını almak eksik bir yaklaşım olacaktır. Zira ABD'nin jeopolitik çıkarlarını göz önüne aldığımızda, Rusya'nın jeopolitik çıkarlarıyla ters düştüğü ve bu nedenle de enerjinin yanı sıra bölgeye hâkim olacak bir Rusya'yı engellemeye çalıştığını görebiliriz. Her iki temel amacı yan yana başarabilmek adına, önce bu bölgeyi uluslararası ulaşımına açarak ve güvenliğini sağlamaya çalışarak işe başlamıştır. Bunu yaparken öncelikli olarak boru hatları projelerini kendi çıkarları doğrultusunda desteklemeye ve mümkün olduğunca Rusya'nın devre dışı kalacağı şekilde şekillendirmeye çalışmıştır. Aksi halde yıllardır Rusya'da var olan doğalgaz hatları devreye girdiğinde ve enerji kaynaklarının Rusya'nın planladığı şekilde gerçekleştiğinde, Rus topraklarından geçip Karadeniz'deki Novorosiski'ye gitmesi halinde, Rusya hem Batı'yı kendine bağımlı hale getirecek hem Orta Asya ülkeleri üzerindeki nüfuzunu arttıracak hem de ABD'ye karşı siyasal bir üstünlük sağlayacaktı. Bu durumun gerçekleşmesiyle birlikte ABD'nin Orta Asya politikası "hayal" olabilirdi. Aksine boru hatları ABD'nin tasarladığı gibi Hazar denizini aşarak Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Akdeniz'e, buradan Batı'ya ulaşması ile Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint okyanusuna ulaşması, ABD'nin Orta Asya coğrafyasındaki ulaşımı kolaylaştırdığı gibi bu bölgede elini Rusya ve diğer bölgesel güçler karşısında güçlendirmiş olacaktı.

ABD'nin Orta Asya'daki enerji dolaşımını istediği gibi yönlendirmesinde iki devlet ön plana çıkmaktaydı. İlk olarak Azerbaycan: Orta Asya ve Hazar denizinden enerjinin Batı'ya aktarılmasında kilit rol oynayan bu ülke, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı Projesini kabul ederek ABD'nin ilk etaptaki Boru Hattı planlarını gerçekleştirmiştir. Aksi halde Azerbaycan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi'ni kabul etmeseydi, ABD Orta Asya'daki etkinliğini terk etme riski ile karşı karşıya kalabilirdi. Rusya'nın ısrarlı baskılarının sonuçsuz kalması, ABD'nin Orta Asya'daki politikasının hayata geçmesinde önemli bir rol oynamıştır. İkinci etap proje olan ve Afganistan'ın projenin kalbinde yer aldığı Trans-Afgan Boru Hattı'dır.

Bu projede önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Afganistan operasyon düzenlemesi ve kendi denetiminde yeni bir Afgan hükümeti kurması, bu projenin gerçekleştirilmesindeki ilk adım olarak değerlendirilebilir. Daha sonra projenin hayata geçirilmesi adına Orta Asya ülkeleri ve bölge ülkeleri ile, özellikle Hindistan ve Pakistan'la anlaşmalar sağlanması, bu projenin ABD için önem arz ettiğinin bir göstergesidir.

ABD'nin Orta Asya'ya ilgisini çekmesini sağlayan konuların başında, yukarıda değinildiği gibi, enerji konusu ilk sırada gelmektedir. Enerji konusunda diğer ülkelere karşı elde edeceği üstünlük bir noktada bu bölgede ortaya çıkan güvenlik ve siyasal boşluğunda ABD tarafından dolduracağı kanısını uyandırmaktadır. Ancak ABD'nin enerji kaygılarını ve stratejilerini yalnızca bu etkenler oluşturmamaktadır. Bunların yanı sıra Amerikan enerji şirketlerinin ABD hükümetleri üzerindeki baskılarını da unutmamak gereklidir.

1990'lı yılların ortasına gelindiğinde ABD'nin Rusya karşısında Orta Asya'ya yönelik pasif dış politikalar üretmesini acımasızca eleştiren Amerikan Enerji Şirketleri, ABD'nin bu bölgede daha aktif bir rol üstlenmesini ısrarla vurgulamaktaydılar. Bununla birlikte *“1995 başlarında ABD'nin büyük şirketleri Hazar'daki çıkarlarını genişletmek amacıyla Özel Dış Ticaret Petrol Şirketleri Grubu'nu kurmuşlardır. Bu grubun içinde Unocal vardı. 1995 ortasında ABD Ulusal Güvenlik Konseyi danışmanı Samuel Berger'le birkaç devlet kurumu ve CIA'nin de dahil olduğu bürolar arası bir komite oluşturulmuştur”*.⁶ Bu oluşumların ardından ABD Hükümetleri ile Amerikan Petrol Şirketlerinin Hazar'daki stratejik çıkarları giderek büyümeye başlamış, bu büyümenin etkisiyle Rusya'nın enerji politikaları dışlanmaya başlanmıştır. Sonuç olarak ABD, enerji güvenliğini sağlama konseptinin önemli bir parçası olan kaynak çeşitliliğini arttırmak adına, Orta Asya petrol ve gazını Rusya'nın etkisi olmadan alabilmek için projeler geliştirmekte ve enerji rekabetinde önemli bir rol üstlenmeye çalışmaktadır.

⁶ Mehmet Atay, “ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Jeopolitik Santranc”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, c.I/ sayı 1 (2004), s.42.

4.2.3 Rusya'nın Enerji Stratejileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da birçok devlet bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak burada dikkat çekici olan, Rusya'nın SSCB'nin kalıntıları üzerinde tekrar hâkimiyet kurma çabasıdır. Rusya 1990'ların başında Batı'ya yanaşma girişimlerinde bulunsa da çok fazla zaman geçmeden, Batı'dan istediğini alamamış ve gözünü tekrar Avrasya coğrafyasına çevirmiştir. “Avrasyacılık” kavramı etrafında toplanan bu düşünce, Orta Asya coğrafyasındaki ülkelerin hamiliğini üstlenmeye çalışmak ve bu coğrafyayı kendi “arka bahçesi” olarak görmeye çalışmaktır. Ancak 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde bu bölgede başat güç olabilmek için mücadele verirken, ABD ile Çin'in devreye girmesi, Rusya'nın elini zayıflatmıştır. Rusya, bölgedeki etkinliğini tekrar arttırabilmek için elindeki, beklide en iyi kozu olan enerji ve enerji hatları kartlarını açmaya başladı. ABD'nin Rusyasız bir enerji koridoru oluşturma çabalarına Rusya karşı atağa geçerek var olan enerji hatlarını devreye sokmaya başlamış, bununla beraber ABD'nin projelerine alternatifler üretme girişimleri devam etmiştir. Böylece Rusya Orta Asya'daki sınırların kontrolünü elinde tutmaya, Rusya'dan geçen boru hatları ile Hazar enerji kaynaklarının akışını kontrol etme çabasıdır.⁷

Rusya'nın çabaları ilk etapta boru hatlarını kendi toprakları üzerinden geçirmeye çalışmaktaydı. Rusya'nın bu boru hatlarını kontrol etmeye çalışması Çeçenistan Savaşı nedeniyle tehlikeli olarak algılanmıştır. Rusya'nın öne sürdüğü bu projenin önemli bir ayağı Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alan Çeçenistan'ın başkenti Grozni, (yeni adı Covharkale) den geçmekteydi. Grozni'nin Sovyetler döneminden beri önemli bir merkez olması⁸ ve bu dönemde Grozni'nin Çeçen savaşı nedeniyle güvensiz durumda bulunması Rusya'nın bu düşüncesini olumsuz etkilemiştir. “*Rusya'nın desteklediği Kuzey Rotası petrol ve doğalgazın boru hatlarıyla Kafkaslar üzerinden Rusya'nın Karadeniz'deki Novorosisk Limanına*

⁷ Atay, a.g.m., s.44.

⁸ Necdet Pamir, “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu*, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006., s.3.

pompalanmasını, oradan tankerlerle İstanbul Boğazı yoluyla Avrupa'ya sevk edilmesini hedeflemektedir. Kuzey Rotasının ikinci alternatifi ise Boğazlar yerine Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden geçerek Avrupa'ya ulaşacak bir boru hattıdır. Bir diğer rota ise Kafkaslardan Gürcistan'ın Supsa Limanı'na uzanan boru hattıdır".⁹ "16 Mart 2007'de Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan, Rus petrolünü dünya pazarlarına Boğazları by-pass ederek ulaştıracak Burgaz-Dedeagaç projesi için Atina'da bir anlaşma imzaladılar. Proje gerçekleştiğinde, Rusya'nın Novorossiysk limanı üzerinden tankerlerle Bulgaristan'ın Burgaz limanına taşınacak olan petrol, Burgaz ile Yunanistan'ın Dedeagaç (Alexandroupolis) limanı arasına dönecek bir boru hattıyla Ege denizine ulaşacak. Yılda 15-35 milyon ton petrol taşıyacak olan boru hattı, Yunanistan'a ton başına bir dolarlık transit ücreti kazandıracak".¹⁰ Bu projelerin yanı sıra diğer bir proje ise, Rusya'nın Kazakistan ve Türkmenistan ile anlaşarak Orta Asya coğrafyasındaki doğalgaz ve petrol kaynaklarını Rusya üzerinden Batı'ya taşınmasını planlayan "Hazar Yanı Projesi"dir.¹¹

2000'li yıllardan önce Yeltsin'in Orta Asya'ya yönelik gevşek politikaları, buna karşın ABD'nin daha ciddi adımlar atarak Orta Asya'ya yönelmesi bir anlamda Rusya'yı Orta Asya enerji koridorunda geri planda bırakmıştır. Ancak 2000'li yıllarla beraber Orta Asya politikasında yeni açılımlar belirleyen Rusya, bölge ülkelerine daha yakın olabilmek ve "enerji oyunun da" geri kalmamak için Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la çeşitli anlaşmalar sağlayarak enerji akışını Batı'ya kendi topraklarından geçirme mücadelesi vermektedir. "*Rusya, 1990'lı yıllarda Orta Asya'da Çin ile yakın işbirliğine girerek, bölgede tek başına olmadığını kabul etti, etkinliğini sorgulayan Batı ülkelerine karşı bir müttefike ihtiyacı olduğunu gösterdi.*"¹² Ayrıca ABD politikalarının direncini kırabilmek adına yanına güçlü bir ülke almayı başaran Rusya, Çin'le bölgesel işbirliği içerisine

⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Petrol ve Doğalgaz Hatları",

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/pdgb.doc>, 2006, erişim: 19.09.2007.

¹⁰ Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, "Avrasya'da Enerji Taşımacılığı Rekabeti", *ABD Bülteni- Son gelişmeler*, (31 Mart 2007), s.1.

¹¹ **Oliver Roy**, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların Yeniden İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s.12.

¹² **Anar Somuncuoğlu**, "Orta Asya'da 'denge oyunu'", *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 194 (2007), s.36.

giderek enerji akışının yönünü Çin desteği ile kendi lehine çevirmeye çalışmaktadır. 1990'lardaki pasif politikaların ardından Putin'le yeni bir boyut kazanan enerji politikaları ve projeleri ile Avrupa'ya giden hatlar ve kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurma çabasında, ABD'yi dengelemeye çalıştığı görünmektedir.¹³

4.2.4. Çin'in Enerji Hamleleri

Çin'in son dönemlerdeki büyüme hızı, doğal kaynaklara ve ham maddelere olan ihtiyacını hayati boyutlara çıkarmıştır. Bu nedenle Çin, enerji konusuna daha çok eğilim göstermektedir. Zira 1985 ile 2000'li yıllardaki büyüme hızı ve sonrasında bu trendi devam ettirme eğilimi Çin'in enerjiye ciddi anlamlar yüklemesini beraberinde getirmiştir. *“Bu da Çin'in özellikle Avrasya'ya ham madde, doğal kaynaklar ve gıda açısından ihtiyaç duyması anlamına [gelmektedir]. Böylece, Çin'in Rusya ve Orta Asya'ya olan ilgisi[ni] arttırmaktadır”*.¹⁴ Çin'in Orta Asya kaynaklarından yararlanma isteği bu coğrafyadaki ülkelerle yakın işbirliğine gitmesine yol açmaktadır. *“Bölge ülkeleriyle enerji işbirliğini geliştiren Çin, özellikle bölgedeki tek petrol zengini Kazakistan ile ortak projeler geliştiriyor, yatırım yapıyor”*.¹⁵ Ayrıca Çin, Özbekistan'a maddi yardımlar sağlayarak bu ülkedeki kaynakların araştırılmasına destek vermiştir. Türkmenistan'ın doğalgazıyla da yakından ilgilenen Çin, bu ülkeyle doğalgaz alımı konusunda anlaşma yapmıştır.

Çin, küresel enerji kaynaklarına erişmeye çalışırken ABD ve Batı'nın enerji konusundaki amaçlarına ulaşımını zorlaştırmakta ve yükselen bir güç olarak etkisini göstermektedir.¹⁶ Çin, Orta Asya'daki kaynakların Hazar Denizi ve Afganistan

13 Lionel Beehner, “(U.S.-Russia Interests on Collision Course) Council on Foreign Relations”, *ABD-Rusya Çıkarları Çatışan Bir Düzenlemede*; (US-Russian Relations: Is Conflict Inevitable), *ABD-Rusya İlişkileri: Çatışma Kaçınılmaz mı?*, Hudson Enstitüsü, 14 Şubat 2007.

14 Cavid Veliev, “ABD'nin 'Büyük Orta Asya Projesi’”,

<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=139>, 22.05.2006, erişim: 16.11.2007.

15 Somuncuoğlu, a.g.m., s.33.

16 Flynt Leverett- Jeffrey Bader, “ABD ile Çin'in Ortadoğudaki Enerji Rekabeti”

<http://www.network54.com/Forum/382964/message/1134605057/ABD+ile+%C7in%92in+Ortado%F0udaki+enerji+rekabeti>, 2005, erişim: 18.11.2007.

üzerinden Batı dünyasına ulaştırılmaları çabalarına karşılık olarak, bölgedeki ülkelerle anlaşmalar sağlayarak enerji talebini karşılamaya çalışmaktadır. ABD eksenli bir enerji politikası yerine, kendine Rusya'yı daha yakın görmekte ve bu konuda Rusya'yla işbirliği içerisine girmeye çalışmaktadır. ABD'nin bölgede tekel yaratmasını kendi çıkarları açısından faydalı görmeyen Çin, ABD'nin Orta Asya kaynaklarına alternatifler yaratabilmenin çabası içerisindedir. Bu çabayı ABD'nin ambargo uyguladığı İran'la, enerji konusunda bir dizi anlaşmalar yaparak göstermektedir. İran'ın Orta Asya enerji kaynaklarına ilişkin üretmeye çalıştığı projeleri desteklemekte ve bu konuyla yakından ilgilenmektedir.¹⁷

Sonuç olarak Çin, ekonomi ve teknolojisinin gelişiminin devamını sağlama adına enerji konusundaki hassasiyetini korumakta ve Orta Asya'da enerji mücadelesinde var olduğunu ortaya koymaktadır. Kendi çıkarları için bölge ülkeleriyle enerji konusunda işbirliği yapmaya çalışan Çin, tarihi ipek yolunu canlandırarak enerji akışını, Batı dünyasına olduğu kadar kendi topraklarına da giriş yapmasının uğraşısındadır. Bölgede güçlü olabilmek ve ABD ile Rusya'nın tek hâkim olmasını çıkarlarına ters düştüğünün farkında olan Çin, bu ülkelerin Orta Asya'ya yönelik enerji stratejilerine, kendi stratejilerini geliştirerek cevap vermeye çalışmaktadır. Ancak bunu yaparken ABD'nin politikalarına karşın, kendine Rusya'yı ve İran'ı daha yakın görmektedir. Böylece ABD'nin Orta Asya enerji politikalarının bir nebze olsun önüne geçebilmenin ve bölgede ağırlığını ortaya koymanın yollarını aramaktadır.

4.3. ORTA ASYA ENERJİ VE DOĞALGAZ REZERVLERİ

Dünyanın hızla küreselleşmesi ihtiyaçlarında bir o kadar artmasını beraberinde getirmektedir. Hiç şüphesiz ki enerji son dönemlerde ülkelerin en çok ihtiyaç duydukları konuların başında gelmektedir. Fakat enerjiyi bir sorun haline dönüştüren ise, enerjinin dünya saltında kaynaklarının az, ülkelerin ise ona olan

¹⁷ Somuncuoğlu, a.g.m., s.34.

ihtiyacının her geçen gün artmış olmasıdır. Teknolojinin hızla gelişmesi ve bütün ülkelerin teknolojiye birbirleriyle yarışır durumda olması enerjinin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Artan bu ihtiyacı karşılayabilme adına yeni kaynakların bulunmasını zorunlu hale getirmiştir. Buna paralel olarak yeryüzünde petrol kaynaklarını en çok barındıran coğrafyaların başında Arap Dünya'sı gelmektedir. Bu durum kaynakların sınırlı kullanımını beraberinde getirmektedir. Ayrıca Arap Dünyası'ndaki enerji kaynaklarının da ülkelerin talebini karşılayabilecek düzeyde olmaması ve fiyatlarının her geçen gün artması, ülkeleri başka arayışlara itmektedir. Ülkelerin enerjiye olan taleplerini göz önüne getirdiğimizde yeni kaynakların ortaya çıkarılmasının ve bunların kullanılmasının ülkeler açısından önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda özellikle Hazar Havzası ve Orta Asya coğrafyası enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte hem bu kaynakların dünya pazarlarına ihracı hem de Batı ülkelerinin enerji kaynaklarına ulaşmaları kolaylaşmıştır. Ancak enerji kaynakları açısından bu iki coğrafya yeni bir Orta Doğu anlamına gelmemektedir. Fakat Kuzey Deniz'indeki enerji kaynaklarının yakın tarihte tükenebileceğini aklımıza getirdiğimizde Orta Asya coğrafyasının önem kazanacağı ortadadır.

Amerikan Enerji Enformasyon İdaresi'nin Aralık 2001 tarihli raporuna göre, Hazar Bölgesi'nin doğalgaz ve petrol rezerv miktarları 16 ila 32.5 milyar varildir. Doğalgaz rezervlerine bakacak olursak, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan doğalgaz zengini en önemli 20 ülke arasında yer almaktadır. Dünyanın en büyük üçüncü doğalgaz rezervine sahip olan Türkmenistan, 9723 milyon m³, Özbekistan 56001 milyon m³ doğalgaz üretimiyle doğalgaz zengini ülkelerdir. Bu koşullar altında, gelecek yüzyılda Hazar Denizi ve ona komşu bölgelerin Asya ve Avrupa'ya petrol ve doğalgaz veren en büyük tedarikçiler haline geleceği iddia edilebilir. Bölgenin sahip olduğu yeraltı kaynaklarına dünya devletleri acilen ihtiyaç duymaktadır.¹⁸

18 **Yelda Demirağ**, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Asya Siyasetinde Geline Nokta Ve Gelecekte Bölgeye İlişkin İzlenmesi Gereken Dış Politika Stratejisi", *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, c.I/sayı 5 (2004), s.34.

Bölge ülkelerinin ispatlanmış ham petrol ve doğalgaz rezervlerine bakıldığında ham petrol rezervleri açısından Kazakistan, doğalgaz açısından da Türkmenistan zengin ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Bu iki ülke başta olmak üzere Hazar'ın enerji açısından önemi, belki Orta Doğu'ya bir alternatif yaratacak türden görünmemekte; fakat Kuzey Denizi'nin enerji kaynaklarının tükeneceğini göz önünde bulundurduğumuzda iyi bir rezerv kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'daki petrol ve doğalgaz kaynakları, küresel güçlerin bu iki ülke üzerine yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Başta enerjiye her geçen gün ihtiyaç duyan Çin ve Orta Asya'nın eski hamiliğini yapan Rusya ile uluslararası petrol şirketlerinin ilgisine neden olmaktadır. Ancak bu iki ülkenin politikaları ABD'nin bölgeye daha fazla önem atfetmesini beraberinde getirmektedir. Başta belirtildiği üzere, ABD bu bölgedeki enerji kaynaklarının denetiminin tek bir ülke kalmasını istememektedir. Enerji kaynaklarını güvence altına almaya çalışan ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikalarını güvenlikle eş değer tuttuğu söylenebilir. ABD, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılması ve güvenlik konularındaki hassasiyetini göstermek ve bölge üzerindeki nüfuzunu arttırmak adına projelerde başat güç olabilmenin yollarını aramaktadır. Bu projeler aracılığıyla bölge üzerinde denetimi kontrol altında tutarak hem bölge ülkeleri ile ilişkilerini perçinlemeyi hem de güven ortamı sağlayarak statükonun devamını ve nükleer silahlar konusundaki dengenin korunmasını amaçlamaktadır.¹⁹

4.3.1. Kazakistan'ın Yer Altı Kaynakları

Kazakistan'ın petrol sahaları esas itibari ile ülkenin batısındaki Hazar kıyılarında bulunmaktadır. Zengin petrol yatakları olarak, Tengiz havzası ve Karacakanak bölgesi önemli olmakla birlikte Güney Mangışlak, Murgep Bölgesi, Kızılkum Çölü, Uzen, Çetibay ve Emba bölgelerini de zengin yer altı kaynakları içerisinde gösterebiliriz. 2000'li yılların başında Kazakistan'ın 160 bölgesinde (Hazar kıyıları hariç) 5,4 milyar tondan fazla petrol rezervleri tespit edilmiştir.

¹⁹ **Ainur Nogayeva**, "Hazar'da Petrol Dansı", *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/ sayı 194 (2007), s.2.

Hazar kıyılarındaki petrol rezervleri eklendiğinde ise bu rakam 10 milyar tonun üzerine çıkmaktadır. Kazakistan'ın tahmini petrol rezervi ise 30-50 milyar varil olarak hesaplanmaktadır. Sadece Tengiz yatağındaki rezervlerin 10 milyar varil civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülke SSCB döneminde petrol üretim kapasitesi bakımından ikinci sırada bulunmaktaydı. Orta Asya'nın en büyük devleti ve Hazar'ın en büyük petrol üreticisi olan Kazakistan, günümüzde ise 40 milyon tonun üzerinde petrol üretimi yapmaktadır. Tahmini verilere göre Kazakistan'ın toplam ispatlanmış üretilebilir petrol rezervleri 8 Milyar (1.1 Milyar ton), ispatlanmış üretilebilir gaz rezervleri ise 1.84 Trilyon metre küp (65 Trilyon kübik fit)'tür. Bunun yanı sıra Kazakistan'ın petrol ihracı her geçen yıl artmaktadır. Buna göre 2007 verilerinde 36.3 milyon ton petrol ihraç eden ülke, 2010 yılında bu rakamı 54.5 milyon ton, 2020 yılında ise 84.2 milyon tona çıkarmak istemektedir.²⁰ Kazakistan'daki doğalgaz rezervleri ise 1,9 trilyon metre küp civarındadır. Bu orana Hazar'daki potansiyeli de katacak olduğumuzda karşımıza önemli bir oran çıkmaktadır. Ülkedeki yıllık doğalgaz üretimi 2007 yılında, 10 milyar metreküpün üzerindedir.²¹

4.3.2. Türkmenistan'ın Yer Altı Kaynakları

Türkmenistan doğalgaz yönünden dünyada 3. sırada yer almaktadır. Doğalgaz yatakları, ülkenin güneydoğusunda, özellikle Bayramali ve Derva çevresindedir. Ayrıca bu zengin yataklara, Nebitdağ, Okaram, Kızılkum, Ekerem, Samantepe ve Çelekom Yarımadası da eklenebilir. Türkmenistan'da ispatlanmış petrol rezervlerinin 1,7 milyar varil ve olası rezervlerin ise 32 milyar varil olduğu belirtilmektedir. Yıllık petrol üretimi ise 8 milyon ton'dur. Petrol çıkarılan yataklar Nebit Dağı, Kum Dağı, Çelekom Yarımadası ve Okarem'dir. Türk Cumhuriyetleri içerisinde en zengin doğalgaz rezervlerine sahip olan ülke, Türkmenistan'dır.

²⁰ Suale Baycaunova, "Kazakistan Petrol ve Gazının Türk ve Rus Dış Politikalarındaki Yeri ve Önemi", *Avrasya Dosyası ABD Özel Sayısı*, C.6/ S.2, (2000), s. 253-255.

²¹ Çağrı Kürşat Yüce, "Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Potansiyelleri ve Önemi", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=186>, 27.9.2006, erişim: 27.11.2007.

İspatlanmış rezerv 4,4 trilyon metre küp'tür. Tahmini rezerv ise 21 trilyon metre küp civarındadır.²² 2008 yılı sonu itibarıyla ülkede 70,5 Milyar metre küp doğalgaz üretilerek, bunun 47 Milyar metre küpü ihraç edildi. 2009 yılında, 75 Milyar metre küp doğalgaz üretilmesi hedeflenirken, bunun 51 Milyar metre küpünün ihraç edilmesi düşünülmektedir. Bu rakamların, doğalgaz üretiminde 2020 yılında 120 Milyar metre küp, 2030 yılında ise 250 Milyar metre küpe çıkartılması öngörülmektedir. Aynı şekilde petrol üretiminde de önemli bir yer edinmek isteyen Türkmenistan petrol üretimini 2020 yılında 50 Milyon tona , 2030 yılında ise 110 Milyon tona çıkarmak istemektedir.²³

4.3.3. Özbekistan'ın Yer Altı Kaynakları

Petrol ve doğalgaz yatakları bulunan diğer bir Türk devleti ise, Özbekistan'dır. Ülkedeki petrol rezervleri Azerbaycan ve Kazakistan gibi çok önemli miktarda olmasa da yine de ülke ekonomisi ve enerjinin üretimi açısından önemlidir. Ülkede ispatlanmış petrol rezervi 244 milyon tondur. Tahmini rezervlerin ise 4,4 milyar ton olduğu belirtilmektedir. Petrol çıkartılan yerler Türkmenistan sınırı yakınındaki Kokdumuluk ve Fergana vadisindeki Minbulak'tır. Petrol yataklarının % 60'ını Buhara ve Hive bölgesi oluşturur. Yıllık petrol üretimi ise 4 milyon ton civarındadır. 2008 yılında bu rakam 4,8 Milyon ton olmuştur. Özbekistan'ın doğalgaz rezervi 6,25 trilyon metre küptür. Yıllık doğalgaz üretimi ise 50 milyar metre küptür. Bu rakam 2008 yılı verilerine göre 67,6 Milyar metre küp olmuştur.²⁴ Ülkenin en önemli doğalgaz yatağı Kaşgaderya yataklarıdır. Buradaki üretim ülke ihtiyacının % 70'ini karşılamaktadır. Özbekistan'ın yıllık iç tüketimi 40 milyar metre küp civarındadır. Üretimin geri kalan kısmı ise komşu ülkelere satılmaktadır.²⁵

22 K. Yüce, a.g.m.

23 Sedat Laçiner, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", *OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C.I/S.1, (2006), s.36.

24 Laçiner, a.g.m, s.39.

25 K. Yüce, a.g.m.

4.3.4. Kırgızistan'ın Yer Altı Kaynakları

Türk devletleri içerisinde petrol ve doğalgaz yönünden en fakir ülke, Kırgızistan'dır. Dolayısıyla da, komşu ülkelerden (Türkmenistan ve Özbekistan) ihtiyacı olan enerjinin bir kısmını ithal etmektedir. Ülkenin karmaşık ve zor jeolojik yapısı nedeniyle petrol ve doğalgaz rezervi ile üretimi yetersizdir. Buna rağmen, Kırgızistan'da 7 petrol ve 2 doğalgaz sahası mevcuttur. Bu yataklar, Fergana Vadisi'nin kuzeydoğu kesiminde yer alır. Buradaki yataklar tam olarak işletilememektedir. Enerji tüketiminin % 11'i petrol ve % 27,6'sı ise doğalgaz kaynaklıdır. Ülkede işletilen yatlardan yıllık 100- 200 bin ton arasında petrol, 100 milyon metre küp civarında ise doğalgaz üretimi yapılmaktadır. Son yıllardaki verilere göre, zaten az olan enerji üretimi sürekli bir düşüş göstermektedir.²⁶

4.4. ENERJİ NAKİL HATLARI

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin elinde bulundurduğu en önemli koz, bölgenin zengin doğal kaynaklara sahip olmasıdır. *“1991 yılında SSCB dağıldıktan sonra enerji ekonomistleri arasında Hazar bölgesi olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın uluslararası petrol ve doğalgaz ticaretinde önemli oyuncular olacakları yönünde konsensüs vardı.”*²⁷ Ancak bölgedeki zengin doğalgaz kaynaklarının, bu ülkelerin mevcut ekonomik şartlar altında dünya pazarlarına aktarmaları mümkün görünmemekteydi. Bu nedenle küresel ve bölgesel güçler arasında hem bu aktarımı yapabilmeleri için ülkelere yardım etmek hem de bu yardımlar aracılığıyla dağıtımı kontrol altında tutmak önemli bir konu haline gelmiştir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren Rusya'nın “Eski Uydu

²⁶ K. Yüce, a.g.m.

²⁷ Nikolay Kırıyev-Elif Hatun Kılıçbeyli, “Avrasyacılık: Türkiye ve Rusya'da Yaklaşım Farklılığı”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s. 91.

Devletleri”ndeki enerjinin dağıtımını kendi tekelinde yapabilmek için girişimlere başladı. Zira SSCB’nin dağılmasının ardından Avrupa’ya yönelik politikaların işlerliliğini kaybettiğini fark eden Rusya, bu açığı kapatabilmenin yolunu, Orta Asya’daki zengin doğalgaz kaynaklarını kendi denetiminde Avrupa ve Batı’ya kontrollü bir şekilde ihraç etmesini istemektedir. Böylece Rusya enerji konusunda Batı’yı kendisine bağımlı hale getirmeyi düşünmektedir. Rusya’nın bu tavrı karşısında ABD 1995’ten itibaren, konunun önemini kavrayarak, Rusya’yla kıyasıya bir mücadeleye girişti. “*Rusya’nın ciddi anlamda Orta Asya ve Hazar Denizi ve Enerji Havzası ile ilgilenmesi, Amerikan petrol firmalarının bölgedeki ticari çıkarlarını zedelemeye başladı. Bu nedenle, Amerikan Yönetimi üzerinde, petrol şirketlerinin baskısı arttı.*”²⁸ Bu baskılar Amerikan yönetimi üzerinde etkisini gösterdi ve Amerikan yönetimi 1997 yılında “Çeşitli Boru Hatları Şebekesi Politikası”nı benimsedi. Bu politika çerçevesinde ise birbirinden farklı beş boru hattı projesinin gerçekleştirileceğinin altı çizilmiştir. Buna göre bu beş proje şunlardır;

1. Erken Petrol Boru Hattı
2. Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
3. Hazar Geçişli Doğalgaz Hattı
4. Bakü- Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Uluslararası arenada her geçen gün önemini arttıran enerji sorunu başta bölge ülkeleri olmak üzere, diğer tüm devletler için önemli bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Dünya enerji sorununa yönelik artan ilginin temel sebebi, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin gelişmiş ekonomilerinin artan enerji ihtiyacının karşılanması ve enerji kaynaklarının tükenme tehlikesinin giderek yükselmesidir. Batı ülkelerinin artan enerji ihtiyacını kesintisiz sağlayabilmek hem ABD hem de Avrupa için hayati bir önem taşımaktaydı. Zira sanayilerin artan enerji ihtiyacının kesintiye uğraması çok büyük ekonomik kayıplar anlamını taşımaktaydı. Bunun bilincinde olan ABD, bölgede çıkarılan enerjiyi sorunsuz Batı’ya ulaştırmanın formülünü üretmeye başlamıştır. “*Burada ABD’nin önceliği, Rusya’nın tekelinden*

²⁸ Efeğil, a.g.m., s.55.

*kurtulmak olduğu içindir ki bölge ülkelerini alternatif boru hatlarına yönlendirmekte ve teşvik etmektedir. Bunun gözle görünür örneği, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'na verdiği destek” olmuştur.*²⁹

Bakü- Tiflis- Ceyhan Boru Hattı projesinin kabul edildiği dönem içerisinde, bölge topraklarında var olan enerji kaynaklarının Batı ülkelerine aktarımı sadece ABD ve Rusya arasındaki rekabetle sınırlı kalmamıştır.³⁰ Türkiye, İran ve Rusya'nın projelerine destek veren Yunanistan dahi konuya müdahil olmuştur. Ancak konunun hayati bir öneme sahip olduğunu bilen ABD ve Avrupa bölge ülkeleri üzerinde etkin politikalar geliştirerek, enerjinin güvenli ve kendilerine bu anlamda en yakın ülke üzerinden geçirme projeleri hazırlamışlardır. Bölgede, enerji kaynakları üzerindeki bu rekabet, bölge ülkelerinin de hangi küresel güç veya bölgesel güçten yana tercih kullanacaklarının göstergesi haline dönüşmüştür.

Rusya bölgedeki enerjinin kendi toprakları üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması gerektiğini iddia ederek, bir anlamda hem Avrupa'yı hem de Orta Asya Cumhuriyetleri'ni kendine bağımlı kılmaya çalışmaktaydı. Bunu yaparken, enerji naklini gerçekleştirecek şekilde bir proje sunmaktaydı: Zaten var olan enerji nakil boru hatları üzerine, Çeçenistan Savaşı'nı içerisine alan bölge topraklarını by-pass ederek, yeni eklemelerle güvenli bir şekilde Avrupa'ya ihraç edeceğini öne sürüyordu. Ayrıca buna ikinci bir alternatif sunarak, “Kuzey Rotası” projesini geliştirmiştir. Buna göre Karadeniz ve Yunanistan üzerinden naklin gerçekleştirilmesi düşünülmekteydi. Ancak gerek ABD gerekse Avrupa Rusya seçeneğini ortadan kaldırmak için, Türkiye üzerinden yeni bir proje geliştirmişlerdir. Ayrıca bölgedeki İran'ın enerji nakil sorununa müdahil olmak için, kendi topraklarından, var olan boru hatlarıyla güvenli bir şekilde ulaştırabileceğini iddia etse de, ABD'nin bu ülkeyle olan ilişkileri buna müsaade etmemiştir.³¹ Her üç

²⁹ Nogayeva, a.g.m.

³⁰ Yevgeny Maskimovich Primakov, *11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya*, İstanbul: Doğan Ofset Yayıncılık, 2004, s.112.

³¹ Efeğil, a.g.m., s.85.

ülkenin isteği ve çabaları sonuç olarak ABD'nin konu üzerindeki hassasiyeti nedeniyle enerjinin Türkiye üzerinden Batı'ya taşınması projesi ön plana çıkmıştır. ABD desteğiyle Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı inşa edilerek, petrol Batı'ya taşınmaya başlanmıştır.

4.4.1.BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN PETROL BORU HATTI

4.4.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı: Asrın Projesi

Asrın projesi olarak nitelendirilen bu proje, Batı ülkelerinin petrol konusundaki sıkıntılarını bir nebze olsun gidermede “kurtarıcı” anlamını ifade etmektedir. Bu proje Azerbaycan petrol kaynaklarının boru hatları aracılığıyla Batı ülkelerine taşınmasını ve diğer bir ifadeyle de Batı ülkelerinin petrol konusundaki Rusya'ya ve İran'a olan bağımlılığını azaltılması niteliğini taşımaktadır. Ayrıca bu proje petrolün Batı'ya taşınmasının yanında ABD'nin Kafkasya'da diğer bölgesel güçlere karşı elde ettiği bir başarıyı da temsil etmektedir. “Asrın projesi” ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynaklarının gerek İran gerekse Rusya üzerinden taşınmasını istememesi ve her iki bölgenin de enerji kapısı olarak Rusya ile İran olmasının engellenmesi açısından önem arz etmektedir. Aslında bu proje her ne kadar ABD'nin Kafkasya enerji kaynakları üzerine ürettiği bir proje olarak görülse de, Kazakistan petrolünün de bu hat üzerinden Batı'ya ulaştırılmak istenmesi Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikası olarak bu çalışmada yer verilmesine neden olmuştur. *“11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terör eylemleri ve sonrasında ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikasındaki açılımlar ve ABD-Rusya ilişkilerinin seyri ise Orta Asya ve Kafkasya enerji politikalarında yeni parametreleri ortaya çıkarmıştır. ABD'nin desteklediği Doğu-Batı enerji koridoru düşüncesinin ön plana çıkması da 25 Mayıs 2005 tarihinde ilk petrolün pompalandığı Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın*

faktörü büyüktür.”³² Bu projenin gerçekleşmesi ile hem Orta Asya ülkeleri hem de Türkiye nasibini almıştır. Orta Asya ülkeleri bilindiği üzere denize çıkışı olmayan kapalı bir havzayı andırmasından dolayı elinde bulundurduğu bu kaynakların dünya pazarlarına çıkışını tek başına yerine getirecek gerek siyasal gerekse ekonomik güce sahip değildir. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile bu imkâna kavuşma olasılığı ortaya çıkmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı’nın ABD’nin Orta Asya politikasındaki yerinin önemi, Kazakistan petrollerinin Hazar Denizi’nden geçirilecek boru hattı ile bu hatta bağlanmasının düşünülmesidir. ABD Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı’nı Kazak petrollerinin ve ileride tüm Türk cumhuriyetlerinin enerji kaynaklarının aktarılmasını sağlayacak Trans-Hazar projesi dâhilindeki girişimleri hızlandırması ve Orta Asya petrolünün alternatif güzergâhı konumunda olması nedeniyle Rusya ve İran’a karşı önemli bir seçenek olarak görmektedir. ABD Kazakistan petrol kaynaklarını Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı’na dâhil ederek Batı’ya petrol ihracını daha da arttırmanın yanında hem bölge devletlerini Batı çıkarlarına bağlayacağı hem de bölgede birliktelik sağlayacağı için önemsemektedir. Ayrıca Kazakistan petrol kaynaklarını Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı’na bağladığı takdirde Orta Asya ve Kafkasya devletlerinin Rusya’ya bağımlılıklarını azaltabileceği düşüncesi de bulunmaktadır.³³ Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi, ABD’nin Rusya ve İran gibi iki bölgesel güçler karşısındaki ısrarlı tavırlarının neticesiyle gerçekleşmiş olması da ABD için ayrı bir önem taşımaktadır.

32 Kamer Kasım, “Asrın Projesi Türkiye’nin Başarısı”, <http://www.usakgundem.com/haber/205/asrin-projesi-t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-basarisi.html>, 26 Mayıs 2005, erişim: 08.03.2009.

33 Mustafa Aydın, “Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği ve Güvenlik: 1989-2003”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.169.

Kaynak: Nurel KILIÇ, “Hazar Petrollerini Dünya Pazarlarına Ulaştıracak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) Projesi”, İzmir Ticaret Odası, Ar-Ge Bülten, Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü, Sayı 148, Temmuz 2005, s. 37 (**Harita 4.1.**)

ABD’nin ısrarlı ve kararlı tavrı bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde yeni açılımları beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde bu projenin önemli sacayağını oluşturan ve Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi yapan Türkiye’de, bu boru hattının büyük kısmının kendi toprakları üzerinden geçmesi ve proje ile petrolün Batı ülkelerine daha az maliyete mal olması sebebiyle büyük bir güç ve prestij imkanı bulmuştur. Böylece Türkiye’nin de bir parçası olduğu bu proje, başta ABD olmak üzere AB ülkelerinin ve Türkiye’nin desteği ile gerçekleşirken Rusya ve İran bir kenara itilmiştir. Bunun sonucu olarak, Türkiye ABD ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerde kilit bir öneme haizdir. Bu durum Orta Asya ülkeleriyle yakın bağlar içerisinde bulunan ancak ekonomik sebepler nedeniyle, bu ülkelerle ilişkilerini bir türlü istenilen seviyeye çıkartamayan Türkiye’nin bu fırsatı yakalamasına zemin hazırlarken, bir taraftanda Türkiye’nin aracılığıyla ABD’nin Orta Asya’da elini güçlendirmesine yardımcı olmuştur.

Rusya’nın Orta Asya coğrafyasındaki enerji politikalarını en çok yadsıyan ülke ABD olmaktadır. Bu bağlamda ABD, gerek bölge ülkelerini gerekse AB

Ülkelerini enerji konusunda, Rusya'ya bağımlılıktan kurtarma noktasında gerekli girişimlerde bulunmakta ve bu lkelerinde Rusya'dan uzak kalmaları için uyarmaktadır. Hatta ABD bölgedeki enerjinin başka coğrafyalara taşınması konusunda Rusya'yı ekarte edecek projeler gerçekleştirmekle birlikte, Rusya'nın olmadığı bütün projeleri de desteklemektedir. İşte bu noktada bunların başında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi gelmektedir. *“Batı'nın dört milyar dolar harcadığı bu proje, Rusya'dan tamamen bağımsızdır. Batı'nın enerjiyi baskı aracı olarak kullanmakla Rusya'yı açıkça suçladığı bu dönemde BTC”* [Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı]'nın varlığı, hem bölge ülkelerinin hem de büyük ülkelerin *“siyasi oyun alanını” genişletmiştir*”.³⁴ Böylece ABD'nin çok büyük gayretleriyle faaliyete başlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya petrol kaynaklarındaki etkinliğini biraz olsun daraltırken, Avrupa ve ABD için büyük bir prestij sağlamıştır.³⁵

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi'ni sadece enerji konusuyla sınırlandırmak eksik bir bilgi olabilir. Bu bağlamda ABD bölgeye her ne kadar uzak olsa da bölgedeki güç mücadelelerinden kendini alıkoyacak kadar uzak durmamaktadır. Orta Asya coğrafyası konjonktürünün korunmasında önemli çıkarı bulunan ABD, gerek jeopolitik-jeostratejik gerekse enerji konusunda bölgede önemli bir rol oynamak amacındadır. ABD Orta Asya coğrafyasındaki ülkelerin, gerek siyasal gerekse ekonomik, bu iki temelde bağımsızlıklarını elinde bulundurmalarını istemektedir. Ayrıca ABD Orta Asya coğrafyasında bu ülkeleri kullanarak Rusya ile Çin arasında bir tampon bölge yaratma çabası içerisinde. Buradan hareketle ABD, bölgede tek bir gücün bu bölgeyi, özellikle Rusya'nın, kontrol altına almasını ve küresel ekonomiye açmasını istememektedir.³⁶ Bu sebeple bölgedeki güç mücadelelerinde arka planda kalmamak için uğraş vermektedir. Bunun en somut örneğini, yine Batı lkeleri ve Orta Asya için çok önemli olan enerji konusunda adım atarak göstermektedir. Bu adımla birlikte Orta Asya coğrafyasında hem Rusya ve

34 İlyas Kamalov, “Rusya'nın Rol Arayışı ve ABD'yle İlişkileri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VII/sayı 84 (2007), s.35.

35 Mehmet Yılmaz, “Rusya, Kazakistan Kartını Açtı”, *Aksiyon Dergisi*, c.X/sayı 476 (2004), s.16.

36 Servet Cömert, “Jeopolitik Ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, c.I/sayı 1 (2004), s.16.

Çin'e hem de diğer bölge dışı güçlere Orta Asya'da "bende varım" mesajını vermekte; Orta Asya ülkelerini, ABD'nin, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktadır. Nitekim Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi ABD'nin bu isteklerini yerine getirir bir nitelik kazanmıştır. *"Enerji zengini Orta Asya ülkeleri Ocak 1998'de petrol ve doğalgaz ihracı için Rusya'dan geçmeyen güzergâhları görüşmek üzere Türkmenistan'da toplanmışlar, Moskova'nın sert tepki göstermesine rağmen 29 Ekim 1998'de toplanarak Bakü—Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattını benimsediklerini içeren bir siyasi irade beyanında bulunmuşlardır. Yeni bağımsız Cumhuriyetler artık Rusya'nın kimliğinde büyük hami niteliği bulamadıklarını sergilemeye başlamışlardır"*.³⁷ Bu konuda birçok uzman, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın tamamlanarak faaliyete geçirilmesini, ABD'nin Rusya'ya karşı kazanmış olduğu büyük bir zafer olarak değerlendirmektedir. Uzmanlara göre, bu projenin gündeme geldiği günden ve tamamlandığı ana kadar geçen zamanda ABD'nin büyük bir çaba sarf ettiğini öne sürmektedirler. Boru hattının inşası, onlara göre, aynı zamanda Rusya'nın bölge üzerindeki enerji denetimini azalttığını, buna karşın ABD'nin ise elini güçlendirdiğini belirtmektedirler.

4.4.1.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın Açılışı

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi Azerbaycan petrollerinin Bakü(Azerbaycan)'den başlayıp Ceyhan'dan tankerlerle Batı dünyasına ulaştırılması projesidir.³⁸ Doğu-Batı enerji koridorunun en önemli ayağını oluşturan ve yaklaşık 10 yılı aşkın bir sürede tamamlanan, enerji konusundaki, somut bir yatırımdır.³⁹ 1990'lı yılların başında ABD öncülüğünde ve Türkiye'nin desteği ile gündeme gelen, Avrupalı ülkelerinde desteklemesi ile 1994 yılında yapımına başlanan bir projedir.

³⁷ Cömert, a.g.m., s.19.

³⁸ Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, "BTC Projesi", www.btc.com.tr, 2007, erişim: 17.01.2008.

³⁹ Nurel Kılıç, "Hazar Petrollerini Dünya Pazarlarına Ulaştıracak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) Projesi", İzmir Ticaret Odası, Ar-Ge Bülten, Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü, Sayı 148, Temmuz 2005, s. 37

On yılı aşkın bir süre ile yapımı tamamlanan bu proje 25 Mayıs 2006 yılında Ceyhan'dan sağlanan petrol akışı ile yapımı tamamlanmıştır.⁴⁰ Yıllık 50 Milyon Ton, günde 1 Milyon Varil, kapasitesi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan, Hazar bölgesinin dünyaya açılan penceresi haline gelmiştir. Bu proje, 40 yıllık bir proje olarak düşünülmekle birlikte, ancak o dönemde yapılacak değerlendirme ile uzatılabilecektir. Bakü-Tiflis-Ceyhan'dan sağlanacak enerjinin %80'ni Avrupa ülkelerine, kalan kısmı ise diğer ülkelere ihraç edilecektir.

Kaynak: T.C. Başbakanlık Ticaret Müsteşarlığı, “Hazar Merkezli Mevcut ve Potansiyel Boru Hattı Projeleri”,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/pdgb.doc>, 2006,
 erişim: 13.09.2007. (**Harita 4.2.**)

⁴⁰ Necdet Pamir, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı’nda Son Durum”, *Panorama Aylık Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Politika E-Dergisi*, c.I/sayı 3 (Nisan 2004), s. 4.

4.4.2. Güney Eksenli Enerji Nakil Hattı Projesi

Orta Asya ve Kafkaslarda 19.yy'ın sonlarında başlayan büyük oyunda birçok çatışmacı taraf vardı. Büyük oyundaki başlıca ülkeler ise Rusya ve İngiltere idi. Sibirya'dan Orta Avrupa'ya genişlemiş Rusya ile, Hindistan alt kıtasında kontrolü sağlamış İngiltere, Orta Asya'nın ipek yolu boyunca stratejik etki için karşı karşıya gelmişlerdir. 20.yy'ın sonunda, yüzyıl ara ile, büyük oyun tekrar başladı ya da ikinci raunt başladı denilebilir.⁴¹ Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmesinden sonra bölge, bölgesel ve bölge dışı güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. ABD'nin yanı sıra bölgesel güçlerde artan enerji taleplerini karşılayabilmek ve enerji güvenliklerini sağlayabilmek adına, bölge ülkelerine yönelik politikalar üretmektedirler. Enerji stratejileri açısından Hindistan bölgede denge politikası izlemeye çalışırken, ABD müttefiki Pakistan ve Japonya'da Orta Asya'daki enerji kaynaklarına ilgisiz kalmamaktadır. Bu ülkelerin bölgeye olan ilgilerinin farkında olan ABD, bu ülkeleri de hesaba katarak Orta Asya enerji kaynaklarına dair yeni işbirliği arayışları içerisinde. Özellikle son dönemlerde, 2005 sonrası, uluslararası finans kuruluşlarının desteğini arkasına alarak yeni projeler üretmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Orta Asya enerji kaynakları sadece Batı'ya doğru değil aynı zamanda Güney eksenli bir rota çizmeye çalışmaktadır. Bu projelerin amacı temel olarak, Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya yaklaşmasının önünü kesmek ve Rusya'nın enerji denkleminden ekarte edilmesidir. Bu projenin en önemli kozu ise Afganistan'dır. Afganistan bölgede bir köprü vazifesi haline dönüştürülerek dünya ekonomisine, ABD aracılığıyla, entegre edilmek istenmektedir. Bu projeyle *“bölgede Rusya ve Çin'in etkinliği kırılmış olacak, bölgede etkin olmaya hevesli İran'ın ve şimdilik hevesli olmayan, ancak potansiyeli bulunan Türkiye'nin muhtemel etkinlikleri de sınırlandırılmış olacaktır. Buna ek olarak ABD'nin yerleştiği Afganistan dolayısıyla muhtemel Orta Asya-Güney Asya enerji akışı kontrol edilerek Güney Asya ülkeleri üzerinde de ABD'nin etkinliği daha hissedilir hale gelecektir”*.⁴²

⁴¹ Bruce Pannier, "Same Game Second Raund", *Transition*, June 1997, s.20-21.

⁴² Somuncuoğlu, a.g.m., s.28.

4.4.3. Trans-Afgan Doğalgaz Boru Hattı

Trans-Afgan boru hattı Türkmen doğalgazının Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a ulaştırılmasına imkân sağlayacak bir doğalgaz boru hattı projesidir. Bu projeye daha sonra Kazakistan ve Özbekistan'ın da katılmaları hedeflenmektedir. Bu projeye yönelik ilk adımı Arjantin menşeli enerji şirketi Bidas tarafından 1992 yılında yapıldı. Bu şirketin 1994 ve 1995 yıllarında Pakistan ve Türkmenistan ile yaptığı görüşmeler sonucunda 15 Mart 1995'de Türkmenistan ve Pakistan arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmanın imzalanmasından fazla bir zaman geçmeden Ekim 1995'te ABD bu projeye müdahil olmak için girişimlerde bulundu. Yapılan girişimler neticesinde ABD yönetimi tarafından Amerikan enerji şirketi Unocal'i devreye sokuldu ve Türkmenistan ile New York'da Trans-Afgan Boru Hattı'na ilişkin bir anlaşma imzalandı. ABD Trans-Afgan Boru Hattı'na yönelik çalışmalardan sonuç aldı. Bunun sonucunda Ağustos 1996'da Unocal liderliğinde bir konsorsiyum kurulmuştur. “*Unocal % 46.5 (ABD), Delta Oil % 15 (S.Arabistan), Turkmenrosgaz % 7 (Türkmenistan), Itochu % 6,5, Inpex % 6,5 (Japonya), Hyundai % 5 (G.Kore) ve Crescent Group % 3,5 (Pakistan) hisseye sahiptir. Daha sonra Rus Gazprom'a da %10'luk bir hisse verilmiştir*”.⁴³ Daha sonra 1998 yılına gelindiğinde Gazprom şirketi bu konsorsiyumdan ayrıldı. Bu şirketin ayrılması ile proje yaklaşık dört yıl boyunca askıya alındı ve herhangi bir gelişme sağlanamadı. Ancak ABD'nin ısrarlı tavırları projenin tekrar gündeme gelmesini sağladı ve 16 Şubat 2006 yılında projeye Hindistan'ın katılımıyla birlikte, Afganistan, Pakistan ve Türkmenistan'ın yeni bir anlaşma imzalamasıyla tekrar yapımına başlanmıştır.

43 Gürol Kırac, “ABD'nin Trans-Afgan Umudu”,

http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=2475&Itemid=34, 23.07.2007, erişim: 13.10.2007.

4.4.4. Nabucco Boru Hattı Projesi

Türkiye'den AB ülkelerine doğalgaz taşımak amacıyla yapılması düşünülen uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı projesidir. Proje kısaca Hazar Bölgesi ve Orta Doğu doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına ulaştırmayı öngörmektedir. Ortadoğu ve Hazar Bölgesi doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı (Nabucco) ile ilk etapta güzergah üzerindeki ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması, takip eden yıllarda ise Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğalgaz dağıtım noktası olma özelliğinden de faydalanılarak diğer ülkelerin gaz taleplerindeki gelişmelere göre Batı Avrupa'ya ulaşılması amaçlanmaktadır. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesinden sonra Avrupa'nın bölgeye ilişkin en önemli projesidir. Proje çerçevesinde Nabucco'nun ana omurgasını Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı oluşturmaktadır. Hazar kaynaklı doğalgazı 2007 yılında Türkiye'ye ulaştıran bu yeni hatla Erzurum'a getirilen doğalgaz buradan başkent Ankara'daki ana hatta taşınacak ve oradan Avrupa'ya iletilecektir. Türkiye ve Avrupa'nın enerji güvenliği, Avrupa'nın Rusya'ya bağımlılığı ve bu çerçevede gündeme gelen Nabucco projesinin işlerlik kazanması bakımından önem taşımaktadır. Proje ile Rusya'nın Avrasya boru hatları üzerindeki tekeli kırma hedeflendiğinden özellikle ABD ve AB tarafından Rusya'ya karşı bir alternatif olarak desteklenmektedir.⁴⁴ 2011- 2012 yıllarında 3300 km uzunluğunda Hazar Denizi'ne inşa edilmesi planlanan ve yaklaşık 5.8 milyar dolara mal olması hesaplanan Trans-Hazar doğalgaz boru hattı ile hattın yıllık kapasitesinin 31 milyar metreküpe ulaşacağı düşünülmektedir. Böylece Avrupa doğalgazda Rusya'dan ithale karşı alternatif bir hatta sahip olacağı benzetilmektedir.⁴⁵ Mevcut şartlara bakıldığında, Azerbaycan Şah Deniz, Türkmenistan ve diğer Trans-Hazar kaynakları ile İran gazının taşınması öngörülmektedir. Uzun vadede Irak ve Suriye üzerinden Mısır gaz kaynağı başta olmak üzere diğer çevreleyen kaynaklardan da gaz taşınması

44 Ahto Lobjakas, "EU, Central Asia Partnership Unlikely To Be More Than Marriage Of Convenience", http://www.rferl.org/content/article/EU_Central_Asia_Partnership_Unlikely_To_Be_More_Than_Marriage_Of_Convenience/120126.html, September 19, 2008, erişim: 09.05.2009.

45 "Avrupa Zirvesi ve Nabucco Projesi", TASAM, Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.tasam.org/pencere.php?altid=2698&islem=yazdir, 02 Aralık 2008>, erişim: 0.01.2009.

planlanmaktadır. Proje çalışmaları Şubat 2002’de BOTAŞ’ın girişimi ve Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya) ve OMV Erdgas şirketleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda oluşturulan çalışma grubu ile başlatılmıştır.⁴⁶

Orta Asya ve Hazar Denizi’nin doğalgazının Hazar Denizi, Azerbaycan, Türkiye üzerinden Avrupa’ya naklini hedefleyen Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi bölge ülkelerinin de dikkat merkezinde yer almaktadır. Nabucco Hattı’nın büyük bir bölümünün Türkiye’den geçecek olması, diğer yandan AB’nin doğalgaz ihtiyacının yüzde 3’ünü karşılayacak olması Türkiye’yi Bakü-Tiflis-Ceyhan’dan sonra ikinci kez uluslararası “enerji koridoru” haline getirmektedir. Petrol ve doğalgaz bakımından zengin İran, Hazar Havzası ve Irak’a komşu olan Türkiye, doğu-batı enerji koridorunda doğal bir hat haline gelmektedir. Dolayısıyla Nabucco hattı ile Türkiye, Avrupa Birliği’nin doğal kaynaklara ulaşmasına aracılık ederek hem siyasi konumunu güçlendirmiş hem de enerji ihtiyacını çok küçük yatırım harcamalarıyla temin edebilecektir. Nabucco Projesi Azerbaycan bakımından ise enerji naklinde geçiş ülkesi olma fonksiyonu sağlayacağı ve söz konusu hat ile kendi doğalgazının bir kısmını dünya piyasalarına pazarlama imkânı bulacağı için önem taşımaktadır. Türkmenistan ise enerji kaynaklarını üretim imkânı ve dünya piyasalarına ihraç yolları bakımından yeni alternatiflere kavuşmuş olacaktır. Türkmenistan’ın zengin doğalgaz rezervlerini işletilerek Türkiye üzerinden Avrupa’ya nakli ile ilgili Nabucco projesinin hayata geçirilmesinin önünde, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında Hazar’daki tartışmalı yatakların varlığı ve Deniz’in hukuki statüsünün net olarak belirlenmemiş olması iki önemli problem olarak durmaktadır. Ayrıca Türkmenistan, doğalgazının en önemli alıcısı durumunda olan Rusya’nın yanı sıra İran, Çin ve Hindistan ile yaptığı anlaşmalar gereği ürettiği gazın hemen hemen tamamını satmaktadır. Diğer yandan Rusya ise Türkmen gazı konusuna büyük önem vermeye devam etmektedir. Bu önem doğrultusunda Rusya, Türkmenistan’a üst düzey birçok ziyaret gerçekleştirmiş ve önemli anlaşmalar imzalamıştır. Nitekim Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan 20 Aralık 2007’de Hazar Denizi’nden Rusya’ya uzanacak yeni bir doğalgaz boru hattı kurulması için bir

46 Botaş, “Uluslararası Projeler: Nabucco DGBH Projesi”, <http://www.botas.gov.tr/icerik/tur/projeler/yurtdisi.asp>, 2008, erişim: 03.04.2009.

anlaşma imzalamıştır. Söz konusu boru hattı ile Türkmenistan doğalgazının Kazakistan üzerinden Rusya'ya taşınması hedeflenmektedir. Yapılan anlaşma Trans-Hazar'ın gerçekleşeceği konusunda endişeleri artırmıştır. Ancak imzalanan anlaşmanın kapasitesi ve Avrupa'nın kaynak çeşitlendirmeye olan ihtiyaç derecesi gibi faktörler dikkate alındığında Trans-Hazar projesi önemini korumaya devam etmektedir.⁴⁷

AB ve ABD söz konusu projeye büyük ilgi göstermekte ve hayata geçirilmesini istemektedirler. AB, bu proje sayesinde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak isterken; ABD de Rusya'nın Avrasya coğrafyasında enerji alanındaki hegemonyasını kırmak istemektedir. Fakat Avrupa Birliği'nin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak için yürüttüğü, ancak bir türlü istenilen noktaya getirilemeyen Nabucco projesinin hayata geçirilemeyişinin bazı nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak, AB ülkeleri arasında enerji ve dış politika konularında süregelen anlaşmazlıklar olarak değerlendirilebilir. 2008 Ağustos ayında yaşanan Kafkasya krizinden sonraki gelişmeler, bu durumu bir kez daha su yüzüne çıkarmıştır. *“Rusya'nın Gürcistan'ı işgali ve işgal sonrası oluşan iki bağımsız devleti tanıması karşısında ABD'nin hızlı ve sert tepkisi AB'de aynı şekilde destek bulmadı. AB dönem Başkanı Fransa Devlet Başkanı Sarkozy'nin ateşkes ve arabuluculuk çalışmalarını takip eden AB'nin toplu tepkisinde kararsızlık ve bölünmüşlük hâkimdi. Bu tablo, Soğuk Savaş döneminde gözlenen transatlantik işbirliğinde çatlamaların başladığının işareti olarak, ABD'nin Soğuk Savaş naralarına karşı AB'nin yumuşak ve tavizci bir tavır takınması şeklinde ortaya çıkmıştır”*.⁴⁸ İkinci olarak, uzun vadede bu projeye İran'da dâhil edilmek istenmektedir. Bu konuda İran ile Türkiye arasında imzalanan mutabakata göre İran gazının da Nabucco'ya entegre edilmesinin düşünülmesine karşın, İran ile ABD arasındaki gerginliğin bu tarz bir gelişmeye en büyük engel olacağı tartışılmaktadır. ABD İran'ın dâhil olacağı bir projeye sıcak bakmamakta ve İransız bir enerji stratejisi geliştirmek istemektedir. Aynı şekilde

47 “Avrupa Zirvesi ve Nabucco Projesi”, TASAM, Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.tasam.org/pencere.php?altid=2698&islem=yazdir>, erişim: 02 Aralık 2008.

48 Mete Göknel, “Enerji Güvenliği: Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları”, <http://www.asam.org.tr/yyazdir.asp?ID=2922&kat1=11&kat2=>, 20 Ekim 2008, erişim: 19.11.2008.

Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü'nün bölge devletleri tarafından çözümlenmemiş olması da Nabucco'nun engellerinden diğer bir sebebi durumundadır.⁴⁹ Hazar Denizi'ne kıyıdaş devletlerarasında yaşanan “Hazar Deniz bölüşüm hatları sorunu” hala çözümlenmiş değildir. Türkmenistan ve Kazakistan'ın Rusya ile doğalgaz alanındaki anlaşmalarının olması, Nabucco'ya engel teşkil etmektedir. Buradaki handikap bu gelişmeler altında sadece Azerbaycan doğalgazının Nabucco'ya yetmeyecek olması endişesidir.

Nabucco'nun hayata geçirilmesinin önünde engeller var olsa da, AB için hayati önem taşıyan bu proje, yaşanan Ukrayna-Gazprom krizinin ardından AB tarafından hızlandırılması kararının almasına neden olmuştur. Rusya ile AB arasında daha önce yapılan anlaşmalara göre, Rusya'nın Avrupa'ya sattığı gazın büyük kısmı Ukrayna'dan geçen boru hatlarıyla aktarılmakta, Ukrayna transit bedeli olarak gazın bir kısmını kendi tüketimi için çekmekteydi. 2006'ya girilirken Gazprom, Ukrayna'nın çektiği gazın fiyatının dünya piyasasının çok altında olduğunu öne sürerek dört kata yakın bir fiyat artışı talep etmiş ve anlaşma için çok kısa bir takvim talep etmiştir. Anlaşmanın sağlanamamasının ardından Ukrayna'nın ihtiyacı olan gazın hatta aktarılması durmuş, fakat Ukrayna, Avrupa ülkelerine gitmesi gereken gazı kendisi için çekmeye devam etmiştir. Böylece Avrupa'da bir enerji krizi yaşanmıştır. Rusya ile Ukrayna arasında ortaya çıkan enerji krizinin ardından Nabucco projesinin biran evvel hayata geçirilmesi gündeme gelmiştir. AB gibi Türkiye'de bu projenin tamamlanması adına AB ülkeleri ile görüşmelerine devam etmektedir. Aynı şekilde ABD güney koridoruna büyük önem vermekte ve Türkiye üzerinden Avrupa'yı besleyecek tüm projelere BTC'ye benzer bir destek göstermektedir. Türkiye ile Irak arasında konuya ilişkin görüşmelere ABD arabulucu olmuş, Avrupa'ya gidecek Azerbaycan doğalgazının güvenliği konusunda ABD ile Azerbaycan bir belge imzalamıştır.⁵⁰ ABD enerji konusundaki hassasiyetini ortaya

49 Sedat Laçiner -Hasan Selim Özertem, “Hazar Enerji Kaynakları: Enerji- Siyaset İlişkisi ve Türkiye”, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, der., Turgut Demirtepe, Ankara: Karınca Yayınları, 2008, s.101-102.

50 Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, “Avrasya'da Enerji Taşımacılığı Rekabeti”, **ABD Bülteni- Son gelişmeler**, (31 Mart 2007), s.4-5.

koymaya çalışmakta ve tek bir tedarikçiye, Rusya'ya, bağımlılığı azaltacak stratejik çabaların merkezi olarak Türkiye'yi göstermektedir.

4.4.5. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz akışını sağlamak için gerçekleştirilen Karadeniz geçişli boru hattıdır. Mavi Akım projesi, Türkiye ile Rusya arasında 1997 yılında imzalanan anlaşmaya göre, 25 yıl süreyle, Türkiye'nin Rusya'dan yılda 16 milyar metre küp doğalgaz satın almasını öngörmektedir. Doğalgazı taşıyan boru hattının uzunluğu, 1200 kilometre ve bu hattın yaklaşık 380 kilometresi 2 bin 140 metre derinlikte, Karadeniz'in altından geçmektedir. Yıllık 16 milyar metre küp kapasiteli boru hattından Türkiye, 2002 yılından bu yana gaz almaya devam etmektedir. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı 17 Kasım 2005 tarihinde açıldı.⁵¹ Mavi Akım projesi Türkiye ile Rusya arasında gerçekleştirilen önemli bir projeyi ifade etmektedir. Türkiye'nin doğalgaza olan ihtiyacının karşılanması adına atılan bir adım olsa da, Rusya'nın bu projeye yüklediği anlam farklıdır. Her şeyden önce Rusya bu projeye, ABD tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden Batı'ya taşıması düşüncesine bir alternatif yaratma eğilimindedir. Öncelikli olarak, Rusya'dan doğalgaz alımı yapacak olan Türkiye'nin enerji piyasasını elde etmek ve Rusya'ya bağımlılığını arttırmak gibi görünse de, Rusya'nın bu proje ile daha önemli gördüğü konu Avrupa enerji piyasasını kontrol etme çabası olarak algılanmaktadır. Rusya Avrupa ülkelerine gaz ihraç eden en büyük ülke konumunda bulunmakta ve bu konumunu kaybetmek istememektedir. *“Enerji sektörü, artık Rusya dış politikasında bir araç haline gelmiştir. Ülke içindeki enerji sektörüne yeniden hâkim olan Rusya, sahip olduğu doğal zenginliklerini diplomatik bir oyun içine dâhil etmeyi başarmaktadır. Nitekim dünyada doğalgaz rezervleri bakımından ilk sıralarda yer alan Rusya'dan Avrupa'ya ihraç edilen gaz, Avrupa'nın toplam gaz ithalatının yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Bu oranın her geçen gün arttığı da bir gerçektir. Ayrıca Rusya, kendisine enerji alanındaki*

⁵¹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Petrol ve Doğalgaz Hatları”,

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/pdgb.doc>, 2006, erişim: 19.09.2007

*bağılıkları baskı aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir.”*⁵² Nitekim Rusya Mavi Akım projesi ile doğalgaz konusunda Türkiye’yi kendine bağımlı kılarak, Türkiye’nin Azerbaycan ve Türkmenistan gazlarına olan ihtiyacını azaltma çabası içerisinde.

Avrupa Rusya’nın enerji politikalarına karşı, doğalgaz konusunda Rusya’dan bağımsız olabilmenin yollarını aramakta ve bunu gerçekleştirmek adına çeşitli projeler ortaya koymaktadır. İlk proje, Kuzey Afrika gazlarının Avrupa’ya taşınması projesidir. Ancak bu proje finansman sorunlarından dolayı istenilen seviyeye ulaşmamıştır. İkincisi, Orta Doğu gazlarının Avrupa’ya taşınması projesidir. ABD’nin İran karşıtlığı ve Irak’taki yaşanan süreç bu alternatifi zor durumda bırakmaktadır. Üçüncü olarak, Orta Asya ve Kafkasya doğalgazlarının Avrupa’ya taşınması projesidir. ABD ve Türkiye’nin de destek verdiği bu proje, Türkmen ve Azeri gazlarının Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınması projesidir. Ancak bu projenin gerçekleşmesinin önünde ise Türkiye’nin Mavi Akım projesi ile Rusya’dan yüklü bir miktarda gaz alması ve ihtiyaç duyduğu gazın büyük kısmını Rusya’dan temin etmesi bulunmaktadır. Rus gazının Türkiye’deki ağırlığı, Azeri ve Türkmen gazlarının tüketiminin nispeten düşürülmesi anlamına gelmektedir. Ortaya çıkabilecek bir ihtiyaç fazlası Türkiye’nin Azeri ve Türkmen gazlarına karşı daha hantal bir yaklaşım sergilemesine neden olacağı benzetmekte ve Avrupa’nın ortaya koymuş olduğu projenin zaman alacağı düşünülmektedir. *“Rusya’nın Türkiye’ye yönelik temel stratejisi, Türkiye’nin gaz ihtiyacını büyük ölçüde tek başına karşılayarak Türkmen ve Azeri gazının Türkiye’ye mümkün olduğunca geciktirmek, böylece AB’ye gaz teminindeki liderliğini devam ettirmek. Rusya bu planı en azından Avrupa’ya gaz satışını büyük ölçüde arttıracak devasa Yamal Projesi’ni tamamlayana dek uygulamak istiyor.”*⁵³ Mavi Akım projesi ABD’nin Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynaklarına yönelik oluşturduğu politikalara karşılık, Rusya tarafından alternatif yaratma çabası olarak değerlendirilmektedir. Ancak Rusya ile

⁵² İlyas Kamalov, “Rusya Bakış Açısıyla Mavi Akım Projesi”,

<http://www.asam.org.tr/yyazdir.asp?ID=751&kat1=6&kat2,> 16 Kasım 2005, erişim: 26.02.2009.

⁵³ Fırat Gazel, “Mavi Akım: Genetik Şifresi Çözüldü”, *Avrasya Dosyası Enerji Özel*, c.IV/Sayı 1 (2003), s. 53-93.

Türkiye arasında gerçekleştirilen bu projeye ABD sıcak bakmamıştır. Buna rağmen bölgede enerji koridoru olma yolunda ilerleyen Türkiye, Rusya ile Mavi Akım'ı hayata geçirerek, doğalgaz konusunda önemli bir adım atmıştır.

BÖLÜM V

KARŞI CEVAP: RUSYA VE ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI; ŞİÖ

5.1. ŞİÖ

Şanghay İşbirliği Örgütü(ŞİÖ)'nün temelleri Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında, bu ülkeler arasındaki sınır problemlerini çözmek ve sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Şanghay'da 1996'da gerçekleştirilen toplantıyla atılmıştır. Bu anlaşmaya beş devletin imza koyması ŞİÖ'nün “Şanghay Beşlisi” olarak tanınmasına neden olmuştur. Rusya, selefi olduğu SSCB'nin sınırını oluşturan Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a bu oluşum etrafında toplayarak, sınır boylarındaki güçlerinde azaltmaya gitmelerini ve var olan sorunlarını çözüme kavuşturmalarını istemiştir. Ancak “Şanghay Beşlisi” ilerleyen yıllarda, 2001'de, Özbekistan'ın da bu anlaşmaya katılmasıyla kurumsallaşmaya başlamış ve “Şanghay Beşlisi” Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür.¹ Böylece “Şanghay Beşlisi” bu tarihten sonra büyük bir değişim geçirerek sadece sınır sorunları ile uğraşan bir yapıdan bölge güvenliği ile ekonomik alanlara kayarak bölgede önemli bir organizasyon haline dönüşmüştür. Kısa süre içerisinde de bu amaçlar doğrultusunda bölgedeki diğer örgütlerle yarışır bir duruma gelmiştir. Sınır sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla kurulan ŞİÖ, bu oluşuma katılan ülkeler için ve özellikle Rusya açısından önem arz etmektedir. Çünkü SSCB'nin dağılmasıyla bölgede ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar tüm bu sınırdış ülkeleri etkisi altına almıştır. Bölgede olduğu gibi Rusya'da da uyuşturucu

¹Oktay F. Tanrısever, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.343.

kaçakçılığı ve mafya gibi yasal olmayan faaliyetlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bölgede giderek güçlenen terörist ve bölücü gruplar bu boşluktan faydalanarak ülkelerin başını bir hayli ağrıtmaktadır. Nihayetinde bu grupların uluslararası bağlantılarını göz önüne aldığımızda, bölgedeki güç boşluğunun ülkeler açısından önemini ortaya koymaktadır. ŞİÖ'nün anlaşılan ülkeleri sınır çatışmalarını aza indirmede ve bu grupların bölgedeki bölücü faaliyetlerinin önünü kesmede Rusya ve diğer ülkelere fayda sağlamak için zemin hazırlamaktadır.² Rusya ve Çin açısından sınır güvenliği haricinde ŞİÖ ayrı bir öneme sahiptir. ABD ile Orta Asya sahasında üstünlük mücadelesi veren Çin, dünyanın diğer bölgelerinden ziyade Orta Asya'da üstünlük kurabilmenin yollarını aramaktadır. ŞİÖ aracılığıyla bölge ülkeleri ile işbirliği içerisine girerek, ABD'nin Orta Asya'daki varlığını sınırlandırmak istemektedir.³ ŞİÖ şemsiyesi altında bölge ülkelerini güçlü tutarak ve birbirlerine bağımlı hale getirerek, ABD'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini zayıflatmaya çalışmaktadır.

5.2. RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKASI

5.2.1. Rusya'nın Orta Asya Açılımı

Kıt kaynakların varlığı enerji kaynaklarını elinde bulunduran ülkelere, Orta Asya'ya, yönelmelerini kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak bu enerjinin hangi yollarla ve hangi küresel gücün kontrolünde dünya enerji piyasasına kazandırılacağı tartışmaları her geçen gün sıcaklığını korumakla beraber, ülkeler aynı zamanda bu enerji kaynaklarını kendi denetiminde tutabilmek için adeta “soğuk savaş” yaşamaktadır. ABD bu enerji kaynaklarının bölgeden çıkışını denetim altında tutabilmenin yollarını, projelerle ve bu ülkelere yaptığı yardımlar aracılığıyla

2 Nazım Cafersoy, “ABD İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi”, *Stratejik Analiz*, c.2/sayı 17 (Eylül 2001), s.45.

3 Bilal Yıldırım, “Dünyanın Gündeminde Şanghay İşbirliği Örgütü (Dış Politikaya Yansımaları)”, <http://www.tasam.org/index.php/index.php?altid=1388>, 17 Temmuz 2006, erişim: 19.12.2007.

aramaktadır. ABD'ye bunu teslim etmek istemeyen özellikle Rusya ve Çin ABD politikalarını sekteye uğratmanın yollarını aramaktadır. Rusya kendi topraklarında var olan enerji nakil boru hatlarını kullanarak bölgeye bağlantı yapmak istemekte ve sağlanan bağlantı ile de enerjiyi kendi güdümünde Batı dünyasına ulaştırmanın hesapları içerisinde. Ayrıca Rusya bunu yaparken hem Batıyı kendine bağımlı yapmak istemekte hem de ABD'nin bölge üzerindeki denetimini kırma amacı gütmektedir. Çin ise bölgedeki, enerjiyi, kendi enerji açığını kapatmak amacıyla istemektedir. Çin son yıllarda hem ekonomik hem de askeri anlamda hızlı büyüme göstermektedir. Dolayısıyla enerjiye de bir o kadar ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyacını uzaklarda aramaktansa hemen yanı başındaki bölge olan Orta Asya'dan temin etmenin çaresine bakmaktadır. Ancak Çin'de Rusya gibi ABD'nin bölgedeki son yıllarda kontrolü ele almasından rahatsızlık duymaktadır. Nitekim Çin ABD gücünün bölgede zayıflaması adına politikalar geliştirmektedir. Bu bağlamda gerek Rusya gerekse Çin Orta Asya coğrafyasındaki ABD'nin elini zayıflatmak amacıyla bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu ülkelerle ekonomik ve askeri alanda gerçekleşen Örgütler kurarak bir anlamda ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmeye uğraşmaktadır. Böylece Rusya ve Çin ABD'nin bölgedeki üstünlüğünü tartışılır hale getirmenin ve ABD'nin bölgedeki enerji kaynakları üzerinde kurmak istediği denetimi engellemenin yollarını aramaktadır.

Soğuk Savaş sona ermeden önce Orta Asya coğrafyası bilindiği üzere tamamıyla Sovyetler Birliği'nin kontrolü altındaydı. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açarken, bu dağılışı Orta Asya'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle her ne kadar yeni bağımsız devletler ortaya çıksa da, bölge üzerinde uzun süre Rus hâkimiyeti ve etkisi devam etmiştir. Bir Orta Asya uzmanının belirttiği gibi, *“Avrasya coğrafyasının önemli güçlerinden biri, hiç kuşkusuz, Sovyetler Birliği'nin mirasçısı Rusya Federasyonu'dur. Sovyetler sonrası dönemde Rusya'nın jeopolitik ve jeostratejik konumu, siyasi ve askeri yaklaşımları, Rusya iç politikasında ve milletlerarası politika alanında önemini muhafaza etmiş, birçok milli ve milletlerarası tartışmanın*

konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir".⁴ Bölge ülkeleri diğer ülkelerle irtibata geçmeye başladıktan sonra ve ülkedeki yönetimlerin kendi ağırlıklarını tesis etmek istemelerinin ardından, milliyetçiliğin de etkisiyle Rusya'dan daha bağımsız hareket etme arzusu içerisine girmişlerdir. Ülkelerin bu yönelimi ise Rusya'yı bölgede zor bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle Rusya Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Batı dünyasına kaymaya çalışmış fakat bu politikasında başarısız olmuştur. Orta Asya'dan uzaklaşsa da, Batı eğiliminin başarısızlığı ile tekrar "Avrasyacılık" kavramı ile Orta Asya coğrafyasına yönelmiştir. "1993 yılından itibaren, "Yakın çevre" politikasıyla birlikte Kafkasya ve Orta Asya'da etkiliğini sürdürme stratejisi izleyen Rusya Federasyonu'nun bölgedeki varlığı sorunsuz olmamıştır".⁵ Bölgede yeniden başat güç olabilmenin yollarını arayan Rusya, bölgesel güç olarak "Avrasyacılık" kavramının ve "yakın Çevre" politikasının etkisiyle eski halefi Sovyetler Birliği coğrafyasındaki etkisini yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Bu politikayı gerçekleştirmek için Orta Asya ülkeleriyle yakın işbirliği içerisine girerek başlamıştır.⁶

Orta Asya coğrafyası yakın tarihe kadar Rusya'nın arka bahçesi olarak adlandırılmaktaydı. Ayrıca bu bölge stratejik konumu nedeniyle Rusya'nın Güney Asya ve Doğu Asya'dan gelebilecek olası tehditlere karşı önemli bir tampon bölgedir. Bölgenin Rusya açısından tampon bölge olmanın ötesinde, hayati öneme sahip çıkarları bulunmaktadır. Bölgenin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapması ve Rusya'nın bu enerji payından maksimum seviyede faydalanmak istemesi Rusya'nın bölgeye bakışını belirleyen unsurların başında gelmektedir. Diğer önemli etkende "bölge ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da yer alan Rus askeri rezerv bölgeleri, Kazakistan'da hala kendi kontrolünde olan Baykonur uzay üssü ve bölge ülkelerindeki ekonomik çıkarları Orta Asya'yı Rusya açısından vazgeçilmez

4 **Bekir Demir**, "Rusya federasyonu Cumhuriyetlerindeki Siyasi, Ekonomik ve Etnik Yapının Federasyon Milli Güvenliği Üzerindeki Etkisi", *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 46.

5 **Kamer Kasım**, "Rusya Ermenistan İlişkileri. Bölgesel Hegemon Güç İle Stratejik Ortağı Arasındaki İlişki", *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 231.

6 **İhsan Çomak**, "Rusya, Putin ve Avrasyacılık", *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 98.

kılmaktadır".⁷ Sovyetler Birliği dağılmadan önce petrolün dünya piyasalarında ağırlığı hissettirmeye başladığı andan itibaren Orta Doğu üzerindeki etkinlik mücadelesi içerisine girmişti.⁸ Aynı şekilde Rusya'da, benzeri bir durumla, doğalgazın küresel ölçekte önem kazanmasıyla Orta Asya üzerinde ABD ile üstünlük mücadelesine girmiştir. Ancak Rusya Orta Asya ve Kafkasya üzerindeki etkinliğini diğer ülkelerle paylaşmak zorunda kalınca;⁹

- 1-) Yüklü miktarda aldığı taşıma ücretinden mahrum kalacağını,
- 2-) Ucuza aldığı petrol ve doğalgazı dünya piyasalarına pahalı fiyatlarla sevk edemeyeceğini,
- 3-) Petrol ve doğalgaz fiyatlarını istediği gibi belirleyemeyeceğini,
- 4-) Petrol ve doğalgaz kaynaklarını kontrol ederek bölge devletlerinin siyasi, diplomatik, ekonomik ve sosyal hayatlarına istediği gibi karışma olanağını kaybedeceğini,
- 5-) Zamanla kuzeye doğru kendi kabuğuna çekilmeye mecbur kalacağını,
- 6-) Gelecek on yıllarda askeri anlamda da Rusya, bölgede amaçlarına ulaşmada, çatışma alanlarından yararlanamayacağını anlamaya başladıktan sonra Orta Asya coğrafyasına yönelik politikasına ağırlık vermeye başlamıştır.

Rusya özellikle 2000'li yılların başında bölge ülkelerini kendi ekseninde toplamak amacıyla, bu döneme kadar aktif bir şekilde çalışmayan BDT'yi faal bir şekle getirmeye çalışarak işe başlamıştır.¹⁰ Bu kapsamda Rusya, Orta Asya için "jeopolitik işbirliği karşılığı koruma ve silah" politikası güderek, özellikle güvenlik konusunda bu ülkelere gerek ikili ilişkiler gerekse BDT çatısı altında destek vermeye devam etmiş, Özbekistan ve Kırgızistan'a bu çerçevede Radikal İslami hareketlere karşı yardım etmiştir. Ayrıca bölgede liderliğe oynayan Kazakistan'la ve doğalgaz

7 Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", *Avrasya Terör Dosyası*, c.12/sayı 3 (2006), s.229.

8 Shirin Akiner, *Sovyet Müslümanları*, çev. Tufan Buzpınar- Ahmet Mutu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.21-25.

9 Hakan Türk, *Amerika'nın Hedefindeki Ülkeler*, İstanbul: Akademi Yayınevi, 2005, s.96-124.

10 Astrid Tuminez, "Russian Nationalism and Vladimir Putin's Russia", *Ponars Memo*, s.151.

kaynaklarına sahip Türkmenistan'la ikili ilişkilerini geliştirme çabasına girmişti.¹¹ Böylece Rusya Putin'le birlikte Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini yeniden canlandırma konusunda ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymaya çalışmaktaydı.

Rusya, başlatmış olduğu girişimlerin ardından istediğini alamamış ve yeni arayışlar içerisine girmeye başlamıştır. Rusya liderliğinde kurulacak birlik arayışında olan Moskova yönetimi bu ısrarlı tavrından vazgeçmemekteydi. Bu politikalara dayanarak BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'yi kendine yakın Beyaz Rusya ve Ukrayna ile birlikte 8 Aralık 1991'de kurdu. *“BDT'nin başlıca amacı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ötürü ortaya çıkan, kaynaklanan sorunları çözmek ve aynı zamanda bu devletlerarasındaki ilişkilerin tamamen kopmasını önlemek olmuştur”*.¹² BDT, daha sonra bölge ülkelerinin katılımıyla üye sayısını On İki'ye çıkarmıştır. Her ne kadar BDT'nin görünen amacı bu olsa da, aslında Rusya'nın bu Topluluğa ayrı bir değer yüklediği açıkça ortadaydı. Çünkü Rusya, SSCB sonrası bölgede etkinliğini devam ettirebilmek ve ülkelerin kendisine olan bağımlılığını arttırabilmenin hesapları peşindeydi.¹³ Bu topluluk haricinde bölge ülkeleriyle gerek ekonomik ve gerekse askeri nitelikte işbirliği içerisine girmiştir. Fakat bölge ülkelerinin Rusya'ya olan uzaklığı bu oluşumların etkinliğini azaltmanın yanı sıra Rusya'nın çıkarlarını da bir anlamda bertaraf etmeye yetmişti.

Rusya Orta Asya Cumhuriyetlerini ekonomik işbirliği projeleri ile kendine bağlamaya çalışmakta, Ortak Güvenlik Anlaşması çerçevesinde bölgede askeri anlamda varlığını hissettirme girişimlerini sürdürmekteydi. Bu politikalar çerçevesinde, Ekim 2000'de Gümrük Birliği'ndeki ülkeler (Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulması amacıyla anlaşmaya varmışlardır. Bu paktın imza edilmesinden sonra Rusya

11 **Esra Hatipoğlu**, «Yeltsin (1990-1999) ve Putin (2000-) Döneminde Rusya Federasyonunun Orta Asya Politikası», *Bağımsızlıklarının 10.Yılında Türk Cumhuriyetleri*, der. Emine Gürsoy- Naskali Erdal Şahin, İstanbul: Sota Yayınevi, 2002, s.196.

12 **Oktay F. Tanrısever**, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.332.

13 **Tanrısever**, a.g.e., s.333.

liderliğinde (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan) dört yıllık bir süreyi kapsayan ortak güvenlik sistemine ilişkin kuralları ortaya koyan plana imza atmışlardır.¹⁴ Aslında bütün bunlar Rusya'nın bölgede özellikle enerji bağlamında maksimum düzeye çıkışın çıkarı; bölgesel istikrarın bozulmaması adına tampon bölge oluşturulması ve Rusya'ya karşı oluşacak gelişmelerin önüne geçilmesi konularını barındırmaktaydı. Rusya'nın bu politikalarının ana amacı Orta Asya'yı etkisi altına alarak, bölgedeki ABD ve Çin'e başta olmak üzere, diğer bölgesel güçlerin etkisini azaltma eğilimiydi.¹⁵

Rusya'nın Orta Asya politikası ekonomik açıdan ele alındığı da ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: İlk olarak Rusya, Orta Asya coğrafyasını hammadde kaynağı görmekle beraber, sanayi ürünleri için önemli bir pazar unsuru olarak değerlendirmektedir. 1990'lı yılların sonuna kadar Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret tüm Rus ticaretinin % 5'ini karşılıyordu. Bu %5'lik ticaret payının içerisinde Kazakistan'dan tahıl, Özbekistan'dan pamuk lifi ve kurşun, çinko, bakır gibi madenler teşkil etmekteydi. Ancak bu ülkelerle yapılan ticareti önemli kılan diğer bir faktörse, Rusya'nın Çin ve İran gibi ülkelerle yaptığı ticarete bu ülkeleri sıçrama tahtası olarak görmesidir.¹⁶ *“Bu açıdan Putin Rusyası bölge ülkeleri arasında bir yandan Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi girişimleri teşvik ederken bir yandan da bölge ekonomilerinin stratejik sektörlerinin özelleştirilmesine katılarak o ülkelerdeki varlığını bu şekilde sürdürmeye çalışmaktaydı”*.¹⁷ İkinci olarak, Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının çıkartılması ve bu kaynakların uluslararası alana taşınması gibi konularda etkin rol alma mücadelesiydi.¹⁸ ABD'nin 1995'li yıllar itibarıyla bu konuda birçok projeler ortaya atarak ve bu projelerden bazılarını hayata geçirmeye başlaması, bu mücadelede geri kalmak istemeyen Rusya'yı acil olarak bir şeyler yapamaya zorlamaktaydı. Rusya öncelikli olarak Hazar'ın statüsü ile ilgili kendi çıkarları doğrultusunda bir anlaşma yapmak istemiştir. Bununla

¹⁴ Hatipoğlu, a.g.e., s.197.

¹⁵ Dmitri Trenin, “Central Asia's Stability and Russia's Security”, *Ponars Memo*, s. 4-6.

¹⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s.198.

¹⁷ gös. yer.

¹⁸ Ashhan Akman, “Orta Asya: ABD İle Rusya Kısıcında Orta Asya”, *Düşünce Gündem Dergisi*, c.VII/sayı 28 (Mart 2007), s.34.

beraber taşımacılık konusunda belki de diğer ülkelere göre elinde var olan boru hatları ile avantajını kullanarak, Trans-Sibiry ulaştırma koridoru ve Kuzey-güney koridoru oluşturmayı planlamaktaydı.¹⁹ Rusya'nın bu düşüncesinin arkasında, Batı ve ABD'nin ısrarla Orta Asya ülkeleriyle diyalog içerisine girerek Doğu-Batı enerji koridoru oluşturma fikrine alternatif yaratmak ve ABD'nin bölgedeki enerji tekeline son verme fikri yatmaktaydı.

Rusya'nın bölgedeki diğer amaçlarından bir tanesini de bölgesel istikrar ve Radikal İslami hareketlerin önünü alacak girişimlerde bulunmaktı. Yukarıda belirtildiği üzere Rusya, Orta Asya ülkeleriyle Ortak Güvenlik sistemi kurarak bu ülkeleri kendi liderliği çatısı altında tutmaya çalışmakta, bu sayede ülkelerle askeri işbirliği içerisine girmek istemektedir. Aslında Rusya'nın bu politikası enerji konusunda olduğu gibi, bölge ülkelerinin Batı ve ABD'yle gireceği bir askeri işbirliğinin, NATO çatısı altına girmelerinden çekinmesi, önlenmesine yöneliktir. Nitekim 2000 yılından sonra bölge ülkeleriyle bu konuda ikili ziyaretler gerçekleştirilerek bölgede askeri işbirliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Böylece Rusya Ortak Güvenlik Sistemi kurulmasının gayesi içerisinde olmuştur.

5.2.2. ABD Bağlamında Rusya'nın Orta Asya Politikası

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan Rusya Federasyonu ilk etapta, kendisini Batı Dünyası'nın bir parçası olarak görmeye çalışmaktaydı. Ancak fazla geçmeden Batı Dünyası'ndan gerekli yakınlığı bulamayınca, revizyonist bir dış politika izlemeye başlamış; bu politikaların sonucunda ise, "Eski Uydu Devletleri" olan Orta Asya coğrafyasına yönelmiştir. Rusya, bu yönelimin ardından Orta Asya'yı "Arka Bahçesi" olarak görmeye başlamıştır. "Arka Bahçe" kavramı, Rusya'nın SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan bölge ülkeleriyle ilişkilerinin yoğunlaştırarak yaklaşması gerektiği tezini içermekteydi. Bu tezin ortaya çıkmasıyla birlikte, Rusya'da giderek daha da cazip hale gelen "Avrasyacılık" kavramı ön plana

19 "Moscow's Benefits From Rapprochement With Iran Likely to be not too much Significant", *PAU Profile*, c.IV/sayı12 (23 March 2001), s.4.

çıkmiştir. “Daha çok kültürel terminolojiyle tanımlanan bu yönelmenin çıkış noktası coğrafi ve kültürel olarak Rusya’nın ne tam Avrupalı ne de tam Asyalı olduğu, bu nedenle de kendine özgü farklı Avrasyalı kimliği olduğuydu”.²⁰ Bu kimlik çerçevesinde aslında Rusya bölgede bir “Avrasya Birliği” kurmak istemektedir. Bu kurulan birliğin lider gücü olmak niyetinde olan Rusya, birlik sayesinde Orta Asya ülkelerini etkisi altına almak niyetindedir.²¹ Ancak Rusya’nın bu büyük çaplı hayalperest yaklaşımı çok geçmeden gerçekten uzak olduğunu göstermeye başlamıştır. Bölge ülkeleri Rusya’nın bu dış politika açılımına karşı cephe alarak, zaten bölgede yükselen milliyetçiliğin peşinden gitmeyi tercih etmişlerdir. Nitekim bölge ülkeleri, SSCB döneminde yaşanan ekonomik ve diğer etkenlerin yarattığı kötü tabloyu silebilme adına, bağımsız hareket etmeyi daha uygun bulmuşlardır. Bölge ülkelerinin bu tercihi Rusya’nın bölgede etkinliğinin azalmasına yol açarken, bölge ülkelerine sürekli yardım ve iknaya çalışan ABD’ye daha yakın durmalarına yol açmıştır.

Rusya’nın Soğuk Savaş sonrası bölgeye yönelik bu politikaları Rusya açısından istenileni vermezken, 11 Eylül 2001 tarihi yeni açılımları beraberinde getirmiştir. Amerika’nın 11 Eylül sonrası Orta Asya politikası ve Afganistan operasyonu bu açılıma yön veren en önemli olaydı. Afganistan operasyonu sırasında, ABD’nin bölgeye yönelik terörle mücadele kapsamındaki operasyonu Rusya’ya önceleri cazip gelmiş ve belli bir noktaya kadar ABD’nin bu politikalarına göz yummuştur. Sonuçta bu söylem eksenini ışığı altındaki operasyon Rusya’nın çıkarlarını temsil etmekteydi.²² Özellikle Özbekistan İslam Hareketi (İslami Radikal Grup)’nin bölgedeki etkinliği Rusya’yı zor durumda bırakmaktaydı. ABD’nin El-Kaide ve ÖİH’ye yönelik çökertme operasyonu Rusya’nın işine gelmekte ve bölgenin bu grupların kontrolünden çıkmasını istemektedir.²³ Ancak ABD’nin bu

20 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Kitabevi / Siyaset Dizisi, 2005, s. 86.

21 Yelena İ.Urazova- Elif Hatun Kılıçbeyli, “Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa Birliği: Enerji ve Ekonomi İşbirliği”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.101.

22 Noam Chomsky, *11 Eylül: 9-11*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Om Yayınevi, 2002, s.91.

23 Ertan Efeğil, “Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, Şubat 2004, s.144-145.

operasyonlarının geçici olmadığı ve bölgede kalıcı olacağını fark eden Rusya, Orta Asya politikalarında ABD'ye karşı stratejiler geliştirmek zorunda kalmıştır. Bunların yanı sıra Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik endişeleri her geçen gün artmaktaydı. Bu hususlar şu şekilde sıralanmaktadır: ABD'nin 11 Eylül sonrası Avrasya bölgesine yerleşmesi ve bu bağlamda Orta Asya bölgesinde kalıcı olacağına dair sinyalleri Kırgızistan ve Afganistan üzerinden vermesi Rusya'nın güneyinden güvenlik bağlamında ciddi tehdit algılamasına neden olmuştur. Rusya bölgeye yerleşen bir ABD'nin Rusya'yı çevreleme politikası izlediği kanısına inanmakta ve bu politikadan son derece rahatsız olmaktadır. ABD ve Rusya arasında “Yeni Soğuk Savaş” sinyallerinin verilmeye başlanmasının ardından Rusya sınırlarını “arka bahçesini” güvenlik altına almak adına en zayıf gördüğü ülkeler üzerinde etkinlik kurmaya başlamıştır. Rusya enerji zengini Orta Asya Cumhuriyetleri ile güvenlik bağlamında daha güçlü, istikrarlı, stratejik işbirliğine dayalı bir ortaklık sürecini hızlandırmak istemektedir. ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin desteğinde gelişen bölge enerji kaynaklarının Rusya'yı by-pass ederek Avrupa'ya ulaştıracak Trans-Hazar projesi vb. projelerin gündeme gelmesi ile Rusya karşıtı blokun başını çeken Ukrayna, Gürcistan gibi bölge ülkelerinin ön plana çıkmaya başlamasıyla Rusya bu durumdan memnun kalmamıştır. Avrupa Birliği'nin Rusya ile yaşadığı kriz/güven bunalımı ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilen “enerji güvenliği” temelli “Yeni Orta Asya” stratejisini uygulamaya koyması Rusya tarafından dikkate alınan bir durumu ifade etmektedir. Diğer taraftan, Hazar'ın statü sorunu devam etmektedir. Buna karşılık, bu sorunun çözümü ve Trans-Hazar Projesi'nin gerçekleştirilmesi bağlamında ABD, AB ve Türkiye'nin oldukça pasif/zayıf kalması ve sorunun çözümünde kilit ülke olarak Rusya'yı bir kez daha ön plana çıkarmaktadır.²⁴ Bu endişe ve korku Rusya'yı diğer bölgesel güç Çin'e yaklaştırıyordu. Bununla beraber bölge ülkelerine yönelik bazı adımlarda atılmaya başlandı. Bu bağlamda Çin destekli ve Rusya'nın da içerisinde yer aldığı, Beş Devlet tarafından Şanghay İşbirliği Örgütü bölgede ağırlık kazanmaya başladı. Bu örgütün bölgede etkinliğini arttırmaya başlamasının ardından, bölge ülkeleri ile Çin ve Rusya arasında yaklaşımlar başlamıştır. Bu yaklaşmanın ardından her fırsatta ABD'nin bölgedeki

24 Mehmet Seyfettin Erol, “Rusya'nın Orta Asya'ya ‘Enerjik’ Dönüşü ve Bunun Taraflar Açısından Sonuçları”, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=11985>, 14 Mayıs 2007, erişim: 15.09.2007.

varlığından rahatsız olan Rusya Çin ve bazı Orta Asya ülkelerinin desteğini alarak ABD'nin bölgeden ne zaman çekileceğine dair baskılar yapmaya başlamıştır. Ancak ABD'nin bölgede kalıcı olma isteği bugüne kadar bu baskıların sonuçsuz kaldığını ortaya koymakla beraber, Rusya'nın bu süreci hızlandırma adına bölge ülkeleriyle işbirliği içerisine girdiği ve bu ülkelere askeri teçhizat ve ekonomik yardımlar yaptığı görülmektedir.

Rusya, bölge ülkeleri üzerindeki ABD etkinliğinin azaltılması için bölge devletleri ile ikili ve çok taraflı askeri işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır.²⁵ Bu bağlamda bu ülkelere askeri teçhizat ve silah satarak, siyasi etkinliğini arttırmaya çalışmakta; aynı zamanda bu siyasi üstünlüğünü Bağımsız Devletler Topluluğu'nu aktif hale getirerek, bölgesel askeri blok oluşturmayı hedeflemektedir.²⁶ Ancak Rusya'nın bütün bu çabaları henüz istenileni vermiş durumda değildir. ABD'nin bölgedeki ağırlığı devam etmekle beraber, bölge ülkelerinin ilerideki tercihlerinin, hangi güce meyil edeceği, bölgedeki güçlerin varlığını ve siyasi üstünlüğünü devam ettirmesinde şekil verici en önemli unsur olacağı benzetilmektedir. Rusya ve ABD'nin Orta Asya bölgesindeki stratejik çıkarları iki ülkeyi bu bölgede karşı karşıya getirmekte, her iki ülkede birbirlerine üstünlük kurabilmenin çabası içerisine girmektedir. Ancak Rusya'nın, SSCB'nin bölgedeki halefi olarak kendini görmesi birçok bölge uzmanının da belirttiği üzere, Rusya'ya “duygusal karakterde” politikalara itmekte ve bütüncül bir dış politika üretememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Rusya, bölgede uzun vadede stratejiler geliştirememekte ve ülkelerin hamlelerine, bölgedeki olaylara göre nabız vermektedir. Her ne kadar Rusya'nın Orta Asya politikası bu yönde şekillense de, özellikle 2000'li yıllarla birlikte bölgede entegrasyon düşüncesi ile hareket etmesi ABD'nin bölge çıkarlarında zorlanmasına neden olmaktadır. Bu durum ABD'nin bölge için tasarladığı demokratikleşme ve serbest pazar düşüncesinin önünü kesebilecek potansiyele sahiptir.²⁷ ABD'nin bölgeye yerleşmesi ve ağırlığını hissettirmeye başlamasıyla birlikte Rusya'nın bu tehdidi göz önünde tutarak Orta Asya politikalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

25 Bruce Pannier, “Russia: With U.S. Attention On Iraq, Moscow Wooing Central Asia”, <http://www.rferl.org/content/article/1103004.html>, April 22, 2003, erişim: 12.04.2009.

26 Efeğil, a.g.m., s.146-147.

27 Şatlık Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007, s.309.

- Rusya, Orta Asya'da daha yoğun bir şekilde rol almaya çalışacak ve bölgede meydana gelebilecek olaylar karşısında taraf olmayı göze alacak,
- ABD'nin Orta Asya politikalarını sekteye uğratabilmek için bölge ülkeleriyle yakın işbirliği içerisine girerek hem ulusal ekonomik çıkarlarını hem de ulusal güvenliğini tehlikeye atmamak için, bu ülkelerle ABD ilişkilerini yönlendirmeye çalışacaktı.

Rusya, Orta Asya coğrafyasındaki ülkelerle ABD ilişkilerine yön vermeye çalışmakta, bu ülkelerin tamamıyla ABD uydusu haline gelmesini ve NATO'nun bu ülkeleri içerisine alarak doğuya doğru genişlemesinin önüne geçmek istemektedir. Bu bağlamda Çin'le paralel düşünmekte ve uluslararası sistemde arzuları örtüşmektedir.²⁸ Bu nedenle iki ülkede ABD karşıtlığı içerisindedir. Özellikle Rusya SSCB'nin dağılmasına rağmen toprak bütünlüğü ve nüfusu bakımından önemli bir konuma sahiptir.²⁹ Bu konumuyla Orta Asya ülkelerinde önemli bir nüfus ve nüfuzu bulunmaktadır.³⁰ Sahip olduğu bu nüfuzu kullanarak bu ülkeler üzerinde baskıyla karışık etkinliğine devam etmiştir. Ancak bu coğrafyanın önemi ortaya çıkamaya başlayınca bu etki giderek azalmış ve ülkeler daha bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Rusya bu nüfuzu devam ettirebilmek adına, bölgede kendi liderliğinde BDT ve ŞİÖ gibi örgütlenmelere gitmiştir. Rusya, böylece bu örgütlenmeler aracılığıyla ABD'nin Orta Asya'daki çıkarlarını dengelemeye çalışmaktadır.

11 Eylül gerek dünya açısından gerekse özelde Orta Asya coğrafyası açısından bir milat kabul edilebilir. Zira her ne kadar 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan operasyonu Orta Asya'da Rusya'nın kaybı olarak algılansa da bu dönemde Rusya'nın Afganistan operasyonuna ses çıkarmaması, Rusya'nın bir

28 **Mustafa Kibaroglu**, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", *Avrasya Dosyası*, c.6/sayı 4 (2001), s. 95-106

29 «The Times Guide to Nation of the World», **Times Books a Division Harper Collins Publishers**, London, 1994, s.161.

30 **İdris Bal**, "ABD'nin Orta Asya Politikasına Yön Veren iç ve dış Dinamikler", *Stratejik Analiz*, c.I/sayı 12 (Nisan 2001), s.28.

anlamda kazancı olmuştur. “Nitekim ABD’nin terörle mücadele çerçevesinde Afganistan’a müdahalesinde ve Rusya’nın bunu desteklemesi, aynı zamanda Rusların Çeçenistan’da uygulamış olduğu politikalara da meşruiyet de sağlamıştır. Böylece Rusya kendi topraklarındaki dinsel ve ayrılıkçı hareketlere karşı uyguladığı politikalarda elini güçlendirmiştir”.³¹ Ancak ABD’nin Afgan savaşından sonra “terörle topyekûn savaş” söylemine dayanarak bölgeye yerleşmesi ve kalıcı olacağını ortaya koymasıyla, bölgede gerçekleşen “devrimler” ve askeri üslerin kalıcı olmasına yönelik ABD baskıları Rusya’nın ilk bakıştaki kazancını tehlikeye atmıştır. Rusya ABD’nin bu hareketine karşılık bölgedeki, özellikle ŞİÖ, örgütleri etkin kılmanın telaşına düşmüştür.

5.2.3. Rusya ve ŞİÖ İlişkileri

Rusya’nın ŞİÖ’ye bakış açısını üç başlık altında incelemek mümkündür: İlk olarak, Rusya’nın Orta Asya bölgesindeki etkinlik mücadelesidir. 11 Eylül sonrasında ABD’nin bölgeye yerleşmesi ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi, iki üs kurması, bu sayede ABD’nin bölgedeki ülkelerle ilişkilerini doğrudan kurabilme yeteneğine ulaşması Rusya açısından ilk tehdit olarak algılanmaktadır.³² Bu bağlamda ŞİÖ’yü bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde önemli bir araç olarak görmektedir. Rusya ŞİÖ’yü kullanarak bu tehdidi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Zaten var olan ekonomik ve askeri ilişkilerini ŞİÖ aracılığıyla sağlamlaştırmaya çalışmakta, ülkeleri bölge dışı güçlere karşı özellikle ABD’ye, bütünleştirerek kapatmaya çalışmaktadır. Rusya’nın ŞİÖ bağlamında bölgeye bakışını şekillendiren diğer bir etken ise, Rusya ile Çin’in ŞİÖ çerçevesinde ortak hareket ederek ABD’nin politikalarına karşı çıkmaklardır. Bu etken iki ülke ilişkilerini perçinleştirmektedir. “Moskova, Şanghay İşbirliği Örgütü’nü bölgede Çin ile işbirliği fırsatlarını değerlendirebileceği bir platform olarak nitelendirmekte, karışık güç dengesini

³¹ Pirinççi, a.g.m., s.229.

³² Gökçen Oğan, “Üye Devletlerin Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.8/sayı 91(Kasım 2007), s. 58.

sağlamaya yönelik bir oluşum olarak görmektedir”.³³ Rusya’nın özellikle ABD başta olmak üzere Batı dünyası ile olan ilişkilerinde önemli bir araçtır. ŞİÖ’nün her geçen gün büyümesi ve etkinlik sahasını arttırması Rusya’nın Batı gözünde prestijini arttırmaktadır. ŞİÖ nezdinde Batı dünyasına karşı kazandığı anlamlı prestij ise Batı dünyasında tedirginlikle karşılanmaktadır.³⁴

ŞİÖ her ne kadar sınır sorunlarına çözüm üretmek ve terörizmle mücadele ederek bu sorunları ortadan kaldırmaya yönelik bir oluşumu ifade etsede, kendi içinde barındırdığı güç rekabeti sayesinde zaman zaman ABD’nin bölge çıkarlarına hizmet edebilmektedir. Bölgedeki Radikal İslam tehdidi ve bu grupların terörist faaliyetleri ABD ile ortak hareket etmelerine neden olabilmektedir. Bu ABD’ye ihtiyaç duyulduğunun ŞİÖ ülkeleri tarafından kabul edildiğinin bir göstergesidir. ABD’nin Afganistan operasyonu ile birlikte başlattığı terör karşıtı hareket bölgede Taliban ve Usame Bin Laden’in varlığından rahatsız olan diğer ülkelerin ABD’ye destek vermelerine neden olmaktadır.³⁵ Bunun yanı sıra ŞİÖ içerisinde Rusya ile Çin rekabetide ABD’nin ŞİÖ’nün başarısız olmasına yönelik faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Bu sayede bölgeye müdahil olan ABD, iki ülke arasında yaşanan rekabetten faydalanarak diğer ülkeleri Rusya ve Çin aleyhine kışkırtabilmektedir. Bu rekabetle, ABD’nin de kışkırtmalarıyla Rusya ve Çin zaman zaman diğer ülkelerin gözündeki liderlik vasfından uzaklaşmaktadır. Bu ABD’nin tam olarak bölge çıkarlarına hizmet etmektedir. Fakat her ne kadar bu gelişmeler yaşansada ŞİÖ bölgedeki etkinliğini her geçen gün büyütmekte, Rusya’nın bölge çıkarlarına cevap vermektedir.

33 Oğan, a.g.m., s.59

34 Oktay F.Tanrısever, “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrinin İflası ”, *Küresel Politikada Orta Asya –Avrasya Üçlemesi 1*, der. Mustafa Aydın, Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s.45.

35 Zamira Eshanova, “Central Asia: Are Radical Groups Joining Forces?”,

<http://www.rferl.org/content/article/1101015.html>, October 08, 2002, erişim: 06.05.2009.

5.3. ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI

5.3.1. Çin'in Orta Asya Yaklaşımı

Son dönemlerin ve geleceğin yükselişte olan ekonomik devi olarak görülen Çin açısından, Orta Asya petrolü ve doğalgaz rezervleri son derece hayati bir öneme sahiptir. Çin'in ekonomideki hızlı ilerleyişi ve bu trendin devamı için enerjiye olan talebi her geçen gün artmakla beraber, Orta Asya'daki kaynakların hemen yanı başında oluşu ve bölgede siyasal üstünlük mücadelesi, Çin'in Orta Asya'ya ayrı bir önem atfetmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Çin Orta Asya bölgesinden, doğal kaynaklarından yeterli derecede faydalanabilmek ve buradaki pazar payını arttırarak siyasal üstünlük sağlamak amacını gütmektedir. Bu hedeflerine ulaşabilmek adına bölge ülkeleriyle işbirliği arayışına giren ve bu ülkelere, yerel halka, yardımcı olmak istemektedir.³⁶ Ancak “ 11 Eylül sonrası, Afganistan'a düzenlenen askeri müdahale ve ardından ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetleriyle ağırlıklı olarak, askeri-güvenlik alanında geliştirmeye başladığı işbirliği kaçınılmaz olarak Çin'i rahatsız etmeye başlamıştır”.³⁷ Çünkü Çin de, Rusya gibi, ABD'nin bölgedeki varlığını kendi stratejik çıkarları açısından bir tehdit unsuru olarak görmektedir. ABD'nin bölgeye yerleşmesi, Çin tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır.

Çin, ABD'nin bölge ülkelerine yaklaşmasından duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getirerek, bu ülkeleri kendi saffına çekebilmenin hesaplarını yapmaktadır. Bu noktada kendisi gibi anti-Amerikan politikalar izleyen, her ne kadar güç mücadelesi ve sınır sorunları yaşansada, Rusya'yla birlikte hareket etmektedir. Bunun en açık kanıtı olarak gösterebileceğimiz Şanghay İşbirliği Örgütü, Rusya ve Çin'in bölge ülkelerini de içine alarak gerek askeri gerekse ekonomik anlamda ABD karşıtlığı yapmaya çalışmasıdır. Bu Örgüt eliyle bölgede üstünlük mücadelesinde ABD'nin önünü kesmeye çalışan Çin, ABD'nin bölgedeki etkinliğini azaltmaya

³⁶ Efeğil, a.g.m., s.147.

³⁷ Erol, a.g.m., s.200.

çalışmaktadır.³⁸ Bunu yaparken, bölge ülkeleriyle arasındaki sorunları ivedi olarak çözme yolunu tercih etmektedir. Bu bağlamda Çin'in bölgedeki siyasi öncelikleri şu şekilde açıklanabilir: Bölgede istikrarsızlıktan kaçınmak; Enerji kaynaklarına erişim güvenliği sağlamak; Ekonomik işbirliğini genişletmek; Batılı ve diğer ekstra bölgesel güçlerin bölgede etkilerini önlemek; Bölgesel güvenlik ve istikrar organizasyonları kurmak olarak sıralanabilir.³⁹

Çin'in son dönemlerde ekonomik değerlerini yükselterek önemli bir güce dönüşmesi ve bunun getirdiği sorumlulukla yakın çevresini güvence altına almak istemesi, Çin açısından Orta Asya'yı daha da önemli hale getirmektedir. Bölge ülkeleri üzerinde ağırlığını ortaya koyarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye ve yakın çevresinde istikrarı sağlamanın yollarını aramaya çalışmaktadır. Bunu yaparken, Orta Asya ilişkilerinde, en önemli ortağı Rusya görünmektedir. Çin ve Rusya arasındaki Orta Asya bağlamındaki yakınlaşma, Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla olmaktadır. ŞİÖ gerek Rusya ve Çin gerekse Orta Asya ülkeleri adına birçok şeyi ortaya koymaktadır. *"Her iki ülkede enerji, ticaret yolları, terörizm tehdidi ve bölgesel güvenlik gibi konuların gündemde olması işbirliği için uygun zemin sunmaktadır"*.⁴⁰ Fakat her ne kadar Çin ile Rusya'nın Orta Asya'daki ortak amaçları ABD'nin bu bölgeye yönelik politikalarını engelleyerek bölgedeki etki alanını sınırlandırmak olsada, bu amaç doğrultusunda iki ülke arasındaki yakınlaşmanın başka alanlarda da geliştiği gözlemlenmektedir.⁴¹ Bu yakınlaşmanın en önemli ayağını ise ekonomi oluşturmaktadır. 2001 yılında ŞİÖ çerçevesinde stratejik ortaklık kuran Rusya ve Çin, bu bağlamda aralarındaki ticaret hacmini her geçen yıl arttırmaktadır. Zira 2001 yılından sonra Çin ve Rusya arasındaki ticaret hızla gelişmiş 2005 yılının değerleri göz önüne alındığında bir önceki yıla göre %20 civarında artış sağlamıştır. Aslında iki ülke bu potansiyeli kullanarak ticaret verilerini 2010 yılına kadar 60 ila 80 Milyar dolar seviyesine çıkarmanın hesaplarını

38 Zamira Eshanova, "2002 In Review: Central Asia Improves Relations With West, But Tok Whose Benefit?", <http://www.rferl.org/content/article/1101677.html>, December 16, 2002, erişim: 06.05.2009.

39 Erol, a.g.m., s.201

40 Amanov, a.g.e., s.321.

41 John Chan, "Russia and China Call For Closure of US Bases In Central Asia",

<http://www.wsns.org/articles/2005/jul2005/base-j30.shtml>, 02/04/2006, erişim: 24.03.2009.

yapmaktadır. Bu ekonomik değerlerin arttırılması her iki ülkenin birbirlerine olan bağımlılığını arttırmakla kalmayarak, Orta Asya politikalarında ortak hareket kabiliyeti kazandırmaktadır. Rusya ve Çin bölgenin en önemli gündemi olan enerji mevzuunda giderek artan bir ilişki içerisine girmiş durumdadır. “*Bu bağlamda, Rusya 2005’te Çin’e 70 Milyar varil petrol satmış; Çinli petrol şirketleri Rus Rosneft şirketine 6 Milyar dolarlık yatırım yapmış ve Sibiry’a’dan Çin’in Kuzeydoğu eyaletlerine bir boru hattı döşemesi için görüşmelere başlamıştır*”.⁴² Bu yaklaşmanın yansıması ticarete olduğu gibi güvenlik ve askeri alanda kendini göstermektedir. Çin ile Rusya arasında bölge güvenliğini sağlama adına askeri anlamda işbirliğine dayanan yaklaşma olmaktadır. Zira ortak askeri tatbikatlar yapılması ve sınır güvenliğini sağlama adına askeri anlaşmalar yapılması bunun açık bir göstergesidir.

5.3.2. ABD Bağlamında Çin’in Orta Asya Politikası

Çin’in son yıllardaki ekonomik ve teknolojik gelişimi ve taşıdığı potansiyel bakımından, ABD açısından üzerinde düşünülen ciddi bir tehdit konumuna yükselmiştir.⁴³ Öyle ki, 2000’li yılların başından günümüze dünya ekonomisinde yükselen bir Çin, ABD ekonomisine kafa tutar hale gelmiştir. Kuşkusuz Çin karşısındaki adımlarını dikkatli atmaya çalışan ABD, Çin’i çevreleme ve dengeleme politikasını devreye sokarak Çin’in olası adımlarını sınırlandırmanın hesapları içerisinde dir. Her fırsatta bu politikayı güden ABD, Çin’e en uzun sınırı olan Orta Asya cumhuriyetlerinde üsler edinmeye çalışmakta ve bu bölgedeki ülkelerle iyi ilişkiler kurmaktadır. Birçok uzman ABD’nin Çin’e yakın ülkelerde askeri üsler kurmasını, Çin’e karşı ve Çin’i çevrelemenin bir aracı olarak görmektedir. Uzun vadede Çin’in büyüme hızı Amerika için bölge çıkarlarına bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca Çin’in bölgeye yönelik iyimser politikaları ve Rusya’ya yaklaşması, ABD tarafından dikkatle izlenen bir durumu ortaya koymaktadır.

⁴² Pirinççi, a.g.m., s.230.

⁴³ Ahmet Kavas, “Çin-ABD Rekabetinde Çözumsuzlüğe Sürüklenen Bir Mesele: Darfur”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, c.IV/sayı 12 (Haziran 2008), s.6.

Ancak her iki ülke arasındaki gerginlik iki ülke arasındaki ekonomik hacmin artışına etki etmemekte, aksine bu süreç her geçen gün iki ülke arasındaki ekonomik değerlerin yükselişine tanıklık etmektedir. Ekonomideki “Küresel Bağımlılık” ABD ile Çin arasındaki ilişkileride kapsamış durumdadır.

11 Eylül 2001 tarihi Çin ile ABD’nin Orta Asya’ya bakışını yeniden şekillendirmiştir. 11 Eylül sonrasında ABD tarafından gerçekleştirilen Afganistan operasyonu, önceleri Çin tarafındanda kabullenilmiş ve terörle olan mücadele kapsamında görüldüğü için ABD’nin bu müdahalesi destek bile görmüştür. Aslında Orta Asya’daki birçok devlet gibi Çin’de uluslararası terörün önüne geçilebileceği düşüncesi hâkimdi. Çin, Afganistan operasyonunun başlarında Rusya’nın düşüncesine sahip bir ülkeydi. Rusya Afganistan operasyonunu Kafkaslarda gerçekleştireceği politikaları haklı çıkarabilmek adına desteklerken; Çin’de tüm dünyanın merakla izlediği, Doğu Türkistan politikasında haklı olduğunu vurgulamak için zemin hazırlamıştır. Aslında Çin’in Orta Asya politikasının siyasi kanadını Doğu Türkistan sorunu teşkil etmektedir. Çin Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini Doğu Türkistan çerçevesinde belirleme gayreti içerisinde. Bölgedeki Uygur Milliyetçiliğinin gelişmesinin önünü kesebilme adına stratejiler belirlemektedir. Doğu Türkistan’ın uzun Orta Asya sınırı bu ülkenin coğrafi konumunu oldukça önemli hale getirmektedir.⁴⁴ Doğu Türkistan’da birçok farklı etnik kökenli Kazak, Özbek, Tatar, Kırgız ve Tacik yaşamaktadır.⁴⁵ Bu bağlamda kökenleri farklı insanları bir arada tutabilmek ve burada Çin nüfusunu arttırabilmek adına bölgedeki ülkelerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmakta ve bölge ülkelerinin Doğu Türkistan politikasında Çin’e destek vermelerinin yolunu aramaktadır.⁴⁶ Güçlü ekonomik yapısı ve her geçen gün artan enerji talebi ile Çin bölgedeki doğal kaynaklardan faydalanmak için bölge ülkeleriyle ilişkilerini sıcak tutmakta ve ülkelerin bir noktada kendine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. Bu durum Doğu Türkistan politikasında ülkelerin tepkilerinin önünü kesmede Çin’in işini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca yukarıda

44 “U.S. urged not to send Uyghur detainees back China”, <http://www.rfa.org/english/news/122880-20031210.html?searchterm=None>, October 23, 2003, erişim: 14.04.2009.

45 Amanov, a.g.e., s. 321-324.

46 Haktan Bırsel, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, İstanbul: IQ Yayınları, 2006, s.51.

belirtildiği üzere, ABD'nin Afganistan operasyonu Çin'in Doğu Türkistan politikasını legal hale getireceğinin düşüncesi, Çin'i ABD'ye destek vermeye yöneltmiştir. Ancak ABD'nin Afganistan operasyonu ve sonrasındaki gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuç hiçte sanıldığı gibi olmamıştır. ABD bölgeye yerleşerek aslında gerek Rusya gerekse Çin'i dengeleme amacı güttüğünü açıkça ortaya koyduğunda, Çin için Orta Asya politikalarında yeni bir adımın atılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşte bu doğrultuda Orta Asya Çin açısından yeni bir anlam ifade etmeye başlamış ve bölgenin önemi artmıştır.

ABD'li birçok uzmana göre ortaya çıkan bu gelişmelerin ardından, Orta Asya'da yaşanan güç mücadelesinde ABD, Rusya ve Çin arasında kıyasıya bir rekabetin yaşanacağı sanılmaktaydı. Bu görüşler her ne kadar haklı olsa da, Çin'le Rusya arasında uzlaşmaların olacağı kanısının ağırlık kazanması gelişen Rus- Çin ilişkileriyle bertaraf olmaya başlamıştır. Zira ABD'nin bölgede kalıcı olmaya çalışması Rusya ve Çin'i birbirlerinden uzaklaştırmamış aksine daha da birbirine yaklaştırmıştır.⁴⁷ Çünkü Çin etrafını iyiden iyiye saran ve adeta abluka altına alan ABD'ye karşı Rusya'yı kullanarak bir denge unsuru haline getirmeyi uygun görmüştür. Aynı şekilde Çin her geçen gün yükselen ideoloji ve yoğunlaşan milliyetçilikle Asya'da kendini lider olarak görmeye başlamıştır. Öyle ki Çinli liderler Asya'nın refahının Çin'den geçtiğini, Çin'i hesaba katmadan bir Asya'nın düşünülmeyeceğini ileri sürmekteydiler. Nitekim bu iddialar doğrultusunda Asya'da üstün rol oynamaya çalışan Çin, Orta Asya'da hissedilir derecede ağırlığını ortaya koymaktadır.⁴⁸ Çinli yöneticiler, Orta Asya devletleriyle yapacakları işbirliği sayesinde elde edecekleri potansiyel yararları vurgulamaktan kaçınmamaktadır. Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarının ilk yıllarında, Çin bu ülkeleri kendi toprak bütünlüğü açısından tehdit olarak algılasa da daha sonra 3.300 km den fazla uzun sınıra sahip olduğu bu ülkelerle ticareti geliştirmenin daha faydalı olacağını düşünerek her geçen gün bu ülkelerle ticaret hacmini geliştirmektedir. 2006 yılına gelindiğinde Çin'le Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret 1.850 Milyon dolara

47 Suna Lee, "Medvedev'in Pekin Ziyareti Işığında Çin-Rusya İlişkileri",

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2213&kat1=60&kat2=>, 27 Mayıs 2008, erişim: 16.06.2008.

48 Brzezinski, a.g.e., s.160.

ulaşmış, bu yıldan itibaren ise 2 Milyar doları aşmıştır.⁴⁹ Ticaretin yanısıra Rusya'ya yaklaşması ve ŞİÖ'ye verdiği destek Çin'in Orta Asya'ya ne denli önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca Çin 2002 Ekim'inde Kırgızistan'la bölgede askeri tatbikata katılmıştır. “*Bu, Çin askerlerinin ülke dışında katıldıkları ilk tatbikattır*”.⁵⁰ Çin'in bu hareketi bölge güvenliği ve ulusal güvenliğe verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Çin'in ekonomik gelişimi ve enerji ihtiyacı bu ülkeyi enerji ithal eden konumuna yükseltmiştir. Bu nedenle hemen yanı başındaki Orta Asya'da aradığını bulan Çin, bölge ülkeleriyle daha bağımsızlıklarının ilk yıllarından itibaren enerji konusunda yakınlaşmaya çalışmıştır. Bu konuda ilk adımlarını 1997 yılında atan Çin, Milli Petrol şirketi aracılığıyla Kazakistan'ın Aktyubinsk petrol sahasının %60 hissesine ortak olmuştur. Sadece Kazakların petrolü ile yetinmeyen Çin, Türkmen doğalgazından faydalanmak için Türkmenistan'la bir anlaşmaya vararak Türkmen gazını Çin'e sevkıyatını gerçekleştirebilmenin peşine düşmüştür.⁵¹ Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikalarından da anlaşılacağı üzere, “*Çin'in rakiplerine fırsat vermemek ve bölgenin enerji kaynaklarından kendisi yararlanmak için bölge dışı güçleri bölgeden uzak tutmaya çalıştığı*”⁵² aşikârdır.

ABD'nin bölgedeki etkinliğini arttırması Rusya'dan ziyade Çin'in zararına olan bir gelişmeyi yansıtmaktadır. “*Nitekim doğusunda Güney Kore ve Japonya ile güneyinde Tayvan'da bulunan Amerikan üsleri ve 11 Eylül sonrasında giderek gelişen Hindistan-ABD ilişkileri nedeniyle ABD tarafından kısıtlanan Çin çevrelenmiş olmaktaydı*”.⁵³ Ancak burada dikkat çekense 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan operasyonuna diğer Orta Asya ülkeleri ve Rusya gibi Çin'inde pragmatik

49 Lutz Klevean, *Yeni Büyük Oyun: Orta Asya'da Kan ve Petrol*, çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2004, s. 115.

50 gös. yer.

51 Bayram Güngör- Suat Hayri Şentürk, “Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.71.

52 Osman Metin Öztürk, *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*, Ankara: Fark Yayınları, 2007, s. 73

53 Pirinççi, a.g.m., s.229

nedenlerden ötürü destek vermesiydi.⁵⁴ Çin bölgede artan radikal grupların ağırlığından giderek rahatsız olmaktaydı. Aynı şekilde diğer ülkeler gibi bu grupların bölgedeki etkinliğinin azaltılmasını gerek siyasi gerekse ekonomik alanda faydalı olacağını şiddetle savunmaktaydı. Nitekim bu sebepler Çin'i ABD'nin operasyonunda destekçi konumuna getirmişti. Fakat zamanla Amerikan Birliklerinin bölgede kalıcı olma eğilimi ve Çin'i kuşatır hale dönüşmesi bu desteğin yerini, kuşatmadan kurtulmanın yollarını aratmaya başlattı. Yukarıda belirtildiği üzere Sincan-Uygur bölgesinde uyguladığı politikaların legal hale getirmenin hesaplarını yapan Çin, bir anda istemediği bir tehditle karşı karşıya kalıyordu. Çin bu kuşatmadan kurtulabilmenin yollarını iki araçla yapmaya çalışmaktaydı. İlk Rusya ve ŞİÖ aracılığıyla, siyasi alanda gerçekleştireceği atakla aşmaya çalışırken; İkinci olarak ekonomik bağlamda Orta Asya ülkelerine yönelik bağlayıcı ekonomik yatırımlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Çin, ŞİÖ'de etkin bir rol oynamaya başlamış, bu sayede hem Rusya hem de Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirerek ABD'ye karşı cevap vermekteydi. Enerji konusundaki hassas yaklaşımı ve enerjiye olan ihtiyacı Çin'in bölgeye eskiden olduğundan daha çok ihtiyaç duyduğunun bir göstergesiydi. Nitekim bu çerçevede bölge ülkeleriyle işbirliğine gitmekte ve stratejik hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır.

Çin, her geçen gün artan enerji talebine karşılık Orta Asya'da bu çerçevede ekonomik bir etki alanı oluşturabilmenin amacını gütmektedir. “*Nitekim Çin dünya petrol rezervlerinin %2-3'üne, doğalgaz rezervlerinin %1'ine sahipken, mevcut enerji bağımlılığının 2020'de %70'e çıkması beklenmektedir*”.⁵⁵ Günümüzde bu ihtiyaçlarının büyük bir bölümü Orta Doğu ülkelerinden karşılamakta olan Çin için, Orta Asya ülkelerinde var olan enerji kaynakları hem kaynakların yakınlığı ve taşınabilirliğinin ucuzluğu açısından hem de enerji çeşitliliğinin artması ve enerji güvenliği açısından stratejik bir bölgeyi telaffuz etmektedir.⁵⁶ Bağımsızlıklarının ardından 11 Eylül 2001 yılına kadar bölgede faaliyetlerde bulunan Çin ulusal petrol

54 Eugene B. Rumer, “Flashman's Revenge: Central Asia after September 11”, *Strategic Forum*, No. 195., s.3.

55 Pirinççi, a.g.m., s.232.

56 Barış Adıbelli, “Asya Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, c.VIII/sayı 93 (Ocak 2008), s.79-86.

şirketi, bu tarihten sonra ABD ve Rus petrol şirketlerinin muhalefetlerine rağmen faaliyetlerine yeni bir açılım getirerek, yeni projeler ışığı altında faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu tarih itibarıyla Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve hemen yanı başındaki Kırgızistan'a yönelik enerji stratejisi geliştiren Çin, bu ülkelerden enerjiyi temin edebilmek için boru hatları projesi ortaya koymaya çalışmanın yanı sıra, bu ülkelerdeki kaynaklar için sondaj ve modernizasyon faaliyetlerinde bulunmaktadır.⁵⁷ Çin'in bölge politikasında dikkat çeken diğer bir unsurda İran'la olan yakın ilişkileridir. Zira ABD ile İran arasındaki gergin ilişkilerin aksine Çin enerjide işbirliği aracılığıyla İran'a yakınlaşmaktadır. İran'la 2004 yılında gerçekleştirilen 70 Milyar dolarlık petrol anlaşması ABD'nin çevreleyici politikasına yönelik bir adımı ifade etmektedir.⁵⁸ Çin'in enerji sektörü ile İran'a yakınlaşması bölgedeki Amerikan gücüne karşı iki bölgesel gücün direncinin artmasına yol açmaktaydı. Bu yakın ilişki ABD'yi bölgede zor durumda bırakabilmenin yeni bir kozu olarak kullanılmaktadır. İran ile ABD arasındaki ilişkilerin gerginliğini göz önüne aldığımızda Çin'in ABD'ye karşı nasıl bir koz kullanıldığını anlamakta güçlük çekmeyiz. Aynı şekilde ŞİÖ'nü bir araç olarak kullanmaktan çekinmeyen Çin, bu örgüt aracılığıyla Rusya'yı yanına çekebildiği gibi, İran, Pakistan ve Hindistan gibi ABD'ye yaklaşma eğilimi içerisine giren ülkeleri ŞİÖ'nde gözlemci statüsüne kavuşturarak, ABD'nin bölgede çıkmaza girmesine uğraşmaktadır. Çin'in bölgeye yönelik bu politikalarını göz önüne aldığımızda açıkça ortaya ABD ile çıkarlarının uyuşmadığı görülmektedir. Bu nedenle ABD'nin bölge üzerinde kurmaya çalıştığı üstünlüğe karşı gelmekte ve meydan okur bir tavır içerisine girmektedir. Bunu, Rusya'yla birlikte kurduğu Şanghay İşbirliği Örgütü eliyle yapmaya çalışmaktadır. *"ŞİÖ içerisindeki son gelişmeler göz önüne alınırsa, önümüzdeki dönemde Çin'in Orta Asya'da daha güçlü bir stratejik pozisyon elde etmek ve sınırları ötesindeki ABD askeri varlığına son vermek için çabalarına devam edeceği söylenebilir"*.⁵⁹ Çin böylece Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki ağırlığını ortaya koyarak hem yandaşı gibi gördüğü Rusya'nın hem de, bölge için, güç boşluğunu doldurma yarışı içerisinde

⁵⁷ Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s.180-185.

⁵⁸ Pirinççi, a.g.m., s.233.

⁵⁹ Ahat Andican, "Çin Satrancında Orta Asya: Türk Dünyası ve Çin", *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c.12/sayı 1 (2006), s.15.

olduğu ABD'nin bölgedeki nüfuzlarını kırmaya ve etkilerini kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu sayede bölgedeki enerji kaynaklarından istediği gibi faydalanarak, burada ortaya çıkacak olan yeni pazarlarda pay sahibi olabilmenin formülünü üretmektedir.⁶⁰ Ayrıca bunların yanı sıra bölge ülkeleriyle var olan sorunların, sınır sorunları gibi, önüne geçebilme ve bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu arttırmanın yollarını aramaktadır. Bölge ülkelerinin bölgesel güçlerin hangisinden yana tercih kullanacağı konusunda baskısını hissettirerek ABD'nin Orta Asya politikalarında frenleyici etkiye sahip olabilmenin hesaplarını yapmaktadır. Netice itibariyle Çin bu politikalarını gerçekleştirdiği takdirde, Afganistan operasyonu sonrası çevrelenme hissiyatına kapılmanın önünü kapatmış ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını engellemiş olacaktır. Bununla beraber güvenlik endişesini de minimize etmiş olacaktır.

60 **Bölent Uğrasız**, ‐Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.IV/sayı 3 (2002), s.231-232.

BÖLÜM VI

SONUÇ

6.1. SONUÇ

ABD dış politikasında Orta Asya coğrafyası önemini 11 Eylül 2001 tarihinden sonra bulmuştur. Bu tarihten önce ABD ile Orta Asya devletleri arasındaki ilişkiler var olsa da, belirli bir düzeyin üzerine çıkamamıştır. Ağırlıklı olarak ABD'nin politikaları bu ülkelerin kalkınabilmeleri, serbest pazar ekonomisine katılabilmeleri, insan hakları ve demokrasi kavramlarıyla tanışabilmelerinin önünü açacak plan ve projelerle sınırlı kalmıştır. Ancak Rusya'nın kısa süreli Avrupa macerasının ardından tekrar "Avrasya Kavramı"na sarılması; Çin'in bu dönemlerde ekonomik atağa kalkması gibi etmenler Orta Asya'yı gündeme getirmede önemli bir etken haline gelmeye başlamıştır. Rusya ve Çin'le uzun sınırlara sahip bu ülkeler aslında Asya'nın orta bölümünde bir tampon bölge oluşturmasıyla da dikkat çekici bir öneme haizdir. Rusya ve Çin arasında tampon bölge olan ve son derece stratejik yeraltı kaynaklarına sahip bu coğrafya, küresel ve bölgesel güçler başta olmak üzere tüm dünyanın dikkatini üzerine çekmeye başlamıştır. Petrol ve doğalgaz boru hatları bu gelişmenin önemli bir sacayağını oluşturmaktadır.

ABD, Rusya ve Çin arasında Orta Asya coğrafyasında kıyasıya bir rekabet yaşanmasının temelinde doğal kaynaklar var olsa da, bölgede yaşanan güç rekabeti de bir o kadar önemli etkindir. Rusya'nın var olan enerji nakil boru hatlarını kullanarak Orta Asya yeraltı kaynaklarını kontrol altında tutmak istemesi, Çin'in her geçen gün artan enerji talebini hemen yanı başında bulunan bölgeden elde etmek ve bölgeyi kontrol etmeye çalışması, ABD'yi Orta Asya dış politikasında harekete geçiren olaylardan bir tanesidir. 11 Eylül'le birlikte terörizmle mücadele konsepti çerçevesinde ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi bölgedeki güç dengelerinin yeniden şekillenmesini sağladı. ABD'nin bölgede kalıcı olma isteği beraberinde bölge ülkelerini kendi güdümüne almayı da gerektirmekteydi. Bunun bilincinde olan ABD Orta Asya ülkeleriyle yoğun bir ilişki trafiğine girmiştir.

İlk adımı bu ülkelere yapılan dış yardımların kapsamını genişletmekle başladı. ABD Orta Asya ülkelerine insani yardım ve reform yardımlarından hariç, bu ülkelere başta güvenlik olmak üzere, uyuşturucu ticareti ile mücadele, sınır ve gümrüklerin korunması, silahların yayılmasının engellenmesi ve kitle imha silahlarından arınma alanlarında da dış yardımlar yapmaya başlamıştır. Bu yapılan Amerikan yardımları gerek bölge ülkelerinin kalkınmasında gerekse bu ülkelerin serbest piyasa koşullarına uyum sağlayabilmelerinde ve diğer ülkelerle olan ilişkilerine entegre olmaları yönünde herhangi bir problem yaşamamaları için kullanılmaya çalışılmıştır. Böylece ABD için kalkınacak bir Orta Asya hem ABD şirketlerinin yeni iş sahası edinmelerine hem de yeni pazarların ortaya çıkması niteliğini taşıyacaktı. ABD'nin bu yardımları yapmasının arkasındaki sebeplerin başında bu anlayış gelse de, ABD "bir taşla iki kuş vurmak" anlamına gelen bu yardımlar aracılığıyla bölgedeki ülkelerin gözündeki imajını arttırabileceğinin farkındadır. Amerika bölgedeki etkinliğini, yaptığı yardımlar aracılığıyla Soğuk Savaş ve özellikle 11 Eylül sonrasında arttırmaya başlarken, bu sayede bölgenin en önemli kaynağı olan "enerji nakil sorunu"nda diğer rakiplerine oranla öne geçme fırsatı yakalamış oluyordu. Ayrıca güvenlik problemlerinin ortadan kalkması ve silahların hızla yayılmasının önlenmesi ile nükleer silahların yayılmasının engellenmesi gibi konularda, bu ülkeleri ikna edebilme imkânına sahip bir konuma gelebilecekti. Yoksul Orta Asya ülkeleri ABD'den gelen dış ekonomik yardımlar

aracılığıyla gerek ekonomilerinin dış pazarlara açılması ve gerekse kendi ülkelerine gelecek olan dış merkezli yatırımlar aracılığıyla istihdam yaratma olanağı bulabileceklerdi. Ayrıca güvenlik politikalarındaki büyük eksikliklerin olması nedeniyle bu politikaları iyileştirme imkânına da kavuşacaklardı. Bunun yanında bu ülkeler ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için büyük bir fırsat yakalamış olacaklardı. Bütün bunlar, yukarıda bölgeye yönelik amaçlarını sıraladığımız ve bu amaçlar doğrultusunda hareket eden bir ABD'nin, hedeflerine ekonomik yardımlar sayesinde yakalayabileceği görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Orta Asya bölgesinde etkinlik kurmaya çalışan küresel, bölgesel ve bölge dışı güçler arasında yaşanan kıyasıya yarışta rakiplerine oranla ekonomik yönden daha güçlü bir konumda olan ABD, ülkelere yaptığı ekonomik yardımlar aracılığıyla Orta Asya coğrafyasına yönelik hedeflediği açılımı gerçekleştirebilmede önemli bir avantaj yakalamıştır.

ABD'yi Orta Asya'ya yönelten konuların başında enerji nakil hatları gelmektedir. Bağımsızlıklarının ardından Rusya'dan bağımsız bir dış politika izlemek isteyen Orta Asya Cumhuriyetleri, bu isteklerini topraklarında var olan zengin yeraltı enerji kaynaklarıyla başarmak istemektedir. Nitekim bu konuda birçok bölgesel güç bölgedeki doğal kaynakları kendi güdümünde dünya pazarına çıkarmayı arzulamaktadır. Ülkelerin bu kararlı istekleri Orta Asya ülkelerinin Rusya'dan bağımsız hareket edebilmenin açılımını sağlamıştır. Bölgede Rusya'nın en önemli rakibi olan ABD sayesinde bu ülkeler Rusya'yı dengeleyebilmekte ve ABD'yi alternatif olarak görmektedir. ABD ise enerji kaynaklarını bölgeden sorunsuz ve güdümünde Batı'ya taşıyabilme ısrarını sürdürmektedir. Bu konuda ürettiği projelerle, konuya önem attığını göstermektedir. Rusya'dan geçecek bir yol haritası ABD'nin bölgede elini zayıflatma ihtimalini gündeme getirmektedir. Nitekim gerek Rusya gerekse Çin'e karşı bu konuda adeta bir savaş durumu yaşamaktadır.

ABD, Orta Asya enerji kaynaklarını Kuzey bağlantı yollarını devre dışı bırakarak Güney istikametine kaydırmayı planlamaktadır. Böylece ekonomik durumları son derece kötü olan bölge ülkelerinin ekonomik penceresi çoğalmış olacaktır. Bu durum ekonomik açıdan ABD'nin bölgeye yönelik açılımlarına katkı

sağlayacaktır. Ancak ABD'nin bu tür politikalarını yadsıyan ve “bu oyun”da dışarıda kalmak istemeyen Rusya ise konunun öneminin farkında olmakla birlikte karşı ataklar yapmaktadır. En önemli ataklardan birisi, Rusya Tacikistan’da yeni hidroelektrik santral inşa etmeye başlamış ve inşaatı Şangay İşbirliği Örgütü’nde gözlemci olarak bulunan Pakistan ve Hindistan’a rağmen bu örgüt çerçevesinde deklare etmiştir. Buna ek olarak Rusya, ABD’nin bölgeye yönelik projelerine karşın boş durmamakta ve yeni arayışlar içersine girmektedir. Rusya, ABD’nin enerji kaynaklarını Güney Asya yoluyla dünya ekonomisine kazandırmaya çalışmasına karşın, Kazakistan ve Türkmenistan’la yeni anlaşmalar yapmaktadır. Buna göre, *“Türkmenistan’ın Türkmenbaşı kentinde Kazakistan, Türkmenistan ve Rusya arasında Hazar kıyısı doğalgaz boru hattının yapılması konusunda; yine bu üç ülke ve Özbekistan arasında eski Orta Asya-Merkez-3 doğalgaz boru hattının onarılması ve kapasitesinin artırılması konusunda ortak deklarasyonlar imzalandı”*.¹ Rusya bu anlaşmayla ABD’nin bölgedeki elini zayıflatmayı isterken, kendisinin dışarıda kalacağı bir Orta Asya istememektedir.

Rusya’nın bölge ülkeleri ile yaptığı anlaşmalara karşın ABD, Güney Asya projesini hızlandırmak ve bir an önce Rusya’nın bölge üzerindeki tekeli kırarak için Trans-Afgan denilen projenin yapımına hız vermiştir. 2006 yılında projenin hayata geçirilmesi için düğmeye basmıştır. Bu güzergâhın devreye girmesi ABD’nin elini bölgede nispeten güçlendirmiş olacaktır. ABD bu proje ile Pakistan, Hindistan gibi iki bölgesel gücü arkasına almayı ve Afganistan’ı da bölgesel gelişmelerin içersine dâhil etmeyi ve Orta Asya’da entegrasyonu sağlamayı düşünmektedir.² Eğer bu projeler gerçekleşirse ABD hem Rusya’yı hem de diğer enerji devi İran’ı izole etmiş olacaktır. Bu durum ABD’nin bölgede etkinliğini artırması adına son derece önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Nihayetinde Güney Asya projesi ABD’nin bölgedeki çıkarlarına hizmet etmesi açısından önemli bir adım sayılmaktadır. Bu proje gerek ABD’nin bölgeden istediğini alması açısından ve gerekse Orta Asya enerjisinin Kuzey ve Batı’yla sınırlı kalmaması açısından ciddi bir

1 Anar Somuncuoğlu, “Orta Asya’da 'denge oyunu'”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 194 (2007), s.29.

2 Cavid Veliev, “ABD’nin ‘Büyük Orta Asya Projesi’”,

<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=139>, 22.05.2006, erişim: 16.11.2007.

projedir. Güneye doğru akacak olan enerjinin, Hindistan ve Pakistan gibi ülkeleri enerji denklemi içine alarak, Orta Asya ülkelerinin enerjideki pazarlık paylarının artmasına katkı sağlayacaktır. Orta Asya ülkeleri ister Trans-Afgan projesi olsun isterse Rusya'nın projeleri olsun her iki projenin de kendilerine büyük bir rant sağlayacağını farkındadır. Ayrıca Trans-Afgan projesinin hayata geçirilmesi ile Rusya'nın bölge üzerindeki tekelinin azalacağı ve bölge ülkelerinin pazar paylarının artacağı düşünülürse, Orta Asya ülkelerinin ABD'nin bu projesine ılımlı bakmaları kaçınılmaz görünmektedir.

ABD'nin ortaya koymuş olduğu bu projelerin gerçekleşmesi, yukarıda belirtildiği üzere, Soğuk Savaş ve özellikle 11 Eylül sonrasında itibaren bölge ülkelere yapılan yardımların büyük etki sağladığının ve bölgede ortaya çıkan güç boşluğunun ABD tarafından kapatılmaya başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikaları hem bu ülkelerin tercihlerinin Amerika'dan yana kullanıldığının bir işareti hem de bu ülkelerin kalkınmasında ABD'nin oynadığı rolü göstermektedir. Yapılan ekonomik yardımlar ve tasarlanan projeler bölge ülkelerinin istediği türden davranışlar olmakla birlikte, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını en iyi şekilde temsil etmektedir. Ancak konuyu sadece ekonomik yardımlara dayalı ve projelere endeksli bir bakış açısıyla açıklamak, ABD'nin Orta Asya politikasını izah etmede yeterli olmayacaktır. Ekonomik yardımların yanı sıra ABD'nin bölgede kalıcılığını ve çıkarlarını ifade eden Afganistan operasyonu, bölge üzerindeki ABD üstünlüğünü ve terörle mücadele kapsamındaki önemini ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Terör konusu son dönemlerin en önemli gündem maddelerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu konu Batı için ne denli önem arz etmekteyse, aynı şekilde “terör yuvası” niteliğindeki Fergana Vadisi'nin Orta Asya'da bulunması nedeniyle Orta Asya için de bir o kadar önem arz etmektedir. Buradaki radikal grupların, El-Kaide, Taliban, Özbekistan İslami Hareketi vb. örgütler, gerek bölge ülkelerinin rejimlerine yönelik tehdit edici unsurlar olması ve gerekse bu grupların bölgedeki ülkelere maddi

ve manevi zararlar vermesi terörün Orta Asya'daki önemini ortaya koymaktadır.³ 11 Eylül 2001 tarihinden önce bu terör gruplarının, Orta Asya'da otorite boşluğundan faydalanarak bölge ülkelerinin rejimlerini tehdit etmesi, ülkedeki iktidarları çaresiz bırakmaya başlamıştır. ABD ise bu ikili korku ve endişenin farkına vararak, Afganistan'a yerleşmiş, bunun neticesinde hem Batı'nın hem de bölge ülkelerinin endişesini biraz olsun azaltmayı başarmıştır. Fergana Vadisi'ndeki grupların etkisi tam anlamıyla yok edilememiştir. Ancak bölge ülkelerinin rahatlaması adına, ABD'nin buradaki varlığı bölge ülkelerindeki grupların baskısını azaltmıştır.⁴ Bu durum bölge devletlerinin iktidarlarını ABD'ye yaklaştırmaktadır. Bu yakın ilişki biçimi yapılan dış yardımlar eşliğinde katlanmıştır. Bölge ülkeleri Rusya yanlısı dış politikalarından uzaklaşmaya ve daha bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Terörle mücadele kapsamında bölge ülkeleri tarafından ABD'ye doğru yeni bir eğilim başlamıştır. Bu eğilim, Orta Asya ülkelerine yapılan dış yardımlarla beraber terörizme karşı verilen mücadele kapsamındaki ilişkiler aracılığıyla, ABD'nin bölgede dengeleri kendi lehine çevirmiş durumda olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgulara dayanılarak 11 Eylül sonrası Amerika'nın Orta Asya'ya önem vermeye başladığı, bu coğrafyada etkinlik sahasını genişlettiği ve bölgede kalıcı olacağının sinyallerini verdiği tespit edilmiş olup; Orta Asya'daki güç mücadelesinde ekonomik, askeri ve Amerikan Şirketleri aracılığıyla uyguladığı politikaların karşılığını aldığı görülmektedir. Orta Asya Coğrafyası SSCB'nin bölgeden çekilmesinin ardından, sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynakları sayesinde, her geçen gün önemini arttırırken, gerek bölgesel güçler gerekse bölge dışı güçler bu coğrafyada etkinlik kurabilme adına kıyasıya yarış içerisine girmişti. Enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmaya çalışan bu ülkeler, enerji taleplerini doğrudan karşılamak istemektedir. Ancak bölgede her geçen gün artan güç mücadelesi Orta Asya'yı daha da önemli hale getirmektedir. Bunun bilincinde olan bölge ülkeleri, kendilerinin ekonomik kalkınmasında ve askeri anlamda

3 William Blum, *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber*, çev.Erdal Yüzak, İstanbul: Yeni Hayat Yayıncılık, 2003, s.10-11.

4 M.K. Bhadrakumar, «Orta Asya'da Ölüm Kalım Oyunu», çev. Mehmet Aslanoğulları, <http://www.haber10.com/makale/5886/>, 2007, erişim: 01.02.2008.

güçlenmesinde fayda sağlayacak küresel güce eğilim göstermektedir. Bu anlamda, Soğuk Savaş ve özellikle 11 Eylül sonrası bölge ülkelerine ekonomik yardımlar yapan, terörle mücadele eden ve bölgeye yerleşerek bu ülkelere alternatif yaratan ABD'ye doğru meğil ettikleri ortaya çıkmaktadır. Çin ve Rusya'nın bölgeye yönelik siyasetlerini ikinci planda önemseyen bölge ülkeleri, komşu ülkelerden bağımsız hale gelmenin ve kalkınmanın tercihini ABD'den yana kullandıkları görünmektedir. ABD'nin bölgedeki etkinliğini devam ettirebilmesi özellikle bu ülkelere yapacağı ekonomik yardımların devamı, enerji konusunda bölge ülkelerinin çıkarlarına hizmet edecek projelere ve bölgede hüküm süren terörün önüne geçebilme kararlılığı belirleyici bir unsur olacağı benzetilmektedir. Buna paralel olarak ABD'nin Orta Asya açılımı bu kararlılıkta devam etme eğilimi içerisinde gözükmektedir. Bu politikalara karşılık bölge ülkelerinin, ABD'nin bölgede kalıcı olma yolundaki politikalarına destek verme eğilimi içerisinde olacakları aşıkardır. Sonuç olarak 11 Eylül 2001 tarihi ABD dış politikasında Orta Asya'yı merkezi bir yere koymuştur. Enerji, terör, güç mücadelesi ve ekonomi gibi kavramlar her dönemdeki öneminden daha da önemli hale geldiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreç başta ABD olmak üzere bütün dünya devletlerini yakından ilgilendirmektedir. Bu sürecin merkezi noktasında yer alan Orta Asya coğrafyası, bu kavramlar çerçevesinde Amerikan dış politikasındaki yerini ve önemini korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ADIBELLİ, Barış**, “Asya Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, c.VIII/sayı 93 (Ocak 2008), s.79-86.
- AKİNER, Shirin**, *Sovyet Müslümanları*, çev. Tufan Buzpınar- Ahmet Mutu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- AKMAN, Aslıhan**, “Orta Asya: ABD İle Rusya Kıskaçında Orta Asya”, *Düşünce Gündem Dergisi*, c.VII/sayı 28 (Mart 2007), s.34-36.
- AMANOV, Şatlık**, *ABD’nin Orta Asya Politikaları*, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007.
- ANDİCAN, Ahat**, “Çin Satrancında Orta Asya: Türk Dünyası ve Çin”, *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c.12/sayı 1 (2006), s.7-36.
- ARI, Tayyar**, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2001.
- ATAY, Mehmet**, “ABD’nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya’da Jeopolitik Santranc”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, c.I/ sayı 1 (2004), s.40-47.
- AYDIN, Mustafa**, “Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği ve Güvenlik: 1989-2003”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil-Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, s.1135-183.
- AYLANÇ, Ayça**, “Şanghay İşbirliği Örgütü(ŞİÖ)’nün Küresel Savunma ve Güvenlik Yapılanmasındaki Yeri”, *Jeopolsar: Uluslararası İlişkiler Dergisi*, c.5/sayı 5 (Ocak 2005), s. 24-32.
- Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, “BTC Projesi”, www.btc.com.tr, 2007, erişim: 17.01.2008.

- BAL, İdris**, “Turkey’s Relations with the West”, *Tarih Perspektifinden Orta Asya’nın Geleceği*, der. A. Yalçın, Avrasya Etüdleri, c.1/sayı 1 (1994), s.23-36.
- _____, **İdris**, “ABD’nin Orta Asya Politikasına Yön Veren iç ve dış Dinamikler”, *Stratejik Analiz*, c.I/sayı 12 (Nisan 2001), s.59-66.
- BAL, İhsan**, “Küresel Terörle Mücadelede ABD Modeli mi, ABD Çıkmazı mı?”, <http://www.usak.org.uk/junction.asp?mod=articles&st=PrintArticleDetail&id=48&lm=58649JLFD0932&ln=TR>, 2006, erişim: 26.11.2007.
- BAYCAUNOVA, Suale**, “Kazakistan Petrol ve Gazının Türk ve Rus Dış Politikalarındaki Yeri ve Önemi”, *Avrasya Dosyası ABD Özel Sayısı*, C.6/ S.2, (2000), s. 253-255.
- BEAMS, Nick**, “21.Yüzyılda Amerikan Militarizminin Ekonomi Politikası”, <http://www.wsws.org/tr/2003/mar2003/nb-n01.shtml>, 2004, erişim: 05.11.2007.
- BEEHNER, Lionel**, “(U.S.-Russia Interests on Collision Course) Council on Foreign Relations”, *ABD-Rusya Çıkarları Çatışan Bir Düzlemde*; (US-Russian Relations: Is Conflict Inevitable), *ABD-Rusya İlişkileri: Çatışma Kaçınılmaz mı?*, Hudson Enstitüsü, 14 Şubat 2007.
- BHADRAKUMAR, M.K.** “Orta Asya’da Ölüm Kalım Oyunu”, çev. Mehmet Aslanoğulları, <http://www.haber10.com/makale/5886/>, 2007, erişim: 01.02.2008.
- BİRSEL, Haktan**, *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, İstanbul: IQ Yayınları, 2006.
- BLUA, Zamira- ESHANOVA, Antoine**, “NATO: Central Asian Presence Underscores Ties”, <http://www.rferl.org/content/article/1101433.html>, November 20, 2002. erişim: 06.03.2009.
- BLUM, William**, *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber*, çev. Erdal Yüzak, İstanbul: Yeni Hayat Yayıncılık, 2003.
- Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, *Avrasya’da Enerji Taşınabilirliği Rekabeti*, **ABD Bülteni- Son gelişmeler**, 31 Mart 2007.
- Botaş**, “Uluslararası Projeler: Nabucco DGBH Projesi”, <http://www.botas.gov.tr/icerik/tur/projeler/yurtdisi.asp>, 2008, erişim: 03.04.2009.

BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Çöküş*, çev. Gül Keskil-Gülşen Pakkan, Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2000.

_____, **Zbigniew**, *Tercih: Küresel Hakimiyet Mi? Küresel Liderlik Mi?*, çev. Cem KÜÇÜK, Ankara: İnkılap Kitapevi, 2005.

_____, **Zbigniew**, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Kitabevi / Siyaset Dizisi, 2005.

CAFERSOY, Nazım, “ABD İlişkilerinin Ana Çıkmazı: Ulusal Füze Savunma Sistemi”, *Stratejik Analiz*, c.2/sayı 17 (Eylül 2001), s.40-48.

CHAN, John, “Russia and China Call For Closure of US Bases In Central Asia”, <http://www.wsws.org/articles/2005/jul2005/base-j30.shtml>, 02 Nisan 2006, erişim: 24.03.2009.

CHOMSKY, Noam, *11 Eylül: 9-11*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Om Yayınevi, 2002.

_____, **Noam**, *11 Eylül Sonrası/ Dünya Nereye Gidiyor?*, çev. Taylan Doğan- Nuri Ersoy- Mehmet Kara- Ali Kerem, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004.

CÖMERT, Servet, “Jeopolitik Ve Türkiye’nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, c.I/sayı 1 (2004), s.1-18.

ÇOMAK, İhsan, “Rusya, Putin ve Avrasyacılık”, *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s.89-101.

DEMİR, Bekir, “Rusya federasyonu Cumhuriyetlerindeki Siyasi, Ekonomik ve Etnik Yapının Federasyon Milli Güvenliği Üzerindeki Etkisi”, *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s.45-69.

DEMİRAĞ, Yelda, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Orta Asya Siyasetinde Geline Nokta Ve Gelecekte Bölgeye İlişkin İzlenmesi Gereken Dış Politika Stratejisi”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, c.I/sayı 5 (2004), s.34-39.

DEMİREL, Emin, *Dünyada Terör: Etnik Çatışmalar/ Silahlı Başkaldırılar/ Marksist ve Radikal Dini Örgütler*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

- DEMİRTEPE, Turgut**, “Orta Asya’da Radikalizm, Otokrasi ve Terör”, *Terör, Terörizm ve Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, der. İhsan Bal, Ankara: USAK Yayınları, 2006, s.282-311.
- _____, **Turgut**, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*, der., Turgut Demirtepe, Ankara: Karınca Yayınları, 2008, s.i-viii.
- _____, Turgut, “Büyük Oyun’da Rusya Tercihi”, *Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=116&type=4>, Eylül 2005, erişim: 16.10.2007.
- _____, Turgut, “Nazarbayev’in ABD Ziyareti”, <http://www.stratejikkundem.com/yazarlar.php?type=4&id=448&type=4>, 16 Ekim 2006, erişim: 17.10.2007.
- _____, Turgut, “Andican Olayları Sonrası Özbek Dış Politikası”, *Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=320&type=4>, 26.05.2006, erişim: 22.02.2008.
- _____, Turgut, “Özbekistan Rusya İlişkileri ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü”, *Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=4&id=385>, 25.08.2006, erişim: 27.02.2008.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Petrol ve Doğalgaz Hatları”, <http://www.dtm.gov.tr/Dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/pdgb.doc>, 2006, erişim: 19.09.2007.
- DONOVAN, Jeffrey, “Central Asia: Verdict Still Out On U.S. Engagement Policy”, <http://www.rferl.org/content/article/1101462.html>, November 22, 2002, erişim: 03.05.2009.
- EFEGİL, Ertan**, “Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.19-67.
- _____, **Ertan**, “11 Eylül Sonrası Orta Asya’da Silahlanma Girişimleri ve Bölge Güvenliğine Etkileri”, *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ed. Kamer Kasım-Zerrin A.Bakan, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2004, s.141-154.

- EFEGİL, Ertan - ÇOLAK, Yılmaz**, “Geçiş Sürecinde Orta Asya: Liderlik, Milliyetçilik ve Demokrasi”, *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, der. Ertan Efegil- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2003, s.201-220.
- EĞİLMEZ, Mahfi**, “Tuhaf İlişki”, **Radikal Gazetesi**, 20.04.2006.
- EKREM, Nuraniye Hidayet**, “Orta Asya’da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başkanlar Toplantısı Sonrası”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.II/ sayı 63 2005., s.11-23.
- EKŞİ, Muharrem**, “Yeni Rekabet Odağı Olarak Türkmenistan Doğalgazı”, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1223, 2007, erişim: 12.11.2007.
- ERHAN, Çağrı**, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”, *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi*, c.VI/sayı 9 (2003), s. 1-21.
- _____, **Çağrı**, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, c.III/ sayı 11 (2006), s.5-16.
- EROL, Mehmet Seyfettin**, “Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya Ve 11 Eylül”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Geçceği*, ed. Ertan Efegil-Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.183-243.
- _____, **Mehmet Seyfettin**, “Türkmenbaşı Sonrası Türkmenistan”, *OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, c.I/sayı 2 (2006), s.176-182.
- _____, **Mehmet Seyfettin**, “Rusya’nın Orta Asya’ya ‘Enerjik’ Dönüşü ve Bunun Taraflar Açısından Sonuçları”, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=11985>, 14 Mayıs 2007, erişim: 15.09.2007.
- ESHANOVA, Zamira**, “2002 In Review: Central Asia Improves Relations With West, But Tok Whose Benefit?”, <http://www.rferl.org/content/article/1101677.html>, December 16, 2002, erişim: 06.05.2009.
- _____, **Zamira**, “Central Asia: are Radical Groups Joining Forces?” <http://www.rferl.org/content/article/1101015.html>, October 08, 2002, erişim: 06.05.2009.

- FRIEDMAN, L.Thomas**, *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, çev. Levent Cinemre, İstanbul: Boyner Yayınları/İnceleme Dizisi, 2006.
- FUKUYAMA, Francis**, *Devlet İnşası*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005.
- GAZEL, Fırat**, “Mavi Akım: Genetik Şifresi Çözüldü”, *Avrasya Dosyası Enerji Özel*, c.IV/Sayı 1 (2003), s. 53-93.
- GRAMSCI, Antonio**, *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*, çev. Kenan Somer, İstanbul: Aşina Kitapları, 2009, s.247.
- GRAY, John**, *El Kaide: Modern Olmanın Anlamı*, çev. Zehra Savan, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
- GÜNGÖR, Bayram - ŞENTÜRK, Suat Hayri**, “Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.67-91.
- GÖKNEL, Mete**, “Enerji Güvenliği: Avrupa Birliği’nin Enerji Politikaları”, <http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=2922&kat1=11&kat2=> , 20 Ekim 2008, erişim: 19.11.2008.
- HATİPOĞLU, Esra**, “Yeltsin (1990-1999) ve Putin (2000-) Döneminde Rusya Federasyonunun Orta Asya Politikası”, *Bağımsızlıklarının 10.Yılında Türk Cumhuriyetleri*, der. Emine Gürsoy- Naskali Erdal Şahin, İstanbul: Sota Yayınevi, 2002, s.183-200.
- HUNTINGTON, Samuel P.**, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.
- _____ , Samuel P.**, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan- Y.Z. Cem Soydemir, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2005.
- İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, “2008 Dünya Ticareti Raporu”, İGEME, http://www.igeme.org.tr/KKS/userfiles/file/sanayi/2008_DUNYA_TICARETI_RAPORU.doc, 2008, erişim: 23.01.2009.

İSİNA, Almagül, “Kazakistan ve ABD Arasındaki Stratejik Diyalog”,

<http://www.tasam.org/index.php/index.php?altid=1409>, 2008, erişim: 26.12.2008.

KAMALOV, İlyas, “Rusya Bakış Açısıyla Mavi Akım Projesi”,

<http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=751&kat1=6&kat2>, 16 Kasım 2005, erişim: 26.02.2009.

_____, İlyas, “Rusya’nın Rol Arayışı ve ABD’yle İlişkileri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VII/sayı 84 (2007), s.31-39.

KARAOŞMANOĞLU, Ali L., “Afganistan Savaşı’nın Transatlantik İlişki Boyutu”, *Zaman Gazetesi*, 27 Kasım 2001.

KARTAL, Harun, “Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)’nun Küresel Savunma ve Güvenlik Yapılanmasındaki Yeri”, *Politik-stratejik Araştırmalar Uluslararası İlişkiler Dergisi*, c.II/sayı 5 (2006), s.33-39.

KASIM, Kamer, “Rusya Ermenistan İlişkileri. Bölgesel Hegemon Güç İle Stratejik Ortağı Arasındaki İlişki”, *Rusya Stratejik Araştırmaları I*, der. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 231-245.

_____, Kamer, “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, *OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, c.I/Sayı 1 (2006), s.19-35.

_____, Kamer, “ ABD’nin Orta Asya Politikasındaki İkilem”, *Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=782&type=48>, 14.09.2007, erişim: 19.02.2009.

_____, Kamer, “Terörle Mücadelede Bölgesel İşbirliği”, <http://www.usakgundem.com/yazar/839/ter%C3%B6rle-m%C3%BCcadelede-b%C3%B6lgesel-isbirligi.html>, 16 Kasım 2007, erişim: 19.02.2009.

_____, Kamer, “ABD’nin Kafkasya Politikası: Enerji, Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi” Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası, der., Turgut Demirtepe, Ankara: Karınca Yayınları, 2008, s.119-147.

_____, Kamer, “Asrın Projesi Türkiye’nin Başarısı”, <http://www.usakgundem.com/haber/205/asrin-projesi-t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-basarisi.html>, 26 Mayıs 2005, erişim: 08.03.2009.

- KAVAS, Ahmet**, “Çin-ABD Rekabetinde Çözumsuzlüğe Sürüklenen Bir Mesele: Darfur”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, c.IV/sayı 12 (Haziran 2008), s.4-13.
- KEYMAN, E. Fuat**, “Eleştirel Düşünce: Hegemonya, Kimlik/Fark”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, der. Atila Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.227-260.
- KILIÇ, Nurel**, “Hazar Petrollerini Dünya Pazarlarına Ulaştıracak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) Projesi”, *İzmir Ticaret Odası, Ar-Ge Bülten, Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü*, Sayı 148, Temmuz 2005, s. 35-38.
- KIRAÇ, Gürol**, “ABD’nin Trans-Afgan Umudu”, http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=2475&Itemid=34, 23.07.2007, erişim: 13.10.2007.
- KIRIYEV, Nikolay - KILIÇBEYLİ, Elif Hatun**, “Avrasyacılık: Türkiye ve Rusya’da Yaklaşım Farklılığı”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s. 91-113.
- KİBAROĞLU, Mustafa**, “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini”, *Avrasya Dosyası*, c.6/sayı 4 (2001), s. 95-106
- KİRİŞÇİ, Murat**, “Hegemonya, İstikrar ve Sonrası”, *İktibas Dergisi*, c..XXIV/sayı 332 (Ağustos 2006), s.56-65.
- KISSINGER, Henry**, *Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyaç Var mı?*, çev. Tayfun Evyapan, Ankara: ODTÜ Yayıncılık ve İletişim A.Ş., Ekim 2002.
- _____, **Henry**, *Diplomasi*, çev. İbrahim H.KURT, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları/Tarih Dizini, 2006.
- KHAN, Zhussip Sultan**, “Russia Expands Its Military Presence In Central Asia”, http://www.rferl.org/content/Russia_Expands_Its_Military_Presence_In_Central_Asia/1348368.html, November 12, 2008, erişim: 25.04.2009.
- KLEVEMAN, Lutz**, *Yeni Büyük Oyun: Orta Asya’da Kan ve Petrol*, çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
- KÖSE, Talha**, “Psikolojik Savaşın Tehlikeli Cephanesi: Nükleer Silahlar”, *Anlayış Dergisi*, c.V/sayı 47 (2007), s. 48-52.
- KUCHINS, C. Andrew**, “Alternative Futures for Russia tok 2017 (CSIS Report)”, *Rusya’nın 2017’ye kadar Alternatif Geleceği*, November 2007.

KÜLEBİ, Ali, “Türkmenistan’ın Doğalgaz Stratejisi ve Gelişmeler”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 184 (2007).

LAÇİNER, Sedat, “Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi”, OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, C.I/S.1, (2006), s.36-66.

LAÇİNER, Sedat- ÖZERTEM, Hasan Selim, “Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye”, OAKA, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, der., Turgut Demirtepe, Ankara: Karınca Yayınları, 2008, s.63-119.

LEE, Suna, “Medvedev’in Pekin Ziyareti Işığında Çin-Rusya İlişkileri”,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2213&kat1=60&kat2=>,
27 Mayıs 2008, erişim: 16.06.2008.

LEVERTT, Flynt – BADER, Jeffrey, “ABD ile Çin’in Ortadoğudaki Enerji Rekabeti”,
<http://www.network54.com/Forum/382964/message/1134605057/ABD+ile+%C7in%92in+Ortado%F0udaki+enerji+rekabeti>, 2005, erişim: 18.11.2007.

LOBJAKAS, Ahto, “EU, Central Asia Partnership Unlikely Tok Be More Than Marriage Of Convenience”,
http://www.rferl.org/content/article/EU_Central_Asia_Partnership_Unlikely_To_Be_More_Than_Marriage_Of_Convenience/120126.html, ,
September19, 2008, erişim: 09.05.2009.

NOGAYEVA, Ainur, “Kazakistan Denge Politikasına Devam Mı?”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 117 (2006).

_____, Ainur, “ABD’NİN Orta Asya Politikası: Güvenlik, Enerji Ve Demokrasi”,
http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=category§ionid=7&id=99&Itemid=34&limit=50&limitstart=50, 2007,
erişim: 27.01.2009.

_____, **Ainur**, “Hazar'da Petrol Dansı”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 194 (2007).

NYE, Joseph S., *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.

OĞAN, Gökçen, “Kırgızistan’da Bakiyev Dönemi”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VI/ sayı 64 (2005), s.17-18.

- _____, **Gökçen**, “Andican Olayları Sonrasında Özbekistan Dış Politikası”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.VI/Sayı 69 (2006), s.71-76.
- _____, **Gökçen**, “Yeni Büyük Oyun ve Orta Asya: Küresel Güç Mücadelesinin Daimi Sahnesi”, *Stratejik Öngörü*, c.1/ Sayı 1 (2006), s. 12-13.
- _____, **Gökçen**, “Kazakistan’da Nazarbayev’le Nereye Kadar?”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1624&kat1=50&kat2=>, 2007, erişim: 14.03.2008.
- _____, **Gökçen**, “Üye Devletlerin Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Stratejik Analiz Dergisi*, c.8/sayı 91(Kasım 2007), s. 57-63.
- _____, **Gökçen**, “Kırgızistan, ABD Üssünü Kapatmayı Tartışıyor”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2034&kat1=51&kat2=>, 2008, erişim :19.03.2009.
- OĞAN, Sinan**, “Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, c.VII/sayı 4 (Kış 2001), s.127-161.
- ÖZDABAK, Abdulkadir**, “Sanayide Enerjinin Verimli Kullanılması”, *VII. Ulusal Temiz Enerji Sempozyumu*, ed., Abdulkadir Özdebak İstanbul: UTES’2008, İstanbul, 17-19 Aralık 2008, s.1-11.
- ÖZKAN, M. Boran**, “Başlangıç Meridyeni”, *Arka Plan Uluslararası Politika Dergisi*, c.V/sayı 12 (2005), s.5-6.
- ÖZPEK, Burak Bilgehan**, “Özbekistan Diplomasisi Batağa Mı Saplandı?”, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1009, 2007, erişim: 12.12.2007.
- ÖZTÜRK, Osman Metin**, *Amerika Çökerken Yeni Kutuplaşma*, Ankara: Fark Yayınları, Mayıs 2007.
- PAMİR, Necdet** “Dünya Enerji Politikalar açısından Türkiye’nin Konumu ve BOP Çerçevesinde Ortadoğu- Kafkasya ve Orta Asya Enerji Politikaları”, *Doğu Karadeniz Bu Bölgesi Enerji Forumu*, ed. Elektrik Mühendisleri Odası, İstanbul: 07-08 Eylül 2007, İstanbul, s.1-70.
- _____, **Necdet**, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı’nda Son Durum”, *Panorama Aylık Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Politika E-Dergisi*, c.I/sayı 3 (Nisan 2004), s. 1-9.

- _____, **Necdet**, “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu*, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006
- PANNIER, Bruce**, "Same Game Second Raund", *Transition*, June 1997, s.20-21.
- _____, Bruce, “Central Asia: Uzbek Leader Stands Pat On Regional Union”, <http://www.rferl.org/content/article/1109628.html>, April 24, 2008, erişim: 07.04.2009.
- _____, Bruce, “Ten Years After Teror’s Arrival In Central Asia”, http://www.rferl.org/content/Ten_Years_After_Teror’s_Arrival_In_Central_Aisa/1494081.html , February 16, 2009, erişim: 07.04.2009.
- _____, Bruce, “Russia: With U.S. Attention On Iraq, Moscow Wooing Central Asia”, <http://www.rferl.org/content/article/1103004.html>, erişim: 12.04.2009.
- REFİĞ, Halit**, “Küresel Bunalımın Felsefi ve Stratejik Boyutları”, *Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları*, yay. Ahmet Davutoğlu, İstanbul: Küre Yayınları, 2002, s. 16-33.
- RUMER, Eugene B.**, “Flashman’s Revenge: Central Asia after September 11”, *Strategic Forum*, No. 195., s.1-9.
- PİRİNÇÇİ, Ferhat**, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, *Avrasya Terör Dosyası*, c.12/sayı 3 (2006), s.207-235.
- ROY, Oliver**, *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların Yeniden İmal Edilişi*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- PRIMAKOV, Yevgeny Maskimovich**, *11 Eylül ve Irak’a Müdahale Sonrası Dünya*, İstanbul: Doğan Ofset Yayıncılık, 2004.
- SEYFİOĞLU Mehmet - TUNÇ Çiğdem**, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, C.9/Sayı 3 (Sonbahar 2003), s.5-28.
- SOMUNCUOĞLU, Anar**, “Orta Asya'da 'denge oyunu' ”, *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, c.III/sayı 194 (2007).
- ŞALLI, Engin**, “Jeopolitik Teoriler ve Coğrafik Güç”, www.cografya.net/lofiversion/index.php?t6976.htm, 27 Ekim 2007, erişim: 19.11.2007.

ŞEN, Cihangir Gürkan, “Rus, Çin, Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Dönem (mi?): Şanghay Beşlisi”, *Stratejik Analiz*, c.1/sayı 1 (Mayıs 2000), s. 4-20.

ŞÜKRAN, Onur, “Fergana: Orta Asya’nın Sorunlu Vadisi”, *Dünya Çatışma Bölgeleri*, der. Kemal İnat- Burhanettin Duran- Muhittin Ataman, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.335-345.

TANRISEVER, F. Oktay, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efegil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.327-351.

_____, **F.Oktay**, “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrinin İflası ”, *Küresel Politikada Orta Asya – Avrasya Üçlemesi 1*, der. Mustafa Aydın, Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s.43-68.

TASAM, “Avrupa Zirvesi ve Nabucco Projesi”, Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.tasam.org/pencere.php?altid=2698&islem=yazdir>, 02 Aralık 2008, erişim: 09.01.2009.

TAŞPINAR, Ömer, “ABD Ekonomisi Çin Sayesinde Ayakta”, **Radikal Gazetesi**, 14 Ağustos 2006.

TAŞTEKİN, Mesut, “ Kırgızistan: Güvenlik Çıkmazında Bir Ülke ve İktidar Medya İlişkileri”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=76>, 15 Haziran 2007, erişim: 14.10.2007.

THOMPON, Grahame – HIRTS, Paul, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, çev. Elif Yücel- Çağla Erdem, Ankara: Dost Kitapevi, 1998.

TRENIN, Dmitri, “Central Asia’s Stability and Russia’s Security”, **Ponars Memo**, s. 4-6

TUMINEZ, Astrid, “Russian Nationalism and Vlademir Putin’s Russia”, **Ponars Memo**, s.151

TÜRK, Hakan, *Amerika’nın Hedefindeki Ülkeler*, İstanbul: Akademi Yayınevi, 2005.

T.C. Başbakanlık Ticaret Müsteşarlığı, “Hazar Merkezli Mevcut ve Potansiyel Boru Hattı Projeleri”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/pdgb.doc>, 2006, erişim: 13.09.2007.

- UĞRASIZ, Bülent**, “Çin’in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.IV/sayı 3 (2002), s.227-237.
- URAZOVA, İ.Yelena - KILIÇBEYLİ, Elif Hatun**, “Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa Birliği: Enerji ve Ekonomi İşbirliği”, *Yakın Dönem Güç Mücadeleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, ed. Ertan Efeğil- Elif Hatun Kılıçbeyli- Pınar Akçalı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s. 243-272.
- UYGUR, Hakkı**, “Nükleer Güç Olmak Ya da Olmamak”, *Anlayış Dergisi*, c.V/sayı 47 (2007), s. 60-65.
- ÜLKER, Emrah**, “N’olacak Amerikan Ekonomisinin Hali”, *Aksiyon Dergisi*, c.X/sayı 538 (2005), s.34-44.
- VELIEV, Cavid**, “ABD’nin ‘Büyük Orta Asya Projesi’”, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=139>, 22.05.2006, erişim: 16.11.2007.
- VERGİN, Nur**, *Siyasetin Sosyolojisi*, Ankara: Bağlam Yayıncılık, Ekim 2003.
- WALLERSTEIN, Immanuel**, *Amerikan Gücünün İlerleyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- WORLD, Blue**, “ABD Deniz kuvvetleri Tacikistan’a Terörle Mücadelesinde Yardım Ediyor”, çev. Ayşe Korkmaz, *Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=9898>, 26 Ocak 2007, erişim: 23.04.2008.
- YEŞİLTAS, Murat**, “ABD’nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı”, *ABD’nin Haydut Devletleri*, ed. Kemal İnât, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004, s.22-23.
- YILDIRIM, Bilal**, “Dünyanın Gündeminde Şanghay İşbirliği Örgütü (Dış Politikaya Yansımaları)”, <http://www.tasam.org/index.php/index.php?altid=1388>, 17 Temmuz 2006, erişim: 19.12.2007.
- YILDIRIM, Servet**, “ABD Çin İle Masaya Oturuyor”, *Referans Gazetesi*, 11.12.2006.
- YILMAZ, Mehmet**, “Rusya, Kazakistan Kartını Açtı”, *Aksiyon Dergisi*, c.X/sayı 476 (2004), s.16-24.

YÜCE, Çağrı Kürşat, “Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Potansiyelleri ve Önemi”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=186>, 27 Eylül 2006, erişim: 27.11.2007.

YÜCE, Mehmet, “Orta Asya’da Kurtlar Sofrası Kırgızistan”, **Tercüman Gazetesi**, 07.02.2006.

_____, Mehmet, “Kırgızistan’da Terör Olaylarının Arka Yüzü”, **Önce Vatan Gazetesi**, 30.07.2006.

ZOR, Mehmet, “Orta Asya Coğrafyası”, <http://www.e-cografya.com/ulkeler/asya/asya/bolge/ortaasya.html>, 2007, erişim: 30.08.2007.

“ABD, Orta Asya Siyasetini Gözden Geçiriyor”, **Zaman Gazetesi**, 13 Mart 2007.

“Asia Gives Muted Welcome to Bush’s 2nd Term”, http://www.rfa.org/english/news/politics/us_vote_asia/20041105.html?searchterm=term, November 05, 2004, erişim: 25.03.2009.

“Central Asia: The Week At A Glance”, <http://www.rferl.org/content/article/1342154.html>, March 08, 2004, erişim: 26.04.2009.

“Moscow’s Benefits From Rapprochement With Iran Likely to be not too much Significant”, **PAU Profile**, c.IV/say12 (23 March 2001), s.4.

“Hazar havzası petrol ve doğalgaz rezervleri”, ABD Hükümetinin Resmi Enerji İstatistik Kurumu, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.pdf, Temmuz 2006, erişim: 30.10.2007.

“Orta Asya Üzerine Rus-ABD Nüfuz Mücadelesi Başladı”, **Zaman Gazetesi**, 26 Aralık 2006

“The Times Guide to Nation of the World”, **Times Books a Division Harper Collins Publishers**, London, 1994, s.161.

“U.S. urged not to send Uyghur detainees back China”, <http://www.rfa.org/english/news/122880-20031210.html?searchterm=None> October 23, 2003, erişim: 14.04.2009.

“Who has the oil?”, WEC-Survey of Resources 2007, **Energy Bulletin**, <http://www.energybulletin.net/37329.html>, erişim: 28.05.2008.

EKLER

Ek A. 1992 -2000 Mali Yıllarında Orta Asya'ya Yapılan ABD Güvenlik Yardımları (Milyon Dolar)

<i>Güvenlik Programları</i>	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan	Toplam
Müşterek Arş. Prog.	2.42	0.07	0.00	0.00	0.00	2.49
Biyoteknoloji programı	1.40	0.00	0.00	0.00	0.00	1.4
Nükleer Sil. Önl. İns.	4.28	0.00	0.00	0.00	0.00	1.4
Materyal Koruması	30.42	0.00	0.00	0.00	1.67	32.09
İhracat Kontrol Prog	2.56	0.13	0.00	0.13	0.13	2.95
Silah Kont. Prog.	17.07	0.00	0.00	0.00	0.06	17.13
U.A. Asker Değ. Ve Eğit.	2.68	1.68	0.00	1.55	2.20	8.11
Silahsızlanma	1.55	0.09	0.07	0.29	0.02	2.02
Nükleer Silah. Arınma	1.22	0.82	0.00	0.11	0.82	2.97
Varşova İnsiyatifi	7.05	4.70	0.00	2.15	5.95	19.85
Fen Bilimleri Merkezi	10.50	1.75	0.00	3.49	15.74	31.48
İhracatKont./Sınır Gv.	1.55	2.99	0.24	0.25	1.85	6.88
Anti-terörizm Yard.	0.00	0.39	0.00	0.00	1.96	2.35
CTR Silahları	101.44	0.00	0.00	0.00	6.00	107.4
CTR Zinciri	34.73	0.00	0.00	0.00	0.00	34.73
CTR demilitarizasyon	35.5	0.00	0.00	0.00	0.00	35.5
Varşova İnsiyatifi (PFP)	0.79	0.04	0.00	0.04	0.23	1.1
Gümrük Sınır Güvenliği	0.51	0.22	0.00	0.58	0.45	1.76
Nükleer Sil. Karşıtı Prog.	1.01	0.61	0.00	0.50	0.64	2.76
Sivil Ar-Ge vakfı	1.66	1.41	0.05	0.00	1.47	4.59
Toplam Güvenlik Programları	258.34	14.9	0.36	5.6	26.94	306.1

Kaynak: Mehmet SEYFİOĞLU-Çiğdem TUNÇ, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, Avrasya Dosyası, Cilt 9, Sayı 3, Sonbahar 2003, s.16

Ek A. da belirtildiği gibi bu Beş Orta Asya ülkesine yapılan yardımların, 11 Eylül 2001 Yılı öncesine göre, kapsamı artmakta ve miktarlarda da önemli bir artış görölmektedir. Özellikle Özbekistan ve Kazakistan gibi bölgede üstünlük mücadelesi veren iki ülkeye yapılan yardımlar dikkat çekicidir. Zira her iki ülkenin bölgede liderlik konusundaki istekleri bu ülkelerle olan ilişkilerin daha sıkı olmasını gerektirmekteydi. ABD’de bu bilinçle iki ülkeye yapılan yardımları diğer ülkelere oranla daha fazla yapmıştır.

Caspian Sea Region: Survey of Key Oil and Gas Statistics and Forecasts

July 2006

The following table is a survey of oil and gas statistics and forecasts and is not meant to represent official EIA statistics, please see specific sources in the notes below.

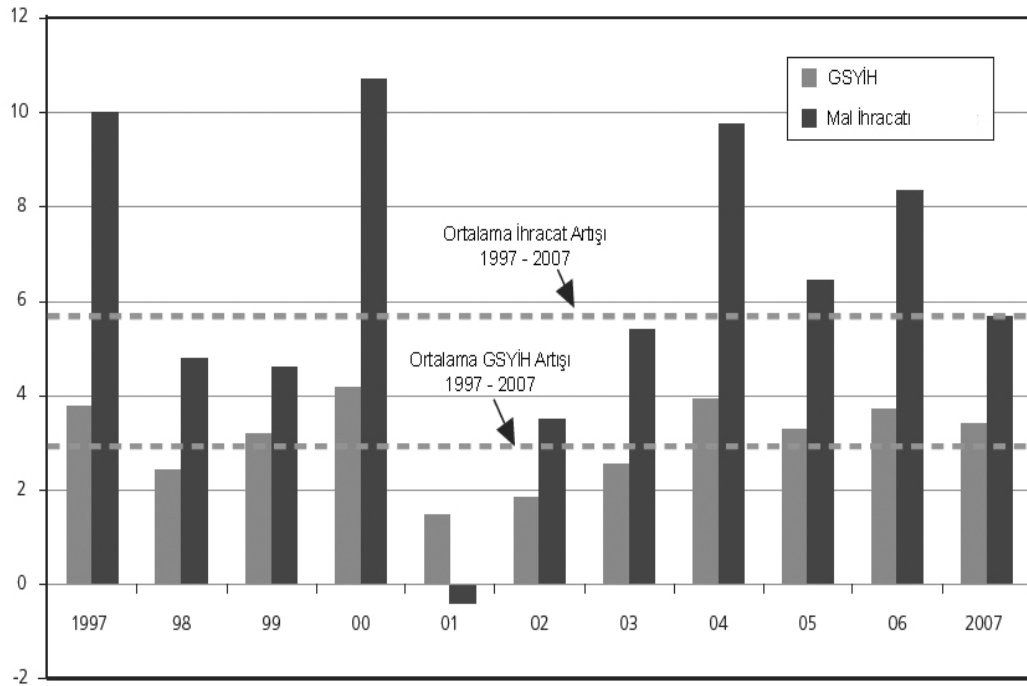
OIL						
The Caspian Sea Region contains proven oil reserves estimated to be between 17 and 44 billion barrels, comparable to Qatar on the low end and the United States on the high end.						
Reserves (Billion Barrels)	Proven Oil Reserves ¹			Total		
	Country	Low	High	Possible ²	Low	High
	Azerbaijan	7	7	32	39	39
	Iran	0.1		15	15.1	
	Kazakhstan	9	40	92	101	132
	Russia ^A	0.3		7	7.3	
	Turkmenistan	0.55	1.7	38	38.55	39.7
	Uzbekistan	0.3	0.59	2	2.3	2.59
	Total Caspian Sea Region	17.2	49.7	186	203.2	235.7
Production (Thousand barrels per day)	In 2005, regional oil production reached roughly 2.1 million barrels per day, comparable to South America's second largest oil producer, Brazil. By 2010, production is forecast to reach 3.1 million barrels in the IEO reference case.					
	Country	1992	2000	2005	Low 2010	High
	Azerbaijan	222	309	440	900	1290
	Iran				N/A	
	Kazakhstan	529	718	1,293	1900	2400
	Russia ^A	0	0	0	200	
	Turkmenistan	110	157	196	165	450
	Uzbekistan	66	152	125	150	260
	Total Caspian Sea Region ^S	927	1,336	2,054	3,315	4,600
GAS						
The Caspian Sea Region's proven natural gas reserves are estimated at 232 trillion cubic feet, comparable to Saudi Arabia.						
Reserves (tcf)	Country	Proven Reserves		Possible Reserves		Total Reserves
	Azerbaijan	30		35		65
	Iran	0		11		11
	Kazakhstan	65		88		153
	Russia ^A	N/A		N/A		N/A
	Turkmenistan	71		159		230
	Uzbekistan	66.2		35		101
	Total Caspian Sea Region	232		328		560
Production (tcf/y)	Regional production reached approximately 4.9 tcf in 2004, comparable to the combined production of S. America, Central America, and Mexico. In 2010, the governments of the Caspian Sea region expect their countries to produce a total of 8.1Tcf, more than the 2004 production from the entire Middle East					
	Country	1992	2000	2005	2010	
	Azerbaijan	0.28	0.20	0.18	0.7	
	Iran					
	Kazakhstan	0.29	0.31	0.84	1.24	
	Russia ^A					
	Turkmenistan	2.02	1.89	2.08	3.50	
	Uzbekistan	1.51	1.99	1.97	3.20	
	Total Caspian Sea Region	4.10	4.39	5.07	8.64	
1. Proven reserves are defined by the EIA as those volumes of oil and gas that geological and engineering data show with reasonable certainty to be economically recoverable under existing economic and operating conditions.						
2. Possible reserves are less precisely quantified and are defined here to include other reserves found through extensions, divisions, and new discoveries						
3 Other estimates (EIA/IEO 2006): 3.45 million bbl/d (Ref. Case, not including Russia); (World Oil, 10 March 2004): 3 million bbl/d						
*Only Caspian area oil and gas production						
**Source: Reserves, OGJ; Production, EIA; Forecasts, Interfax, EIA, IEA, CERA, SKRIN, APS Review						

Kaynak: Hazar havzası petrol ve doğalgaz rezervleri, EİA (ABD Hükümetinin Resmi Enerji İstatistik Kurumu) Temmuz 2006, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.pdf, erişim: 3.10.2007.

Ek B.'de Hazar enerji havzasındaki petrol ve doğalgaz rezervleri gösterilmektedir. Tabloya göre Hazar havzası ispatlanmış petrol rezervleri 17–44 milyar varil (2,5–5,9 milyar ton) ve doğalgaz rezervleri 232 Tcf (trilyon kübik feet) 656 trilyon m³ (trilyon kübik metre) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kazakistan'ın petrol rezervleri yaklaşık 30–40 milyar varil (4- 5,5 milyar ton) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Azerbaycan'ın petrol rezervleri 7 milyar varil (1 milyar ton) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkmenistan'ın petrol rezervleri 600 milyon varil (81 milyon ton) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkmenistan'ın doğalgaz rezervleri 2,9 milyar m³ (1 trilyon Tcf–4,4 trilyon m³) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kazakistan'ın doğalgaz rezervleri 1,9 milyar m³ (670 milyar Tcf–1,7 trilyon m³) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Azerbaycan'ın doğalgaz rezervleri 1,3 milyar m³ (45 milyar Tcf) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yine tablo ya göre Orta Asya coğrafyasındaki ülkeler bazında şu sonuçlar çıkarılabilir.

2007 yılında dünya ticaretinde ve üretiminde gerçekleşen büyüme oranı 2006 yılında yaşanan büyüme oranından daha düşük olmuştur. 2006 yılında %3,7 olan global ekonomik büyüme oranı gelişmiş ülkelerdeki talep düşüklüğü nedeniyle 2007 yılında yaklaşık son 10 yılın ortalaması düzeyinde kalarak %3,4 olmuştur.

Şekil Ek. C : 1997-2007 Yıllarında Dünya Mal Ticaret Hacminde ve GSYİH’da Büyüme (Ortalama % artış)

Kaynak: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, “2008 Dünya Ticareti Raporu”, İGEME,

http://www.igeme.org.tr/KKS/userfiles/file/sanayi/2008_DUNYA_TICARETI_RAPORU.doc, 2008, erişim: 23.01.2009.

2007 yılında ABD’de iç talebin hızla yavaşlaması, dış açığın azalmasına katkıda bulunmakla birlikte, GSYİH büyüme oranının %2,2 ile 2002 yılından bu yana en düşük seviyesine inmesine neden olmuştur. 2007 yılında Japonya’nın GSYİH büyüme oranı ABD’nin de altında kalarak %2,1 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa ülkeleri ise %2,8’lik GSYİH büyüme oranı ile Japonya ve ABD’nin büyüme oranlarının üstüne çıkmıştır. Diğer taraftan, Rusya’nın yüksek ihracat rakamı ve artan yatırımlarla hızlanan büyüme oranı 2007’de %8’e çıkarak, 2000 yılından bu yana en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelere Çin ve Hindistan

çarpıcı düzeyde ekonomik büyüme kaydetmeye devam etmiştir. Gelişmekte Olan Ülkelerde ve BDT ülkelerinde yatırımlar için uygun ortam yaratılması 2007 yılında yaşanan finans piyasasındaki olumsuzlukları fazlasıyla dengelemiştir. UNCTAD'ın (UN Conference on Trade and Development -Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) geçici verilerine göre toplam doğrudan yabancı sermaye akışı 2007 yılında %18 artış göstererek 1,54 trilyon dolara ulaşmıştır. Latin Amerika ülkelerinden Brezilya, Şili ve Meksika ile Rusya'ya doğrudan yabancı sermaye akışında büyük artışlar olmuştur. Gelişen Asya ülkeleri ile yeni AB üyesi ülkelere doğrudan yabancı sermaye akışında ise geçmiş yıllara göre daha az artış olduğu gözlenmiştir.

ABD'nin ithalat artış hızının yavaşlaması nedeniyle bölge tüm bölgeler içerisinde %6 artış ile en düşük artışı yaşamıştır. Geçmişte ABD'nin ithalatta en büyük partneri Kanada iken 2007 yılında Çin en büyük partneri konumuna gelmiştir. ABD'nin NAFTA-Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması bulunan Kanada ve Meksika ile Asya ülkelerinden ithalatı ABD'nin genel ithalat artışı olan %5 oranında kalmış, buna karşılık Çin'den ithalatı %12 artış göstermiştir. Buna rağmen ABD Çin'e ihracatını %18 artırabilmiştir. ABD'nin ihracatının artış hızı ise ithalat artışı hızının yaklaşık iki misli olmuştur. Ancak NAFTA üyesi ülkelere ve Japonya'ya ihracatının artış hızı oldukça durağan kalmıştır. ABD'nin Avrupa ülkelerine ihracatı %16, ithalatı %6 artış göstermiştir. ABD'nin ihracatının daha hareketli olduğu ülkeler maden ihracatçısı ülkeler olmuştur. Bu çerçevede Orta ve Güney Amerika'ya ve Orta Doğu'ya ihracatı %20, Afrika'ya ihracatı %25 civarında artış göstermiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	: Ufuk ÇOLAK
Sürekli Adresi	: Fatih Mahallesi Depremevleri 32/1 Evciler / AFYONKARAHİSAR
Doğum Yeri ve Yılı	: Kahramanmaraş / 25.02.1980
Yabancı Dili	: İngilizce
İlköğretim	: Cumhuriyet Lisesi- Orta Kısım (1994)
Ortaöğretim	: İbrahim Çalık Lisesi (1997)
Lisans	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi (2006)
Yüksek Lisans	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi (2009)
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Yayımları	:
Çalışma Hayatı	: Maliye Bakanlığı/ Afyonkarahisar Defterdarlığı